

23305

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK
2. FÜZET.

**A nem befolyása a jog-
és cselekvőképességre a törzsi szervezettől
a Hármaskönyv koráig.**

Irta :

Dr. Kelemen László.

Nemzeti Sajtóvállalat Szeged.
1929. — Hrt.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK
2. FÜZET.

**A nem befolyása a jog-
és cselekvőképességre a törzsi szervezettől
a Hármaskönyv koráig.**

Irta:

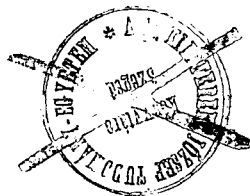
Dr. Kelemen László.

SZTE Egyetemi Könyvtár

1000927246

23305

Bevezetés.

A nemi különbség, a természet e legnagyobb rejtélyeinek egyike, nemcsak biológiai és antropológiai, hanem jogi tény is, mert nemcsak anatómiai és pszichikai, hanem jogi különbségekkel is jár.

Hogy ez utóbbinak keletkezése végső fokon mely okokra vezethető vissza, az oly kérdés, melyre határozott és biztos feleletet alig adhat a tudomány.¹⁸¹⁾ Kétségtelen, hogy a nőt számos primitív nép — legalább bizonyos időszakokban — tisztátalannak tartotta,¹⁸²⁾ kerülte és megvetette, ami mindenesetre hozzájárulhatott ahhoz, hogy a férfinél kevesebbre becsültessék és alacsonyabb rendű lénynek tekintessék. Hogy ez a néphit mily mélyen gyökeredzett, azt különösen jellemzően mutatja az a körülmény, hogy helyel-közzel még az egyházatyák tanításában is felcsillan,¹⁸³⁾ holott az embereknek általános, nemre és rangra való tekintet nélküli egyenlősége a keresztény vallásnak egyik fundamentuma. Mindazonáltal ez a tény egymagában nem adhat megfelelő magyarázatot a két nem jogi helyzetének differenciálódására, mert a primitív gondolkodásnak a nő alsóbbrendűségéről vallott hite maga is más, — talán éppen a keresett — okok eredménye. A végső ok valószínűleg a természet által adott tényekben, nevezetesen a gyengébb testalkatban, a kisebb erőben¹⁸⁴⁾ és az ennél fogva fokozottabb mértékben jelentkező védelemre-szorultságban, valamint abban keresendő, hogy a nő az anyasággal járó terhek folytán huzamosabb időn át mások gyámolítására és támogatására volt utalva. Mindezek a

¹⁸¹⁾ Találóaan hasonlítja ezt a kérdést *Hippel* 1825-ben megjelent művében a gordiusi csomóhoz. *Hippel*: Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber. 47. old.

¹⁸²⁾ Így pl. Szibéria pogány népei, a legtöbb amerikai vad nép, az afrikai négek. *Meiners*: Gesichte des weiblichen Geschlechts. I. 11—12., 39., 64., 65. old. *Reade*: Savage Africa. A szamojédek: *Heulborn*: Weib und Mann. 88. old. Ausztrália őslakói: *Ratzel*: Völkerkunde. II. 67. old. A zsidók: *Mózes* III. 12., 2., 5., *Gide* szerint Ázsia egyik végétől a másikig; *Gide*: A nők joga. *Ford*. Tóth L. I. 72. old. stb.

¹⁸³⁾ L. erre nézve részletesen: *Horváth Á.*: A magyar nők jogai. 5. old.

¹⁸⁴⁾ Hogy a jogi helyzetre a testi erő és ügyesség nagy befolyást gyakorolt, azt mutatja az egyes néptörzseknél (így pl. a saker-oknál) gyakorolt népszokás, hogy a házasulandók a házasságralépés előtt párbajt vívtak és amelyik a másikat legyőzte, azt illette az uralom a családban. *Ploss-Bartels*: Das Weib. II. k. 546. old.

körülmények ugyanis az emberi fejlődés legalsóbb lépcsőfokain, ahol az egyetlen társadalmi tényező a nyers erő volt, mintha egyenesen kizárnák annak lehetőségét, hogy a nő a férfival egyenlő jogi helyzetet élvezhessen és az egyetlen jogalkotó tényező, a jórészt öntudatlanul gyökeredző szokás, a két nemet egyenlő elbánásban részesíthesse.

A jelzett természeti adottság által eleve meghatározottnak látszik az is, hogy a két nem egyenlőtlensége túlnyomó részt a férfi javára érvényesüljön. Azok a természetes okok ugyanis, amelyek az egyenlőtlenség magvát elhintették közöttük, a férfit uralkodó, a nőt pedig alárendelt szerepre utalták. És valóban a *történelmi időkben mindenütt a férfi jelenik meg előjogokkal és kiváltságokkal felruházva s ezzel szemben mindig a nő az, akinek jogkörét az előbbtől való függés korlátozza*. Kérdés azonban, vajjon a történelemelőtti időkre nézve ugyanezt a felfogást vallhatjuk-e?

Ezt a hatalmas, időbeli terjedelmében pontosan át sem tekinthető korszakot, — helyesebben korszakok sorozatát — illetőleg hiu ábránd ugyan az a törekvés, mely a jog és művelődéstörténet kérdéseit egészen a diluviális kor (első jégkorszak) emberéig kívánná visszavezetni,¹⁸⁵⁾ de főleg a

¹⁸⁵⁾ Mint érdekes kísérletet idézzük erre nézve a legújabb irodalomból (1924.) Heilborn következő sorait: „Es ist beispielsweise auffällig, dass unter den bisher ergrabenen diluvialen Skeletten weitaus die meisten solche von Männern sind, während nur recht wenige Skeletüberreste von Weibern gefunden wurden, die Weibern waren zudem meist mit Männern gemeinsam bestattet worden, wie bei dem Funde von Oberkassel (unweit Bonn) und aus der Kindergrotte bei Mentone. Sollte da nicht der Schluss erlaubt sein, dass der Eiszeitmensch das Weib noch nicht sonderlich hoch geachtet habe, eben da er ihm nur höchst selten die Ehre einer sorglichen Bestattung zuteil werden liess? Ja, selbst die Vermutung ist nicht abzulehnen, dass in den Fällen, wo Mann und Weib gemeinsam bestattet wurden, das Weib dem Manne gleichsam als Totenopfer, oder richtiger als etwas, auf dessen Dienste er auch im Jenseits Anspruch hatte, mit ins Grab gelegt wurde, mit anderen Worten, dass man das Weib getötet hat. Aus zahlreichen, gar nicht zu missdeutenden Beobachtungen wissen wir, dass der Eiszeitwilde einen naiven Unsterblichkeitsglauben besass, dass ihm, wie den meisten heutigen Naturvölkern der Tod (nach einem betreffender Worte von Heinrich Ploss); „nicht ein Sterben in unserm Sinne, sondern ein Verreisen auf Nimmerwiderkehr“ war. Er gab seinen Toten . . . auf die Reise in Jenseits das mit, vorauf jener bei Lebzeiten Wert gelegt hatte, den Schmuck, die steinernen Waffen, und Werkzeuge, und als Dienerin, das Weib. Wenn wir erfahren, dass bei den Germanen (wie noch bis vor kurzem bei den Hindu) ursprünglich die Witwe mit dem Manne verbrannt wurde, nach dem Bericht Herodots einst bei den Thrakern das Lieblingsweib des Verstorbenen über dessen Grabe von den Verwandten angeschlachtet und zugleich mit dem Manne begraben wurde, dass noch vor kurzem bei den südafrikanischen Basuto nach Ivest die Witwe auf dem Grabe des Mannes mit Knütteln erschlagen, auf den Fidschi Inseln (Südsee) erwürgt und mit dem Gatten bestattet wurde, scheint unsere Annahme gewiss wahrscheinlicher, als die Vorstellung, iene Krankheit habe in den genannten Fällen das Paar gleichzeitig dahingerafft.“ — Heilborn: Weib und Mann. 79—81. old.

mai primitív népek szokásai sokat sejtetnek és sokban elképzelhetővé teszik az ugyanazon kultúrfokon állott történelemelőtti idők jogi viszonyait. Így a főleg Ausztráliában és Afrika egyes vidékein ma is élő primitív, de több, utóbb nagy műveltségre emelkedett őskori népnél is találunk adatokat arra nézve, hogy bizonyos vonatkozásban az anya fontosabb személy volt az atyánál, mert a leszármazást és a törzshöz tartozandóságot az előbbi közvetítette. A vérrokonság az ily népeknél nem az atyai, hanem az anyai ágon számított és ezért ez a törzsi szervezet *anyajog* (*Mutterrecht*) néven ismeretes.

Az anyajog intézménye a nagy német jogtörténész, *Bachofen* felfedezése, aki azt a civilizált népeknél uralkodó atyajoggal élesen szembeállította és egyben zárt rendszerbe öntötte. Ez utóbbinak lényege az, hogy a történelmi idők küszöbén virágzott patriarchatust a történelemelőtti időkben minden népénél *matriarchatus* előzte volna meg, amely a nő principatusán építvén fel az egész családi életet, — a szó szoros értelmében vett nőuralmat jelentett.¹⁸⁶⁾ Hogy ez utóbbi a természet törvé-

¹⁸⁶⁾ Rendszerének tömör összefoglalását maga *Bachofen* adja „Das Mutterrecht” c. művének bevezető részében. „Wenn alle diese Züge, — írja az anyajog körébe eső jelenségekről, — sich in einem gemeinsamen Gedanken vereinigen, so enthalten sie überdiess eine Belehrung ganz allgemeiner Bedeutung. Durch sie wird die Überzeugung begründet, dass das Mutterrecht keinem bestimmten Volke, sondern einer Kulturstufe angehört, dass es mithin in Folge der Gleichartigkeit und Gesetzmässigkeit der menschlichen Natur durch keine volkliche Verwandtschaft bedingt, oder begränzt sein kann, dass endlich weniger die Gleichheit der einzelnen Aeusserungen, als vielmehr die Übereinstimmung der Grundanschauung ins Auge gefasst werden muss. . . . Das Mutterrecht gehört einer früheren Kulturperiode, als das Paternitäts-System, seine volle und ungeschmälerte Blüte geht mit der siegreichen Ausbildung des letzteren, dem Verfall entgegen. In Übereinstimmung hiemit zeigen sich gynäkokratische Lebensformen vorzüglich bei jenen Stämmen, die den hellenischen Völkern als ältere Geschlechter gegenüberstehen, sie sind ein wesentlicher Bestandteil jener Ursprünglichen Kultur, deren eigentümliches Gepräge mit dem Principat des Muttertums ebenso enge zusammenhängt, als das des Hellenismus mit der Herrschaft der Paternität,” *Bachofen*: I. m. Vorrede und Einleitung. VI. old.: „Die gynäkokratische Kultur zeigt die Einheitlichkeit eines herrschenden Gedankens in besonders hohem Grade. Alle ihre Aeusserungen sind aus einem Gusse, tragen das Gepräge einer sich in sich selbst abgeschlossenen Entwicklungsstufe des menschlichen Geistes. Der Principat des Muttertums in der Familie kann als vereinzelte Erscheinung nicht gedacht werden. Eine Gesittung, wie sie die Blüte des Hellenismus in sich schliesst, ist mit ihm unvereinbar. Derselbe Gegensatz, der das Princip der Paternität und das des Mutterrechts beherrscht, muss notwendig die ganze Lebensgestaltung, die jedes der beiden Systeme umgibt, durchbringen.” U. o. IX. old.: „Mit einem Worte, das gynäkokratische Dasein ist der geordnete Naturalismus, sein Denkgesetz das stoffliche, seine Entwicklung eine überwiegend physische, eine Kulturstufe, mit dem Mutterrecht eben so notwendig verbunden, als der Zeit der Paternität fremd und unbegreifbar . . . Wie auf die Periode des Mutterrechts die Herrschaft der Paternität folgt, so geht jener eine Zeit des regellosen Hellenismus voran.” U. o. XVIII.: „Auf die Göttlichkeit der Mutter, folgt die des Vaters, auf den Principat

nyeivel ellenkezik, és így feltevése eddigi ismereteinkbe ütközik, azt érezte maga Bachofen is, de a nőnek mélyebb vallásosságával és az abból fakadó sejtelmes erőkkal megmagyarázhatónak tartotta.¹⁸⁷⁾ Hangsúlyozza, hogy a matriarchatus nem egyes népek sajátossága, hanem általános műveltségi fok, (Kulturstufe), amelyen minden nép kivétel nélkül áthaladt. Ugyanez az álláspontja követőinek, u. m.: *Morgan, Mc. Lenan, Kovalenszky és Dargunnak* is.¹⁸⁸⁾

Bár Bachofen felfedezése magában a jogintézmény feltárásában is korszakalkotó jelentőségű volt, a ráépített rendszer miatt a szakirodalom részéről súlyos támadásokban részesült.¹⁸⁹⁾ Minthogy pedig a történelemelőtti nőuralom rendszerének elfogadása, vagy elvetése a személyjog egyik legérdekesebb és egyben legjelentősebb kérdése is, tanulmányunk sem térhet ki az elől, hogy legalább futólag, — amennyire kérétei engedik, — érintse lényegét.

Az anyajog általában szabályt képezhetett azoknál a né-

der Nacht, der des Tages." U. o. XXVII. old.: „Die dauernde Sicherstellung der Paternität verdankt, die Menschheit der römischen Staatsidee." U. o. XXXI. old.

¹⁸⁷⁾ „Es gibt nur einen einzigen mächtigen Hebel aller Civilisation, die Religion. Jede Hebung, jede Senkung des menschlichen Daseins entspringt aus einer Bewegung, die auf diesem höchsten Gebiete ihren Ursprung nimmt. Durch und durch vom Glauben beherrscht, knüpft dieses Geschlecht jede Form des Daseins, jede geschichtliche Tradition an den kultischen Grundgedanken an, sieht jedes Ereigniss nur in religiösen Lichte und identifiziert, sich auf das vollkommenste seiner Götterwelt. Dass die gynäkokratische Kultur vorzugsweise dieses hieratische Gepräge tragen muss, dafür bürgt die innere Anlage der weiblichen Natur, jenes tiefe, ahnungsreiche Gottbewusstsein, das mit dem Gefühl der Liebe verschmelzend, der Frau, zumal der Mutter eine, in den wildesten Zeiten am mächtigsten wirkende religiöse Weihe leiht. Die Erhebung des Weibes über den Mann erregt dadurch vorzüglich unser Staunen, dass sie mit den physischen Kräfteverhältnissen der Geschlechter widerspricht. Dem Stärkeren überliefert das Gesetz der Natur den Scepter der Macht. Wird er ihm von schwächeren Händen entrissen, so müssen andere Seiten der menschlichen Natur tätig gewesen sein, tiefere Gewalten ihren Einfluss geltend gemacht haben. Es bedarf kaum der Nachhilfe alter Zeugnisse, um diejenige Macht, welche diesen Sieg vorzugsweise errang, zum Bewusstsein zu bringen. Zu allen Zeiten hat das Weib durch die Richtung seines Geistes auf das Übernatürliche, Göttliche, die Gesetzmässigkeit sich Entziehende, Wunderbare den grössten Einfluss auf das männliche Geschlecht, die Bildung und Gesittung der Völker ausgeübt." Bachofen: i. m. XIII—XIV. old.

¹⁸⁸⁾ Morgan: *League of the Iroquois*. — *Ancient Society*. Mc. Lenan: *Studies in ancient History*. Kovalenszky: *Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété*. Dargun: *Mutterrecht und Raubehe*. — *Mutterrecht und Vaterrecht*, stb. A patriárhális családnak a testvéri közösségből való kifejlődésére nézve l. Lewis Morgan: *Systeme of consanguinity and affinity*; 467—494. l. A patriárhális család összetételére; Maine: *Village Communities in the East and West*, 15. l.

¹⁸⁹⁾ A Bachofennel polemizáló művek közül magyarul is megjelent: Westermarck: *A házasság története*. Ford.: Harkányiné Weiser Ella. Szociológiai könyvtár. Budapest, 1910. L. alább.

peknél, amelyek a házasság intézményét a legprimitívebb alakban sem ismerték és nemi közösségben éltek, de a fogamzás és a leszármazás élettani összefüggésének már tudatára ébredtek.¹⁹⁰⁾ A nemi közösség mellett ugyanis a nemző atya ismeretlensége kizárta azt, hogy a leszármazás ő utána és az ő ágán legyen számítható és így a vérrokonság közvetítésére, — ha már egyszer annak fogalma megjelent, — más, mint az anyai ág nem kínálkozott.¹⁹¹⁾ Ez oly okszerű tény, amellyel az őstörténetnek feltétlenül számolnia kell. *Hogy azonban*, — mint Bachofen állítja, — *ezen a műveltségi fokon minden nép, kivétel nélkül átment volna*, — az etnografiai ismereteinkben csattanó cáfolatra talál. Westermarck ezek alapján meggyőzően kimutatja, hogy a nemi közösség a primitív népeknél csak kivételes jelenség volt, szabályt ellenben a monogamia képezett, ami mellett a két-, illetve háromnejűség is csak elvétve fordult elő.¹⁹²⁾ Brown, Spencer, Gillen és Thomas pedig Ausztráliában, amelynek népessége legtisztábban őrizte meg a régi évezredes szokásokat,¹⁹³⁾ több olyan, a jogfejlődés legalsó fokán élő primitív népet találtak, amelyek a leszármazást mindjárt kezdetben az atya után számították, az u. n. anyajogot tehát hihetőleg soha sem ismerték.¹⁹⁴⁾

Bachofen rendszere ezáltal alapjaiban megrendült, mert nyilvánvalóvá vált, hogy sem az anyajogról, mint általános, minden népnél egyaránt előforduló műveltségi fokról, sem arról nem lehet szó, hogy a matriarchalis törzsi szervezet a patriarchalishoz rendszeres átmenetet alkotna.¹⁹⁵⁾ De nem volt sze-

¹⁹⁰⁾ Még ma is van olyan primitív nép, mely ezt az összefüggést nem ismeri. Heilborn, i. m. 83. old.

¹⁹¹⁾ „Der Zusammenhang der Geschlechtsgenossenschaft beruht ursprünglich, wie es scheint ausschliesslich auf der Abstammung der Blutsfreunde von einer gemeinsamen Stammutter, während eine Vermittlung der Verwandtschaft durch Männer überall nicht angenommen wird. Mit andern Worten, die Geschlechtsgenossenschaft besteht nicht aus Vater, Mutter und Kindern, Grosseltern, Onkeln und Tanten, Neffen und Nichten, sondern die Kinder gehören in die Genossenschaft des Bruders ihrer Mutter. Die Familie eines Mannes wird gebildet durch seine Mutter, seine Grossmutter von mütterlicher Seite, die Brüder und Schwestern seiner Mutter, die Söhne und Töchter seiner Schwestern von gleicher Mutter. (Vaterlose Familie.). Post: Der Ursprung des Rechts. 30—31. old.

¹⁹²⁾ Westermarck: Az emberi házasság tört. Ford.: Harkányiné Weiser Ella. 249—295. old.

¹⁹³⁾ „Man nennt wohl die Australier, jenes unglückliche, dem Untergang geweihte Volk, eines der ältesten Menschengeschlecht der Erde. Das ist so zu verstehen, dass kaum ein anderes Volk die primitiven Sitten, in denen es schon vor Tausenden, ja Zehntausenden von Jahren gelebt haben mag, bis auf unsere Zeit bewahrt hat.“ Friedenthal: Das Weib im Leben der Völker. 3. old.

¹⁹⁴⁾ Brown: Marriage and Descent in North-Australia. (1910.) Spencer és Gillen: Northern Tribes of Central-Australia. (1904.) Spencer: Native Tribes of the Northern Territory of Australia (1914.).

¹⁹⁵⁾ „Wier vermögen uns den Hypothesen von Bachofen, Morgan, v. Hellwald, Lippert u. a. betreffend einen regelrechten Übergang vom Mutter- zum Vaterrechte nicht anzuschliessen, sondern müssen letzteres, als

rencsésebb a rendszer felépítménye sem, mert az összehasonlító ethnografia világánál kiderült, hogy a vérrokonságnak az anya által való közvetítése korántsem jelenti egyben azt is, mintha az egész törzsi szervezetet, mely akkor a mai államszervezet helyét foglalta el, női előjogok hatották volna át. Bachofen súlyosan tévedett tehát akkor, amikor azt hitte, hogy az anyaság nagyobb fontossága, — mint ő mondotta, — principátusa magában álló, csak bizonyos vonatkozásban érvényesülő jelenségként el nem képzelhető, s szellemének szükségkép át kell hatnia az emberi élet minden megnyilvánulását.¹⁹⁶⁾ Mert volt eset ugyan reá, hogy a szokásaikban anyajogot követő népeknél a törzsfő is asszony volt,¹⁹⁷⁾ de ezzel szemben számtalan olyan eset hívja magára figyelmünket, amelyek mindegyike arról tanúskodik, hogy az anyajog rendszere korántsem zárta ki a férfiaknak a törzsi életben rendszerint érvényesülő előjogait. Számos anyajoggal élő törzsnél mindig férfit illetett a törzsfői hatalom, — így, hogy csak egy példát említsünk — Sumatra szigetének a maláji fajhoz tartozó őslakóinak főnöke — habár a leszármazását az anya után számították, — mindig férfi volt, akit *mannak*-nak (bátya) neveztek.¹⁹⁸⁾

Az anyajog és a nőuralom tehát nem azonos fogalmak és teljesen téves volt azoknak a tudósoknak az eljárása, akik egyedül ezen az alapon a nőuralomból rendszert csináltak. (*Gynäkokratie. Matriarchatus.*) A tudomány világánál tényleges és valóságos nőuralomról alig lehet szólni,¹⁹⁹⁾ még kevésbé lehet

das geschichtlich allein nachweisbare betrachten." Otto Henne am Rhyn: Die Frau in der Kulturgeschichte, 7. old.

¹⁹⁶⁾ Bachofen: I. m. Vorrede und Einleitung. IX. old.

¹⁹⁷⁾ Livingston a felső Schive völgyben talált egy ilyen Nyango nevezetű néptörzset, Nachtigal szerint pedig Középfrikában is van egy ország, amelynek mindig asszony volt az uralkodója és amelyet ezért az arabok Beled-el Mra, -asszonyok országának neveznek. L. Livingston: Missionary Travels and Researches in South-Africa. Nachtigal: Sahara und Sudan. Nőfőnökök voltak továbbá a mangandsháknál, Ploss-Bartels: I. m. II. 565., a lunda országban; Sievers: Allgemeine Länderkunde; Hahn: Afrika, 112. old. György: Afrika, 31. old. — V. ö. Gerland: Ethnographie. Hellwald: Naturgeschichte des Menschen. II. 149. old.

¹⁹⁸⁾ Thurnwald: Mütterrecht. (In Reallexicon der Vorgeschichte. VIII. k. 377. l.)

¹⁹⁹⁾ Von einer organisierten Mutterherrschaft im vollen Sinne des Wortes kann man bei Naturvölkern und auch sonst wohl kaum sprechen." Thurnwald: Matriarchat. (In Reallexicon der Vorgeschichte VIII. k. 69. old. — Az anyajogra és az anyai ágon való öröklésre nézve írja Henne: „Dassolche einst allgemein und rechtlich geherrscht hätten, oder mit irgend einer Art von Weiberherrschaft oder wenigstens Weibervorrang in Verbindung ständen, ist keineswegs erwiesen. Otto Henne am Rhyn: Die Frau in der Kulturgeschichte, 7. old. — Bachofen felfogását a nőuralomról hipotézisnek mondja Ploss és Bartels: Das Weib. II. 545. old. és elveti a nőuralom eszméjét Post is, midőn a következőket írja: „Trotz der grossen Bedeutung des Weibes für die primitive Geschlechtsgenossenschaft, scheint die Lage desselben in der Urzeit keineswegs eine glänzende zu sein . . . Bei Völkerschaften, bei denen das primitive Verwandtschaftssystem noch für Mundschaft, Blutrache, und Erbrecht gleich-

annak tényét elfogadható módon bizonyítani. A történelem-előtti nőuralom híveinek tévedésére jellemző, hogy a *vérrokon-ságnak az anyai ág általi közvetítése*, amelyben Bachofen és követői elegendő alapot láttak a matriarchatus rendszerének felállítására, *egységes principiumként még a vérronksággal legszorosabban összefüggő öröklési szokásokban sem érvényesült feltétlenül*, még kevésbbé hatotta át tehát a magánjogi, vagy éppen a törzsi élet egészét.²⁰⁰⁾ Ha pedig ezenkívül figyelembe vesszük még azt, hogy az anyajog rendszerint a több-férjűséggel (*poliandria*) karöltve fordul elő, ami viszont a nőt a többnejűségnél is mélyebben megalázza, még az is vitatható-nak tűnik fel, hogy a nők kedvezőbb helyzetéről is — a lényeget tekintve, — lehet-e vele kapcsolatban szólni?²⁰¹⁾

Az anyajog néven ismert jelenség tehát — az irodalom-ban immár uralkodónak mondható álláspont szerint, — a két nem jogi helyzetére nézve nem bír döntő befolyással és egyáltalában nem nyújt elfogadható alapot annak feltevésére, hogy a történelemelőtti időkben lett volna egy kor, mely a történelmi idők mondhatni általános szokásával szemben a nőknek adott volna előjogokat a férfiak ellenében.²⁰²⁾

A hazai jogviszonyok tanulmányozásától ezek a kérdések ugyan meglehetősen messze esnek, de érintésüket teljesen kikerülni mégsem lehet, mert az a látókör mesterséges megszü-kítését jelentené. További vizsgálatba azonban az általános jogfejlődést illetőleg nem bocsátkozhatunk, mert a vonatkozó anyag rendkívüli nagysága tanulmányunk keretei között még a legvázlatosabb előadást sem teszi lehetővé.²⁰³⁾ Arra nézve

mässig sich erhalten hat, findet man gar nichts einer solchen Weiberherrschaft, sondern die Weiber sind gänzlich rechtlos." Post: Der Ursprung des Rechts. 52. old.

²⁰⁰⁾ „Bei genauerer Untersuchung der verschiedenen Lebensbezeichnungen zeigt sich, dass die Mutterfolge selten nach allen Richtungen hin sich geltend macht. Kaum je kommt sie ohne jegliche Beimischung von Gesichtspunkten der Vaterfolge vor, manchmal werden die Vermögensstücke nach den einen Gesichtspunkte, Würden und Fertigkeiten nach dem anderen Gesichtspunkte übertragen, oder die Meidurgen und Heiratsvorschriften weichen wieder von der Art der Nachfolge in der Häuptlingschaft ab. So findet man, wenn von Mutterrecht gesprochen wird, häufig nur einige, oder mehrere Sitten vor." Thurnwald. I. m.

²⁰¹⁾ Ezt a véleményt osztja Ploss: I. m. 55. old. és ugyanez a fel-fogás tükröződik vissza Hennénél, aki hangsúlyozza, hogy az anyajog nincs összefüggésben semmiféle nőuralommal, sőt még csak női előjogokat sem jelent. Otto Henne am Rhyn: I. m. 7. old.

²⁰²⁾ „Die Amazonenstaaten sind utopische Märchenländer." U. o. 5. old.

²⁰³⁾ A vonatkozó hazai és külföldi irodalom futólagos becslés szerint is közeljárhat a százezer kötethez, úgy, hogy a jelen kötetben még teljes bibliográfiáját sincs módunkban nyújtani. Helyette ezért csak azon művek felsorolására szorítkozunk, amelyek a külön említésre nem szoruló általános történelmi, jogi és néprajzi műveken, valamint az okmánytárakon kívül a jelen tanulmány forrásaiul szolgáltak. (Az általános jogi művek közül mégis megemlítve azokat, amelyek a régi nemesi jog hatálybanléte alatt jelentek meg.) E művek a következők: Adumbratio historiae juris

tehát, hogy a nem az egyes népek jogszokásaiban milyen jelentőségre emelkedett és jogilag hogyan érvényesült, mindössze néhány megjegyzésre szorítkozunk, amelyek feltétlenül szükségesek annak megállapíthatása végett, hogy a hazai jogszokás

hungarici privati: (1826.) Acsády S. Magános magyar törvények. (1837.) Ágostor: A magyar zálogjog története. — A világi nagybirtok története. Aktenmässige historische Skizze der staats- und zivilrechtlichen Verhältnisse Ungarns. (Hamburg 1861.) Alexandr. i. J. Henricus: Dissertatio de tutela materna. Apor: A székely örökség történelmi és jogi szempontból. Báttaszéky: A nők a magyar jogban. Bert: Ázsiai és ausztráliai utazások. Cserey: A magyar és a székely asszonyok törvénye. (1800.) Csiky: A hazai alkotmány és jogismeret alapvonalai. — A magyar nők jogai. Czeglédi: A görög nők helyzete. Czövek: Planum Tabulare. Dávid: Babel és Asszur. Demkó: A szepesi jog. — A szepesi szászok ősi jogélete. Décsy: Koronás magyarországi királynék az ő királyi jussukkal együtt. (1795.) Diódváralyai: Az erdélyi szász városok magánjoga. Dósa: Erdélyhoni jogtudomány. Dömötör: A görög nő világa. Eder: Breviarium juris Transsilvanici. (1800.) Eryickei: Örökösödési jogunk áttekintése a jogfejlődés szempontjából. Ethnografia. Frank: Specimen institutionum juris civilis hungarici. (1820.). — Principia juris civilis hungarici. (I—VII. 1823—1829.) — A közigazgatás törvénye Magyarhonban. (I—II. 1845—47.). Fejes: Die ungarische Staatsbürgerin, ihre Pflichten und Rechten. (1812.). Gebhardt: A házastársak vagyoni viszonyairól. Geörch: Honny törvény. (I—IV. 1807—8.). Gide: A nők joga. Ford.: Tóth Lőrinc. Goldzieher: Az Izlám. — A máhdi országból. Gosztonyi: Az ősiség. (1847.). György: A föld és népei. Gubányi: Ausztrália. Hajnik I.: Magyar jogtörténet. — A magyar bírósági szervezet és perjog az árpádházi és a vegyesházbeli királyok alatt. Hajnik P.: Historia juris Hungarici a tempora S. Stephano ad Franciscum I. (I—II. 1807—8.). Harmos felszólalása. Illés: A magyar szerződési jog az Árpádok korában c. értekezéséhez. Hercegh: Családi és öröklési jog. — Magyar jogtörténet. Holub: A fiúsításról. Horváth: A magyar nők jogai. Huszti: Jurisprudentia hungarico Transsilvanica. (1742.). Illés: A törvényes öröklés rendje az Árpádházi királyok alatt. — A magyar házassági vagyoni jog az Árpádok korában. — Öröklés a női vagyonban. — A magyar szerződési jog az Árpádok korában. Iványi: Magyar alkotmány és jogtört. jegyzetek. Jancsó: A magyar házassági, a magyar özvegyi jog. Káplány: Nők az ó-korban. Kelemen I.: Historia juris hungarici privati. (1818.) Institutiones juris hungarici privati. (1814.). Kelemen L.: A leányreged. Kerékgyártó: A műveltség fejlődése Magyarországon. Király: Magyar alkotmány és jogtörténet. — Pozsony város jogkönyve. Kithonich: Centuria Centarum Contrarietatum et Dubietatum Ex Decreto Tripartito, Desumptarum et resolutarum. (1619.). Kohler: A házasság, mint kultúrjelenség. Ford.: Meszléryi A. Kossutányi: Magyar alkotmány és jogtörténet. Kovács: Felelet Roszner régi magyar házassági jog c. művére. Kövy: A magyar törvények rövid summája. (1798.). — Elementa jurisprudentiae hungaricae (1822.). — A magyar polgári törvény. Krajner: A magyar nemesi jóság természete Verbóczi koráig, tekintettel a külföldi jogokra. Legouvé: A nők erkölcsi története. Fordította: Teleki Sándor. Lichner: Buda város törvénykönyvé 1244—1421. Maine: A jog őskora. Ford. Pulszky Á. Mahler: Az ó-kori Egyptom. — Assyria és Babilon. Máday: A magyar nők jogai a múltban és a jelenben. Materialien zur Siebenb. Rechtsgeschichte. Mikler: Magyar alkotmány és jogtörténet. Nagy F.: A magyar városi jog. Németh P.: Magyarország Szent László király idejében. Nyiri: Nő-jogtan. Otrokócsi: Breve specimen introductionis in Jurisprudentiam Methodicum (1699.). Pataj: A nők jogairól. Philip—Halász: Ausztrália honalapítói. Révész: Das Trauerjahr der Witwe im

minő helyet foglalt el az általános jogfejlődés terén, s tud-e felmutatni olyan értékeket, amelyek a nemzeti kereteken túl-emelkedve, az egyetemes jogfejlődésnek is figyelmet érdemlő tényezőjévé avatják?

Ezek a megjegyzések a következők:

Lichte der ethnologischen vergl. Rechtswissenschaft. Radvánszky: A magyar családi élet és házasodás a XVI. és XVII. században. Relkovic: Budaváros jogkönyve. Roszner: Régi magyar házassági jog. Say: Propositiones ex historia ac institutionibus iuris privati Ungarici. (1800.). Sumner: A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az újkori eszmékhez. Szalay: A zsidó nők története. Szamos: A nők az ókori görögöknél. Személyi: A nők magánjogi helyzetéről. Szentkirályi: Értekezés a magyar asszony jussáról. (1829.). Szlemenics: Elementa juris hungarici civilis privati. (1819.). Magyar törvények történetirata rövid vázlatban előadva. (1845). — Törvényeink története országunk keletkezésétől az Árpádok kihaltáig. (1845.). Törvényeink története a vegyesházakbeli királyaink alatt. (1846.). Sztelió: A nő társadalmi helyzetéről. — A nő helyzete a magyar magánjogban. Timon: Magyar alkotmány és jogtörténet. Torday: Afrikai emlékek. Bolyongások Afrikában. Tóth L.: A magyar nőkről. (Függelék Gide művéhez). Vámbéry: Középázsiai utazás. — Vándorlásaim és élményeim Perzsiában. — Vázlatok Középáziából. — Keleti életképek. Vajda L.: Az erdélyi magános törvények históriája. Vay: Ausztrálázsiai jegyzetek és naplótöredékek. Wenzel: Egyetemes jogtörténet. — A magyar és az erdélyi magánjog rendszere. — Magyarország jogtörténetének rövid vázlata. — Zlinszky: A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés. Zsindely: A lovagi intézmény. Továbbá: Acugna: Voyages and discoveries in South America. Abbadie: Douze ans dans la Haute-Ethiopie. Alexander: Geschichte des weiblichen Geschlechts. Alexandrow: Über Sibirien. (In Sammlung hist. statist. Mitt.). Ali Ameer: The legal position of women in Islam. Azara: Reise nach Südamerika. — Reise nach Paraguay. Bachofen: Das Mutterrecht. — Die Sage von Tanaquil. — Antiquarische Briefe. Bader: La femme romaine. Baegert: Nachrichten von der amerikanischen Halbinsel Californien. Bancroft: The Nat. Races of the Pacific-States. Bancroft Hubert Howe: The Native Races of the Pacific-States of Northamerika. Banerjee: The law of marriage and stridhan. Baron: Das Heiraten in alten und neuen Gesetzen. Barrow: Reisen durch die inneren Gegenden des südlichen Afrika. Bartels—Stevens: Mitteilungen aus dem Frauenleben der Olang-Belendas der Orang Djakun und Orang Laut. (Zeitschrift für Ethnologie. Bd. XXVIII. 1896.). Bartsch: Die Rechtstellung der Frau als Gattin und Mutter. Bastian: Matriarchat und Patriarchat. (Zt. f. Ethn. XVIII. 1886.). — Die Rechtsverhältnisse bei verschiedenen Völkern der Erde. Bates: The Naturalist on the vivrer Amazonas. (Das Ausland 1864.). Bechtinger: Ein Jahr auf den Sandvich-Inseln, Ostafrika. Becker: Frauenrechtliches im Brauch und Sitte. Bernhöft: Staat und Recht der römischen Königszeit. Bergel: Die Eheverhältnisse der alten Indern. Best: Maori marriage customs Transact a Proceed of the Newzeeland. Bieber: Das Familienleben der Kuffitscho. (Globus 1909.). Bloch: Das Mosaisch talmudische Erbrecht. Briedel: La femme et le droit. Brandt V.: Über die Ainos. (Ztschr. f. Ethn. Bd. IV.). Brandt M.: Sittenbilder aus China. Mädchen und Frauen. Brehm: Reiseeskizzen aus Nord-Ostafrika. Bittershaus: Altnordische Frauen. Briedel: La femme et le droit. — Le droit des femmes et le mariage. Brinckner: Charakter, Sitten und Gebräuche speziell der Bantu Deutsch-Südwest Afrikas. (Mitteilungen des Seminars für orient. Sprachen an der kgl. Univ. in Berlin. 1900.). Bruce: Reisen im innern von Afrika. Brunner: Grundzüge der deutschen Rechtsge-

A nem jogi jelentősége úgy elméleti elgondolásban, mint a történeti és néprajzi kutatások által feltárt tapasztalati tények szerint egy közös, világosan felismerhető határvonal kö-

schichte. Caerden: Voyage dans l'Ind. Cameron: Quer durch Afrika. Campbell: Travels in South Afrika. Card: Ju-ju Laws and customs in the Niger Delta. (The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland Vol. XXIX.). Carrar: Voyage dans les parties intérieures de l'Amerique, du sud. Chaillu: Im Lande der Mitternachts-sonne. C. h. Johns: The oldest Code of Laws of the World. Clot-Bey: Aperçu general sur l'Egypt. Cohn: Die Gesetze Hammurabis. Condamine: Relation abrégée d'un voyage fait dans l'intérieur de l'Amerique meridionale. Cooper: Reise nach China. Corre: La mere et l'enfant dans les races humaines. Cowell: The hindu Law. Cranz: Historie von Grönland enthaltend die Beschreibung des Landes und der Einwohner. Crevaux: Voyages dans l'Amerique. Crooke: The Tribes and Castes of the North-Western Provinces and Oudh. Coudert: Marriage and divorce laws in Europe. Dahn: Das Weib in altgermanischen Recht. und Leber. (In Sammlung gemeinnütziger Vorträge Prag. Nr. 71.). Daniel: Rechtsdenkmäler des deutschen Mittelalters. Davest: Les papyrus grecoegyptiens. — Les anciens codes bramaniques. — La CodeBabylonien d'Hammurabi. Decker: Über die Stellung der Hellenischen Frauen, bei Homer. Delaunay: Gleichheit und Ungleichheit bei der Geschlechter. Dieffenbach: New-Zeeland and its native population. Dienlafoy Reise in Westpersien und Babylonien. (Globus 1883.). Dvolutte: Social life of the Chinese. Dubois: Moeurs de l'Inde. Dünnichen: Historische Inschriften altägyptischer Denkmäler. Eichhorn: Deutsche Staats und Rechtsgeschichte. Eisendecker: Über die Entstehung, Entwicklung und Ausbildung des Bürgerrechts in alten Rom. Erdland: Die Stellung der Frauen in den Häuptlingsfamilien der Marshall-Inseln. Erman: Aegypten und ägyptisches Leben, im Altertum. Ewers: Das älteste Recht der Russen. Faulhaber: Charakterbilder der biblischen Frauenwelt. Fehlinger: Indische Eheverhältnisse. (Ztschr. f. Socialwissenschaft 1904.). Fehr: Hammurapi und das salische Recht. — Die Rechtstellung der Frau und der Kinder in den Weistümern. Ficker: Forschungen zur Reichs und Rechtsgeschichte Italiens. — Untersuchungen zur Erbfolge des ostgermanischen Rechts. Finsch: Neu-Guinea und seine Bewohner. Fischer: Über die Herkunft der sogenannten Amazonensteine sowie über das fabelhafte Amazonenvolk selbst. (Arch. f. Anthr. Bd. XII.). Fischl: Die Frau im römischen Altertum besonders in der Kaiserzeit. Frankl: Aus Aegypten. Friedendhal: Das Weib im Leben der Völker. Friederici: Amazonen Amerikas. Fustel: Les origines du system feudal. (In Histoire des institution politiques de l'ancienne France. Vol. IV.). Giraud-Toulon: Les origines du mariage et de la famille. Gerlaud: Ethnografie. Geyer: Die arabischen Frauen in der Schlacht. (Mitt. der Wiener Anthropol. Ges. 1900.). Glasson: Histoire du droit et des institutions politiques civiles et judiciaires de l'Angleterre comparés au droit et aux institutions de la France. Gobineau: Essai sur l'inegalité des races humaines. Gothein: Beiträge zur Geschichte der Familie im Gebiete des alemannischen und fränkischen Rechts. Gothféd: De velandis mulieribus. Göll: Kulturbilder aus Hellas und Rom. Goltz: Charakteristik und Naturgeschichte der Frauen. Gray: China, a history of the laws, manners and customs of the people. Gray—Kutscher: Bildes aus dem chinesischen Leben. Grimm: Rechtsaltertümer. Grinel: Cheyenne women customs. Groissier: Description de la Chine. Gulischambarow: Die Bevölkerung der Erde und ihre Verteilung nach dem Geschlecht. (Petermanns Mitteil. 1911.). Guppi: The Solomon Islands and their natives. Guttmann: Die Frau bei den Wandschagga. (Globus 1907.). Guyon: Die

rül hullámzik. E határvonalon alul — *mint férfi nemhez tartozás*, — *a személyiség attribútuma*, azon túl pedig — *mint nő nemhez tartozás*, — *a mindkét nemre kiterjedő jog- és cselek-*

Geschichte der Amazonen. Habicht: Die altdeutsche Verlobung in ihrem Verhältniss zu dem Mundium u. Eheschliessung. Hall Kapitän: Life with the Esquimaux. (Ausland 1865.). Hartmann: Die Völker Afrikas. — Die Frau in Islam. Hartley: The position of women in primitive society. Haupt: Die sumerischen Familiengesetze. Hearn: The Arian Household an introduction to comparative jurisprudence. Hecker: A short history of women's rights. Heilborn: Weib und Mann. Hellwald: Naturgeschichte des Menschen. Henne Otto am Rhy: Die Frau in der Kulturgeschichte. Hering: Die Frauen Japans. (Mitteilungen der deutschen Gesellschaft für Natur und Völkerkunde Ost-Asiens. Bd. V.). Hippel: Über die bürgerliche Verbesserung des Weibes. Hilprecht: Die Ausgrabungen in Bel-Tempel zu Nippur. Hitchcock: The Ainos of Yero Japan (report for 1890. Smithsonian Institutions National Museum 1892.). Hommel: Babylonisch-assyrische Geschichte. Laehr: Von der Tutel über Weiber. Lehmann: Verlobung und Hochzeit nach den nordgermanischen Rechten des früheren Mittelalters. Lenz: Die geschichte der Weiber im heroischen Zeitalter. Letourneau: La sociologie d'après l'ethnographie. — L'Evolution juridique dans les diverses races humaines. — La condition de la femme dans les diverses races et civilisation. Leuschner: Keu-lai: Ein Bild chinesischen Volks- und Familienlebens. Lindenschmidt: Handbuch der deutschen Altertumskunde. Lippert: Die Geschichte der Familie. Livingston: Missionary Travels and Researches in South-Afrika. Lovet: L'Egypte aux temps des Pharaons. Lubbock: Die vorgeschichtliche Zeit, erläutert durch die Überreste des Altertums und die Sitten und Gebräuche der jetzigen Wilden. — The origin of the civilisation. Maas: Quer durch Sumatra. — Durch Zentral Sumatra. Maclean: Compendium of Kafir Laws and Customs. Mc. Lenan: Studies in ancient history comprising a reprint of primitiv Marriage. Mc. Ritchie: The Ainos. (Supplement au Tome IV. des Archiv Internat. de l'Ethnogr.). Macnaghton: Principles of Hindu and Mohamedan law. Maine: Village Communities in the East and West. Early Civilisation. Man: On the aboriginal inhabitants of the Andaman Islands. (The Journal of the Anthropological Institute.). Mantegazza: Indien. — Studii sui matrimonii consanguinei. Markgraf: Mutter und Kind in den Weistümern des Mosellandes. (Zeitschr. für Rhein und west. Volksk. 1906.). Marquardt: Römische Privataltertümer. Martin: Histoire de la femme dans l'antiquité. Mayer: Die Rechte der Israeliten, Athäner und Römer. Meentren: Frauenleben im Wandel deutscher Kultur. Meiners: Die Geschichte des weiblichen Geschlechts. Meisel-Hess: Die Bedeutung der Monogamie. Meissner: Aus dem altbabylonischen Recht. (Alter Orient 1905.). Merenszky: Die Hottentotten. Middendorf: Sibirische Reise. Mertens: Mann und Weib. Mill I. Stuart: On liberty and the subjection of woman. Moncelon: Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris. Tome IX. Mondière: Sur la monographie de la femme de la cochinchine. Montano: Rapport a M. le Ministre de l'Instruction publique sur une mission aux îles Philippines et en Malaise 1879—1881. Morgan: Systems of consanguinity and affinity of the human family. — League of the Iroquois. — Ancient Society. Morton: Indianer Nordamerikas. Monat: The Andaman Islanders. Much: Die germanischen Frauen in der Schlacht. (Mitt. der Wiener Anthr. Ges. 1909.). Munzinger: Ostafrikanische Studien. Müller: Reise der österr. Fregatte Novara um die Erde in den Jahren 1857., 1858., 1859. — Die Gesetze Hammurabis und ihre Verhältniss zur mosaïschen Gesetzgebung sowie zu den XII. Tafeln. — Die Liebespoesie der alten Aegypter. Nachtigal: Sahara und Sudan. Nelson:

vököpességet befolyásoló körülmény. Az előbbinél a nő jogtárgy, az utóbbinál jogaiban neménél fogva korlátolt jogalany.

The Eskimo about Bering Strait. Neuhauss: Deutsch Neu-Guinea. Nickolas: Oceanien. Neibuhr: Beschreibung von Arabien. — Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern. — Die Amarna Zeit. — Aegypten und Vorderasien um 1400 v. Chr. (Alter Orient 1899.). Neuhauss: Indische Kinderheiraten. (Globus LXI. 1891.). Neukamp: Entwicklungsgeschichte des Rechts. Nigmann: Die Wahehe. Ihre Geschichte, Kult, Rechts, Kriegs, und Jagdgebrauche. Nilson: Die Ureinwohner des skandinavischen Nordens. Nördenskjöld: Voyage de la Vega autour de l'Asie et de l'Europe. Orton: The Andes and the Amazon. Oettli: Das Gesetz Hammurabis und die Thora Israels. Opet: Brauttradition und Konsensgespräch im mittelalterlichen Trauungsritualen. Oppert et Menant: Documents juridique de l'Assyrie et de le Chaldée. Pallas: Reise durch verschiedenen Provinzen des russischen Reichs. Pauthier: Les livres sacrés de L'Orient. Loi de Maru. Perghold: Polygamie. Pfeifer: Voyage autour du monde. Pishon: Der Einfluss des Islam auf das häusliche, sociale und politische Leben seiner Bekenner. Plath: Über die häusliche Verhältnisse der alten Chineser. (Sitzungs-Berichte der k. bayr. Akad. 1862.). Ploss—Bartels: Das Weib. Pollock and Maitland: History of English Law. Polák: New-Zeeland. — Persien. Das Land und seine Bewohner. Post: Die Geschlechtsgenossenschaft der Urzeit und die Entstehung der Ehe. Anfänge des Staates und Rechtslebens. — Der Ursprung des Rechts. — Die Verbesserung der rechtlichen Stellung der Frauen. Powell: Unter den Kannibalen. Preiser und Kohler: Hammurabi's Gesetz. Radloff: Aus Sibirien. Rajasich: Leben, Sitten und Gebrauche der Südslawen. Rama-Krishna: The Hindu ideal of womanhood. (Imp. and. Asiatic. quart. Review. 1907.)(Ratzel: Aus Mexico. — Völkerkunde. Reade Savage Afrika. Rein: Das römische Privatrecht und der Zivilprocess bis in das 1. Jahrhundert der Kaiserzeit. Reinsch: Stellung und Leben der deutschen Frau in Mittelalter. (Sammlung gemeinverständl. wissenschaftlich. Vorträge XVII. Serie.). Reitzenstein: Geschlechtsleben und Ehe in Australien. — Das Weib bei den Naturvölkern. Rigler: Die Türkei und ihre Bewohner. Rohlf: Erster Aufenthalt in Marokko-Abessinien. Rosshirt: Geschichte des Rechts im Mittelalter. Savigny: System des heutigen römischen Rechts. — Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter. — Beiträge zur Geschichte der Geschlechtstutel. (Verm. Schriften.). Scheil: Code des lois (droit privé) de Hammurabis. (Alter Orient, IV.) Schmidt: Liebe und Ehe im alten und modernen Indien. — Die Schlüsselgewalt der Ehefrau nach deutschem Recht. Schorr: Urkunden des althabylonischen Zivil- und Processrechtes. (Vorderas, Bibliothek. 5.). Schrader: Keilinschriftliche Bibliothek. Schuhmacher: Die Ehe in Ruanda. Schwerin: Deutsche Rechtsgeschichte. Seler: Altmexicanische Studien. (Veröfftl. aus dem königl. Museum für Völkerkunde.). Senfft: Die Rechtssitten der Japan. Eingeborenen. (Globus 1907.). Sievers: Allg. Länderkunde. Siricius: Uxor una ex jure naturae et constitutionibus regum. Shaible: Die Frau im Altertum. Short: The Bayadere, or dancing girl of Southern India. Stammler: Über die Stellung der Frauen im alten deutschen Recht. (In Sammlung gemeinverständl. wissenschaftl. Vorträge Serie XII.). Stenzler: Indische Hausregeln. Tavernie: Voyage in Perse. Theodat: Le grand voyage au pays des Harons. Stevens-Bartels: Mitteilungen aus dem Frauenleben der Orang-Belendas. (Zeitschrift für Ethn. Bd. XXVIII.) Stevens-Grünwedel: Materialien zur Kenntniss der wilden Stämme. auf der Halbinsel Malaka. (Veröffentlichungen aus dem königl. Museum für Völkerk. Bd. III.). Teufel: Zur Geschichte der Frauenemancipation im alter. Rom. Therese: Meine Reise in den Brazilianischen Tropen. Thurn-

Az első eset általában csak a teljesen civilizálatlan vad népeknél fordul elő, mint pl. az *ausztráliai*²⁰⁴⁾ és az *óceániai* bennszülötteknél,²⁰⁵⁾ ahol az elhunyt özvegye, vagyontárgyként öröklés alá esett,²⁰⁶⁾ s amelyeknél egyes vidékeken, mint p. o. a *Fidzsi-szigeteken*²⁰⁷⁾ az asszonyokat még a múlt század közepén is állatok módjára rendszeresen levágták és húsuikat táplálékul használták fel.²⁰⁸⁾ Nem személynek, hanem dolognak te-

wald: Nachrichten aus Nias und den Karolinen Inseln. (Zeitschrift. für Ethn. 1908.). — Das Rechtsleben der Eingeborenen der deutschen Südsee-Inseln. (Bl. für vergleichende Rechtswissenschaft, 1910.). Matriarchat: Mutterrecht. (In Reallexicon der Vorgeschichte.). Tinke: Die Frau im Mittelalter. Tornano: Das moslemische Recht aus den Quellen dargestellt. Tscheng-Ki-Tong: China und die Chinesen. Tscherniseff: Ehelicher Kommunismus, bei der alten Slawen. (Zeitschr. für Etn. 1877.). Turner: Nineteen years in Polynesia. Ulmer: Hammurabi und seine Zeit. (Alter Orient 1907.). Vierthaler: Philosophische Geschichte der Menschen und Völker. Wagner: Reise nach Persien und die Lände der Kurdin. Waitz: Anthropologie der Naturvölker. Weber: Ehefrau und Mutter in der Rechtsentwicklung. Weirhorld: Die Deutsche Frauen im Mittelalter. Weid: Voyage au Canada, pendant les années 1795—97. Wilekn: Das Matriarchat bei den alten Arabern. Wickes: Die Entdeckungsexpedition der Vereinigten Staaten 1848. Wilutzky: Vorgeschichte des Rechts. I. Mann und Weib. Zacharie: Zur indischen Witwenverbrennung. Zimmermann: Altindisches Leben. Zmigrodski: Die Mutter bei den Völkern des arischen Stammes. Zoepfl: Deutsche Rechtsgeschichte. És a következő gyűjteményes munkák és folyóiratok: Anthropological Review: Archiv für Anthropologie. Alter Orient. Ausland. Bulletin de la Société d'Anthropologie. Globus. Internationales Archiv für Ethnografie. Jahrbuch der internat. Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft zu Berlin. Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. Korr. Blatt der deutschen anthropol. Gesellschaft. Mitteilungen der deutschen Gesellschaft für Natur und Völkerkunde. Ostasiens. Mitteilungen der geogr. Gesellschaft Wien. Sitzungsberichte der königl. bayr. Akad. Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie. Zeitschrift für allg. Erdkunde. Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde. — der Savigny Stiftung für vergleichende Rechtsgeschichte. — für ägyptische Sprache und Altertumskunde. — für Ethnologie. — für Sozialwissenschaft. — für rhein und westfal. Volkskunde.

²⁰⁴⁾ „Diese Verhältnisse (zwischen Mann und Weib) verdienen den Namen der Ehe nicht, soweit sie bloss um Weiberbesitz bestehen und die Frau nichts anderes ist, als des Mannes Eigentum, nicht eine, mit Rechten begabte Person.“ Otto Henne am Rhyn: Die Frau in der Kulturgeschichte. S. 26.

²⁰⁵⁾ „Das Weib gehört dem Manne, der es von ihren Eltern gekauft hat, als Eigentumstück zu, er kann es daher im allgemeinen willkürlich verjagen, verleihen, vertauschen, oder wohl auch weiter verkaufen, andere hinzuerwerben, u. s. w.“ Waitz: Anthropol. der Naturvölker.

²⁰⁶⁾ „Stirbt ein Mann, so erbt sein Bruder Frau und Kinder falls er von derselben Mutter stammt.“ Waitz. I. m.

²⁰⁷⁾ „Am weitesten geht die Gewalt des Mannes auf den Fidschi-Inseln, wo beim gemeinen Volke die Weiber nicht allein Handelsartikel sind, sondern sogar von ihren Männern umgebracht und gefressen werden.“ Waitz: I. m. V. ö. Wilkes: Die Entdeckungs-Expedition der Vereinigten Staaten 1848.

²⁰⁸⁾ „Die Weiber sind also hier geradezu ein Handelsartikel, wie Schlachtvieh, bemerkt sei übrigens, dass die Vorstellung dass durch den

kintette továbbá a nőt a legtöbb *afrikai néptörzs*²⁰⁹⁾ és az *abessziniai felföld Barea és Sangala* nevű népei.²¹⁰⁾ Általános szabályt azonban a nő jogtárgyiséga ezeken a vidékeken sem képezett, mert az említett földrészek bármelyikén találunk olyan néptörzseket is, amelyeknél a szokás bizonyos női jogokat elismert. Így a *melanéziai* szigetsoporthoz tartozó *Admirális-szigeteken Thurnwald* elkülönített női birtokokat, a férj rendelkezése alá nem eső női vagyont és oly öröklési szokásokat talált, amelyek az asszonyokat nemcsak hogy nem zárták ki teljesen az osztályból, hanem egyes, természetüknél fogva női használatra rendelt vagyontárgyakra nézve egyenesen őket rendelték örökösökül.²¹¹⁾ Az *Orang-Belenda* nevű néptörzsnél *Malakkában* a leányok, addig, amíg férjhez nem mennek, — saját, a többiekétől elkülönített tulajdonnal bírnak.²¹²⁾ A *Filippi-szigeteken* élő *Negritók*-nál a menyegzői ajándék az asszony különvagyonává lesz,²¹³⁾ az *afrikai Kafferoknál* és *Transwaal Bamtho* nevű törzsénél minden asszonymnak saját háza, udvara, kertje, eszközei és gabonakészlete van.²¹⁴⁾ Az asszony itt nem rabszolgája férjének, kötelességeit a népszokás és nem urának önkénye szabja meg.²¹⁴⁾ Azoknál a népeknél pedig, amelyek a civilizáció bizonyos fokát elérték, a nőt az abszolút jogtalanság dologi állapotában sehol sem találjuk, — sőt az őskori műveltség két legkimagaslóbb államában, u. m. *Egyiptomban*²¹⁵⁾ és *Babylóniában*²¹⁶⁾ oly kedvező helyzetet

Genuss von Weiberfleisch die sexuelle Potenz gehoben wurde, hier entschieden mitspielt." Ploss-Bartels: Das Weib. II. b. S. 551. V. ö. Thurnwald: Das Rechtsleben der Eingeborenen der deutschen Südsee-Inseln, seine geistigen und wirtschaftlichen Grundlagen. (Blätter für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre. 1910. — és Uj-Kaledóniáról.) Moncelon: Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris. Tome IX. 1886. p. 345.

²⁰⁹⁾ „Unter den so verschiedenartigen Völkern Afrikas ist gewöhnlich das Weib eine Waare." Ploss-Bartels: I. m. II. k. 561. old. Otto Henne am Rhyn: I. m. 21. old.

²¹⁰⁾ Post: I. m. 52—53. old. V. ö.: Munzinger: Ostafrikanische Studien. Abbadie: Douze ans dans le Haute Ethiopie.

²¹¹⁾ Így a fazekakra, edényekre, kosarakra és hasonlókra. Thurnwald: Das Rechtsleben der Eingeborenen der deutschen Südsee-Inseln.

²¹²⁾ Stevens-Bartels: Mitteilungen aus dem Frauenleben der Orang-Belendas. (Zeitschrift für Ethn. Bd. XXVIII. S. 165—202. V. ö. Stevens-Grünwedel: Materialien zur Kenntniss der wilden Stämme auf der Halbinsel Malakka. Veröffentl. aus d. königl. Museum für Völkerk. Bd. III. H. 3—4. S. 113.

²¹³⁾ Montano: Rapport a M. le Ministre de l'Instruction publique sur une mission aux îles Philippines et en Malaise. (1879—1881.).

²¹⁴⁾ „Die Stellung der Frau ist keine sklavenartige, ihre Pflichten sind durch die Volkssitte festgestellt." Ploss-Bartels: I. m. II. 565.

²¹⁵⁾ Az egyiptomi hieroglifek a hitvestársat „neb-t-en pa" és „neb-tur-pa"-nak, a ház úrnőjének nevezik. Helyzetük Mahler szerint az egész ókorban egyetlen a maga nemében. (Mahler: Az ókori Egyiptom. 112 old.) Az egyiptomi nő teljesen aranyrangú volt férjével (U. o. 113. old), részéről tiszteletet és megbecsülést nyert. A léydeni papirusz szerint egy özvegyiségre jutott férfi azzal dicsekedik, hogy amikor a fáraó gyalogságának tisztjeit tanította, felesége elé vezette őket, akik ott leborultak

érték el, hogy — mintegy 2—3000 évvel Krisztus előtt! — valósággal megközelítették a két nem teljes egyenlőségének gondolatát.

Azt tehát, hogy a nők az ósidőkben kivétel nélkül minden

hitvese előtt és ajándékokkal halmozták el. Sekieh előkelő egyiptomi végrendelete arról tudósít bennünket, hogy a nő saját vagyonnal bírt, azt maga kezelhette, s róla szabadon végrendelkezhetett. Ez a rendkívül kedvező helyzet visszatükröződik az egyiptomi irodalomban és művészetben is, amely a nőt általában egyenrangú élettársként ábrázolja. Ploss és Bartels idézett műve különösen jellemzőnek tartja erre nézve Tenti éldozópap (Totenprister) és feleségének, Imertefnek a Krisztus előtti 2500—2800 év körüli időből származó szobrát, melyen a férj és feleség keze szépen egymásban pihen. (Berlini kir. Muzeum.) Szerző a maga részéről nem kevésbé jellegzetesnek találja a müncheni Glyptothek egyiptomi osztályának 28. sz. ülő házaspárt ábrázoló szobrát (1375. Kr. e.), amelyen a nő ül a férfi jobbán s férje öleli őt át. L. mindezekre részletesen: az általános történelmi és művészettörténeti irodalmon kívül: Dünnichen: Historische Inschriften altägyptischer Denkmäler. Erman: Aegypten und ägyptisches Leben im Altertum. Krall: Studien zur Geschichte des alten Aegyptens. Lovet: L'Egypt aux temps des Pharaons. Le vie, la science et l'art. Müller: Die Liebespoesie der alten Aegypter. Stb.

²¹⁰⁾ A babilóni nő nem rabszolgája férjének, utóbbi őt kénye-kedve szerint el nem bocsájthatja. A régi sumir családjug pontosan meghatározza azokat az okokat, amelyek a férjet a válásra feljogosítják. Hammurabi törvénygyűjteményéből tudjuk, hogy a nő földet, kertet, vagy egyéb dolgot tulajdonul bírhatott, (150. p.), megajándékozható volt, (172., 178., 180., 182. p.), vagyonáról bizonyos esetekben szabadon végrendelkezhetett (150. p.), a férjnek a házasság megkötése előtt keletkezett adósságával szemben vagyoni jogi önállóságot élvezett (151. p.), de a házasság alatt keletkezett tartozásokra nézve a közös teherviselés elve érvényesült. A nők általában öröklőképesek voltak, (172., 181. p.) s az özvegyasszony megkülönböztetett jogokkal bírt (172. p.). A férj nejét épp úgy, mint gyermekét csak 3 évre adhatta el tartozásának törlesztésére, a negyedik évben a nő a törvény erejével szabaddá lett (117. p.). Védelemben részesült a nő becsülete is és alaptalan rágalmazója megbélyegzéssel bünhődött (127. p.). A törvénykönyv adatait elég gazdag okleveles anyag egészíti ki, amely világosan feltárja, hogy általában minden ismert vagyoni jogi ügyletre kiterjedő jogképességnek örvendettek s annak gyakorlásánál törvényes képviselőre sem szorultak. L. ezekre nézve: Schrader: Keilinschriftliche Bibliothek. (Hammurabi törvénykönyvének szövegkiadása. Ugyanaz magyarul: Mahler: Babylonía és Asszíría c. művében és a legrégebbi törvénygyűjtemény címén az Etnografia XV. kötetében.) Cohn: Die Gesetze Hammurabis. Davest: La Code Babylonien d'Hammurabi. (Nouvelle Revue Historique de droit Francais et etranger XXVII.). Fehr: Hammurapi und das salische Recht. Haupt: Die sumerischen Familiengesetze. Hommel: Babylonisch-assyrische Geschichte. Hilprecht: Die Ausgrabungen im Bel-Tempel, zu Nippur. Johannes Jeremias: Mozes und Hamurabi. G. H. Johns: The oldest Code of laws of the World. Kaulen: Assyrien und Babylonien. Kohler: Assyrische Rechtsurkunden. Koshacker: Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurabis. Meisner: Aus dem altbabylonischen Recht. (Alte Orient. VII. 1.). Müller: Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhältniss zur mosaischen Gesetzgebung sowie zu den XII. Tafeln. Oettli: Das Gesetz Hammurabis und die Thora Israels. Oppert et Menant: Documents juridique de l'Assyrie et de la Chaldée, Preiser und Kohler: Hammurabis Gesetz. Scheil: Code des Lois. (Droit Privé de Hammurabis. Alter Orient IV.). Stb.

népnel rabszolgaszámba mentek volna, ép oly kevéssé lehet állítani, mint azt, hogy elnyomásuk általában a keleti népek jogéletét jellemezné. A nemnek minden nép szokásaiban volt bizonyos jogi jelentősége s a személyjognak a nem szerinti differenciálódása, — mint mondtuk, — általában mindenütt a nő hátrányára szolgált, *de e hátrányok*, — legcivilizálatlanabb néptörzsektől eltekintve, — rendszerint nem terjedtek odáig, hogy a nő személyiségét teljesen abszorbeálják és a jogképesség általános feltételéül a férfi-nemhez tartozást állítsák fel. A civilizált népek jogéletében ilyformán a nem magánjogi jelentősége általában meghaladja a mondott határvonalat és nem attribútuma a jogi értelemben vett személyállapotnak, hanem csupán azon körülmények közé tartozik, amelyek a tőlük egyébként független jogi léttel bíró személyiségre bizonyos, kisebb-nagyobb befolyással bírnak.

Mint fentebb érintettük, a jelen bevezetés keretei között nincs módunkban még csak vázlatosan sem követni, hogy ez a befolyás a történelem évezredei alatt a különböző népeknél miben érvényesült, — ami egyébként nem is egy hazai jogviszonyokkal foglalkozó tanulmány feladata. *Egy sajátlagos vonást azonban mégis ki kell emelnünk*, mert az a római- és részben talán annak hatása nyomán a nyugateurópai jognak is annyira integráns része volt, hogy a hazai jogviszonyoknak azokkal leendő összehasonlítása enélkül egyáltalában nem lenne megejthető.

Ez a sajátágos vonás a nemnek a cselekvőképességre gyakorolt befolyásában jelentkezik.

Már Manu törvényeiben nyomát találjuk annak a felfogásnak, hogy a nő önmagát sohasem kormányozhatja,²¹⁷⁾ a gyermeknek tehát atyjától, a hitvesnek férjétől, az özvegynek férje rokonaitól kell függenie.²¹⁸⁾ Ugyanez a jogelv érvényesült, mint annak egyik legjellemzőbb vonása a *régi római jogban*, mely a nőt neme miatt örökös gyámság alá helyezi.²¹⁹⁾ (*Nemi gyámság.*) A hajadon leányoknál a cselekvőképesség ezen korlátozásának nemi jellege ugyan nem jut kifejezésre, mert a római család sajátágos szervezete, a *sui* és *alieni juris* szembeállításában gyökeredző rendszere az atyai hatalom alatt állóktól a vagyoni jogi képességet tudvalevőleg nemre való tekintet nélkül megtagadta,²²⁰⁾ de annál jellegzetesebb alakot ölt az az atyai hata-

²¹⁷⁾ Manu V. 148.

²¹⁸⁾ Gide: I. m. Ezzel szemben Kohler azt vitatja, hogy a férjes aszszony már saját személyében szerződhetett. L. Kohler: Indische Ehe und Familienrecht.

²¹⁹⁾ Gaius: I. 190—192., 293. Ulpianus XI. 1. Cicero: pro Murena. Sevilai Isidor: XI. 8. Savigny: System des heutigen römischen Rechts. (Nachtrag. Gaius.). Beiträge zur Geschichte der Geschlechtstut. (Verm. Schriften. I. 262.). Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter. Laehr: Von der Tutel über Weiber. Jhering: Der Geist des römischen Rechts. Gide: A nők joga. I.

²²⁰⁾ A római atyának ezt a nagy hatalmát, amely Hegel szerint a gyermekeket rabszolgasorba (Sklavenverhältniss) súlyesztette, (Hegel: Naturrecht. §. 175.) Maine a jogtörténet legkülönösebb rejtélyének nevezi.

lom megszűnésének pillanatában, amikor annak helyébe a nő felett nyomban más hatalom lépett, s aki önjogúvá ekként nemi miatt soha sem válhatott.²²¹⁾ Gyökeret ver, sőt a serdült fiúgyermekök önjogúságának elismerése folytán még határozottabb alakot is ölt, továbbá a nemi gyámság a *germánoknál*,²²²⁾

L. Maine: A jog őskora; Fordította Pulszky Ágost. 113. l. Savigny enyhébben ítéli meg, s a rómaiaknak a családi életről vallott erkölcsi elveiben, valamint abban a tételben, hogy: „*filius familias in publicis causis loco patrisfamilias habetur*” bizonyítékot lát arra nézve, hogy a Hegel konstruálta szigorú alakig a valóságban el nem fajúlhatott. L. Savigny: System. I. §. 54. S. 351.

²²¹⁾ A férji hatalom (*manus*) lényegében nem is volt más, mint az atyai hatalom folytatása. „Die Ehefrau wird dadurch in das rechtliche Verhältniss einer Tochter des Ehemannes versetzt.” Savigny: System. I. §. 55. S. 357. „Die Manus, als die strenge Form der Ehe erzeugte keine eigenthümliche Art beschränkter Rechtsfähigkeit, denn da die Ehefrau, welche in dieser Art der Gewalt stand, juristisch als Tochter des Mannes betrachtet wurde, so fiel ihr Rechtszustand mit dem einer *filia familias* gänzlich zusammen.” U. o. II. §. 67. S. 50. „... *uxoris persona, quae in manu est, filiae loco est.*” Gajus: II. §. 159.

²²²⁾ A nők jogalanyiságát a germán jog elismerte. „Die Frau hat zwar eigenes Vermögen, das sich hauptsächlich auf ihre Morgengabe und ihr eingebrachtes erstreckt, aber dem Mann kraft seines *Mundiums* gebühren Verwaltung und Niessbrauch. . . . Aus dem *Mundium* des Mannes über die Frau fliessen noch andere Rechte; er dürfte sie gleich seinen Knechten und Kindern züchtigen, verkaufen, tödten.” Grimm: Deutsche Rechtsaltertümer. 449—450. l. De „Die Frau wird durch die Ehe des Mannes Genossin, in seine Familie angenommen, seiner Ehren theilhaftig. . . . Sie teilt mit ihm Tisch, Bank und Bett, sie führt die Schlüssel der inneren Hauswirtschaft. . . . Zu den Rechten der Frau die im Haus waltet (altn. *raedr.*) gehörte unter andern die Aufnahme des Gesindes.” U. o. 447. l. Mindazonáltal „Solcher Befugnisse ungeachtet ist die Frau dem Manne untergeordnet, und steht in seiner Vormundschaft. . . . Nach dem strengen Rechtsbegriff unsers Altertums kann sich die Frau nie ausserhalb eines solchen Schutzes befinden, nie ganz selbständig, selbständig sein. Aus der Gewalt des Vaters, Bruders, oder Verwandten dem sie ledig unterworfen ist, tritt sie verheiratet in die des Mannes. Der technische Ausdruck für dieses Verhältniss ist *Munt*, altn. *Mund*, in lat. Texten *Mundium*, *Mundeburdium*, ursprünglich *Manus*, Hand bedeutend, denn wir gebrauchen auch Hand für *Potestas*.” U. o. 447. l. A *mundium* azonban nemcsak jogokat adott, hanem kötelességeket is írt elő. „Der Hausherr hatte die Mundschaft- das altdeutsche Wort, *Munt* bezeichnet, die Hand, als Symbol des Schutzes — d. h. er hatte die Pflicht des Schutzes über seine Frau, seine Töchter, die noch im Hause lebenden Schwestern, welche unmündig, d. h. Schutzlos waren. Der zum Schutze gegebene Vormund hatte, daher für sie die Klage zu erheben und die Anklage zu beantworten, er hatte bei einer Verurteilung des Mündels, d. h. der Schutzbefohlenen die Busse aus deren Vermögen zu bezahlen. Denn in allen Beziehungen zum Gemeinwesen, galten die Frauen als nicht leistungsfähig, sie waren nicht wehrfähig, und darum auch nicht rechtsfähig. Weil sie aber wehrlos waren, so standen sie nicht rechtslos da, sondern gerade darum schützt sie wieder der zarte keusche Sinn der germanischen Volkstämme und stellte sie hoch über die griechischen und römischen Frauen; Reinisch: Stellung und Leben der deutschen Frau im Mittelalter. 4—5 l.

ugy, hogy Grimm a germán nők jogi helyzetét egyenesen a római nőkééhez hasonlónak mondja.²²³⁾, ²²⁴⁾

Ama két jogrendszer mindegyike tehát, mely a legközelebb állott hazai jogunkhoz, — a nők személyiségét elismerte, de azt a képességet viszont, hogy jogaikat saját tényeikkel szerezhessék, következetesen megtagadta. A nő úgy a régi római, mint a germán jogban csak jog-, de nem cselekvőképés és magánjogainak gyakorlásánál törvényes képréseletre szorul.

Bepillantást nyerve eként azokba a keretekbe, amelyek a hazai jog fejlődését mintegy beárnyalják, áttérhetünk annak vizsgálatára, hogy minő jelentőséggel bír a nem a régi magyar magánjogban?

Fejtegetéseink megkezdése előtt hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a nem jogi jelentősége a maga sajátlagosságában és tiszta jogi természetében főleg a vagyoni viszonyokban domborodik ki, mert a jogegyenlőségnek, amelyben e jelentőség gyökeredzik, csak ezen a téren van szabad érvényesülési lehetősége. A családjognak ellenben nincs egyetlen egy olyan intézménye sem, amely több-kevesebb függés, vagy alárendeltség nélkül fennállhatna, s így — különösen annak személyi része — a jogalányok egymáshoz való viszonyában nem egyedül a nemi, hanem — és talán elsősorban — a jogintézményeinek természetéből fakadó belső különbségeket juttatja kifejezésre. Tanulmányunk ezért részletesen csak a vagyoni viszonyokkal foglalkozik, a nő családjogi helyzetét ellenben épen csak érinti azokon a helyeken, ahol az az összefüggés kedvéért kívánatosnak mutatkozik.

1. §. A nem és a jogképeség hazánkban.

Gárdézi perzsa író, a magyar ősműveltségre vonatkozó feljegyzéseiben a többek között arról tudósít bennünket, hogy a házasságkötés őseinknél is adás-vétel alakjában történt,²²⁵⁾ mint a többi, hasonló műveltségi fokon álló né-

²²³⁾ „Die deutsche Ehefrau in Munti gleicht folglich der römischen uxor in Manu, die echte, ein Mundium des Mannes gründende Ehe hat völlig die Wirkung der convention in Manum.” Grimm: I. m. 447. old.

²²⁴⁾ „Az erős hasonlóság kitűnik továbbá Stammeler következő fejtegetéseiből: „Bezüglich der Töchter . . . galt der aus ihrer Hilfsbedürftigkeit hergeleitete Grundsatz, dass sie nicht ohne einem Beschützer bleiben konnten. Das Mundium über sie blieb deshalb bestehen (trotzdem, dass es über die Knaben in gewisser Zeit endigte, Szerz.) Allein während bei den Minderjährigen die Handlungsfähigkeit vollständig aufgeblieben war, interlag sie bei grossjährigen Frauenzimmern nur nach den verschiedenen Rechten und Zeiten mehr oder weniger wesentlichen Beschränkungen.” Stammeler: Über die Stellung der Frauen im alten deutschen Recht. 16. o.

²²⁵⁾ Marczali: A magyar honfoglalás kútfoi. 172—173. l. Részletesen méltatja Timon: Magyar alk. és jogt.

peknél általában. Erre egyébként a *völegény* és az *eladó leány* szavakban tudvalevőleg nyelvtörténeti emlékeink is vannak, bár ez utóbbiakat jogtörténetünk kezdő korszakáig sehogyan sem lehet visszavezetni és így jelentőségüket ebből a szempontból korántsem szabad túlbecsülni.²²⁶⁾ *Hogy azonban ez az adásvétel több volt-e merőben jelképes szokásnál és az asszony felett valóságos dologi jogot ruházott-e át, arra nézve sem Gardézi, sem a többi kütfő nem nyújt adatot.*

Az egyetlen módszer tehát, amelynek segítségével a történetírás mégis megkísérelheti erre a kérdésre a feleletet, az, ha későbbi történelmi emlékeinkből próbál visszafelé következtetni a korábbi századokra. Alig van kényesebb feladat a történetíróra, mint ez, — de kitérni előle mégsem lehet, mert ez annyit jelentene, mint lemondani arról, hogy a magyar nők legrégebbi jogállapotára nézve, ha már biztossá tudni úgy sem áll módunkban, legalább véleményeket alkothassunk magunknak.

A nők jogi helyzetére vonatkozó legrégebbi emlékeinket Szent István II. dekretuma őrizte meg számunkra a következő királyi rendelkezésekben:²²⁷⁾

1. Ha valaki . . . megkeményedvén szívében, lelke üdvösségével nem gondolván, feleségének vérében fertőznék, engesztelje meg az asszony rokonságát . . . és bőjtöljön a kánonok rendelete szerint. (14. fejezet.)

2. Hogy az özvegyeknek is legyen részük a mi törvényünkben, ez okból akarjuk, hogy ha valamely özvegynek fiai, leányai maradnak és azokat nevelni, s holtáig velük lakni fogadkozik, (promiserit) legyen a mi engedelmszavunkból hatalma, hogy ezt mívelhesse és senki új házasságra ne kényszerítse őt. (24. fejezet.) . . . Ha pedig magzat nélkül maradt özvegységre és házasságtalan az ő özvegységében való megmaradást ígéri, — akarjuk, hogy bírja minden javát és amit azzal cselekedni akar, cselekedje. És holtá után szálljanak vissza azok a javak férje rokonságára, ha vannak rokonai, ha pedig nincsenek, legyen örököse a király. (U. o. 2. §.).

3. Ha valamely rút, szemérmetlen vitéz valamely leányt *szülőinek* engedelme nélkül rabolna magának feleségül, parancsoljuk, hogy adja vissza a leányt, ha mindjárt valami erőszakot mívelt volna is rajta és a rabló tíz tinóval fizessen a rablásért, jöllehet azután meg is békéljen a leány *szülőivel*. 1. §. Ha pedig valamely szegény, vagy közrendű ember (pauper aut vulgaris) indul ilyen cselekedetre, tegye jóvá a rablást öt tinóval. (fejezet.)

²²⁶⁾ A *völegény* szó a Nyelvtörténeti szótár szerint (II. k. 560. l.) először a müncheni kódexben fordul elő 1466-ban, az *eladó leány* pedig Amos Comenius: *Janua linguae Latinae reserata aurea in hungariam linguam translata* c. 1673-ban Kolozsvárt megjelent művében. (Első kiadás 1643-ban.).

²²⁷⁾ Idézve Kolozsváry.—Óváry: *Corpus Juris Hungarici* I. kötete után; a könnyebb érthetőség kedvéért a magyar szöveg csekélyebb stíláriis változtatásával.

4. Ha valaki szilaj gerjedelmében feleségének utálása miatt elhagyja hazáját, minden, amit férje bírt vala, (quae in potestate mariti habebantur) legyen az asszonyé, (uxor possideat) ameddig férjére várni akar és senki őt más házasságra kényszeríteni ne merje. (28. fejezet.)

5. Ha férjes asszony lop (első- és másodízben,) férje váltsa meg. Ha pedig harmadszor esik ezen vétekbe, adják el. (29. fejezet.)

Ezeknek a királyi rendelkezéseknek kettős jogtörténelmi jelentőségük van és ehhez képest két szempontból esnek történelmi mérlegelés alá. Először abból, hogy *mennyiben vetnek világot a Szent István törvényhozását közvetlenül megelőző korszakra*, az u. n. nemzetségi szervezet korára, másodsor pedig abból a szempontból, hogy *miként tárták fel a nőknek a törvényhozás korabeli jogi helyzetét?*

Lássuk ezeket a szempontokat egyenként.

ad. 1. Az idézett törvényhelyekből kétségtelenül kitűnik, hogy Szent István az özvegyasszonyokat bizonyos jogokkal ruházta fel és a hitvestársnak legalább az életét férjével szemben is oltalomba yette. A hajadon leányokra vonatkozólag azonban a dekrétum alapján azt sem lehet állítani, hogy a nőrablás tilalma reájuk nézve jelentett volna személyi védelmet, mert a szöveg inkább arra látszik mutatni, hogy a tilalom a leány szülőinek jogait kívánta oltalmazni. Feltűnő ugyanis, hogy a szent király törvénye a házasságkötésre vonatkozólag csak a leány szülőinek; de nem magának a leánynak a beleegyezéséről beszél, ami mindenestre kétségesse teszi, hogy a nőrablás tilalma a leány védelmét célozta volna. De az özvegyasszonyoknak adott jogok elég széleskörűek, személyüket védi az újabb házasságra kényszerítés feltétlen tilalma, vagyoni érdekeiket a férj vagyona felett biztosított élvezeti jog. Nem jelentéktelen adat az sem, mely ugyanezt a jogot bizonyos körülmények között a hűtlenül elhagyott hitvesnek is megadja és a nő társadalmi helyzetének megrajzolásánál némi sikerrel felhasználható az a rendelkezés is, mely az első és másodízben lopott asszony kiváltását férjének előírja, mert ez a férj részéről adódó, bizonyos erkölcsi köteleességek felismeréséről tesz, — bár nem épen erős, — tanúbizonyságot.

Ami ezen törvényes rendelkezések első csoportját, a személyi védelemre szolgáló büntetőjogi szabályokat illeti, alig lehet kétség aziránt, hogy Szent István a szóban forgó törvényes tilalmakat azért állította fel és azért látta el őket büntetőjogi szankciókkal, mert a közbéke megóvása és a szent király által óhajtott erkölcsi elvek megvalósítása érdekében szükség volt reájuk. A történelem logikája kéréllhetetlenül kizárja az ellenkező feltevést: *egy olyan széles látókörű, nagy koncepciójú államférfi, mint aminő Szent István volt, szélmalomharcot nem vívhatott és korszakalkotó reformatori tevékenységében csekélységekkel, szórványosan előforduló jelenségekkel sem törődhetett. Amit ő tiltott, annak szokásban, sőt elterjedt, mondhatni általános szokásnak kellett lennie. A decretum ismerte-*

tett rendelkezései tehát világosan arra mutatnak, hogy *Szent István korában a férj nejét jog szerint megölhette, rokonai pedig az özvegyasszonyt újabb házasságra kényszeríthették.* A házasságkötést illetőleg pedig a hazai szokásban is dívott a nőrablás, ha nem is volt éppen annak kizárólagos és feltétlenül megengedett alakja.

A következtetés helyessége mellett szól feltétlenül az a körülmény, hogy Szent Istvánnak a feleség megölésére vonatkozó abszolút tilalma négy évszázad alatt sem tudott hazai jogunkban gyökeret verni. A házasságtörő nővel szemben ugyanis már Szent László törvényei újból elismerik a férjnek ezt a jogát,²²⁸⁾ s ugyanez az elv érvényesül 1419-ben a Sztáray-család egyik férfitagjával, *Nagymihályi Imrével* szemben, akinek azért, mert házasságtörő nejét megölte, semmi bántódása sem esett,²²⁹⁾ sőt Zsigmond királynak ugyanazon évben hozott ítélete még a hitbér és a jegyruháki kiadása alól is felmentette.²³⁰⁾ A férj ezen „szabadságát” elismeri Werbőczy is,²³¹⁾ úgy, hogy a legkisebb kételyünk sem lehet arra nézve, hogy Szent István szóbanforgó rendelkezése — úgyszólván egészen a legutóbbi időkhöz, — papíron maradt. Ha azonban ez való, úgy valónak kell lennie annak is, hogy *a szent királynak ez a törvénye egy, a nemzet lelkében erősen élő és mély gyökeret vert meggyőződésbe ütközött, mert a valóságos jogéletben szenvedett vereségét nem érthetjük meg másként, minthogy a nemzeti szervezete idejéből eredő szokásjog a férjet házasságtörő nejével szemben megillető jogai tekintetében erősebb volt, mint a szent királynak e jogok eltörlésére törekvő akarata.* Ez a magyarázat pedig közvetve bár, de világos bizonyítékot nyújt arra nézve, hogy az első királyi törvényhozás előtti időkhöz *tényleg létezett a hazai szokásjogban is olyan férje jog, amely — legalább bizonyos esetekben, — egészen az asszony megöléséig is terjedhetett.*

Többet azonban Szent István törvényes rendelkezéseinek ez a csoportja nem fed fel az idők homályából. Nem tudjuk, hogy a nőrablás milyen viszonyban volt a nővétellel és hogy melyik volt az elterjedtebb és a nép lelkében élő hallgatóságos jogi meggyőződésnek inkább megfelelő házasságkötési forma? Ismeretlen előttünk a mondott férji jognak és az asszony alárendeltségének határa, s minthogy ebből a korból újabb forrásanyag felfedezésére számítani már alig lehet, valószínűleg soha sem is fogjuk megállapíthatni, hogy a nemzeti szervezeten az előadottak szerint kétségtelenül fennállott férji jogokat szokásjogi szabályok egyáltalában korlátozták-e, s ha igen, mily mértékben és volt-e a jogéletnek oly köre, mely a nő önjogúságát elismerte? Meg kell tehát elégednünk annak megállapításával, hogy *Szent István törvényhozásának világánál a nők jogi helyzetéből a hajadonok elrabolhatásában, az*

²²⁸⁾ Szent L. I. k. 13. fej.

²²⁹⁾ Maga az eset 1370-ben történt. L. Sztáray Oklt. I. 433. l.

²³⁰⁾ Orsz. Levéltár: D. L. 6350.

²³¹⁾ Werb. Hk. I. k. I. R. 106. o.

*asszonyok élete feletti férfi jogban, végiül az özvegyek újabb házasságra kényszeríthetésében kidomborodó erős személyi függőség bontakozik ki, — részletei azonban továbbra is átörökösödő homályban maradnak.*²³²⁾

A nők jogi helyzetét érintő első királyi rendelkezések második csoportját a *vagyonjogiak* alkotják. Ide tartozik az úgynevezett özvegyi jognak a biztosítása és a külföldre távozott férj által elhagyott asszonyokról való gondoskodás. Mindkettő a kor viszonyaihoz képest elég széleskörű jogokkal ruházta fel az özvegy — és az érintett egy esetben — a férjes asszonyokat is és így kétségtelen jogtörténeti bizonyítékot nyújt arra nézve, hogy *első szent királyunk törvényhozása a személyiség attribútumait nem kötötte egyoldalúan a férfi nemhez tartozáshoz, hanem mindkét nemet részesítette annak áldásaiban.* Kérdés azonban, hogy ez a jogtörténeti tény lehet-e a korábbi századokra vonatkozó következtetések alapja?

Ennek a kérdésnek az eldöntése egy másik előzetes kérdés megoldásától függ, attól t. i., hogy az említett vagyonjogi rendelkezéseket az *első királyi törvényhozás által alkotottaknak*, vagy pedig általa csak a *tényleg gyakorolt szokásból átvett* és ilyformán *megegyeztetett* tételeknek tekintjük?

Álláspontunk szerint a nagyobb valószínűség az előbbi eset mellett szól.

Nem szabad ugyanis szem elől téveszteniünk elsősorban azt a körülményt, hogy az özvegyi jog és az elhagyott asszonyról való gondoskodásnak az a módja, amelyet Szent István törvényhozása valósított meg, *a férj egyéni tulajdonát feltételezi.* A nemzeti szervezeten belül korábban pedig ez az egyéni tulajdon, — bizonyos szűk, a személyes használatra rendelt dolgok körétől eltekintve, — nem állhatott fenn, mert e szervezet a törzs és nem az egyén jogalanyiságán épül fel, az egyéni jogok szélesebbkörű kultiválásával tehát össze nem fér. És ezen a tényen mit sem változtat az a körülmény, hogy az egyéni tulajdonjog, mint minden korszakalkotó történelmi tény, nem pillanatok alkotása és a Szent István törvényhozása idejében már jórészt befejezést nyert letelepedésekkel²³³⁾ korábban megkezdte gyökeresítését, mert országos jogintézménnyé az egyéni tulajdont mégis csak Szent István törvénye tette²³⁴⁾ és így ha annak létrejöttét nem is, de a rajta felépülő gazdasági és társadalmi rendszernek, *mint országos szervezetnek* kezdetét csak Szent István törvényhozásától számíthatjuk. Így azonban elképzelhetetlen, hogy az öz-

²³²⁾ Maine szerint a nő kezdetben a rokonoknak, utóbb azonban már csak férjének volt alárendelve, ott tehát, ahol ez utóbbi helyzetben találjuk, személyjogi állása már bizonyos fejlődést mutat. Maine: I. m. 415. l. (jegyz.). Hogy azonban ez a feltevés az ősmagyar viszonyokra alkalmazható-e, s a fentti adatok alapján megengedi-e a következtetést arra, hogy a magyar nőknek az első királyi törvényhozást közvetlenül megelőző időben birt személyjogi helyzete már bizonyos fejlődés eredménye, az meg lehetőségek kérdése.

²³³⁾ L. Borovszky: A honfoglalás története. 115. l.

²³⁴⁾ Szent István: II. 35.

vegy és az elhagyott asszonyt megillető vagyonjogok *általános szokás* gyanánt korábban fennállhattak volna.

De nehezen lenne összeegyeztethető ez a jelenség a nőknek fentebb megismert erős személyi függőségével is. Láttuk, hogy a nemzeti szervezet korában az elhunyt férjnek a törzsi jogalanyt képviselő rokonai az özvegy-asszonyt újabb házasságra kényszeríthették, — ez a jog pedig az első királyi törvényhozásban körülírt — és lényegében mai jogunkban is fennálló özvegyi joggal, mely az özvegynek a hagyatéki javak zavartalan birtokát és élvezetét biztosítja, fogalmilag össze nem fér, mert az újabb házasság e jogok elvesztése, illetve endogam (a törzsen belül kötött) házasság esetében az új férjnek való átengedése nélkül — ami azonban a jogalany szempontjából a jogvesztéssel egyenlő — a nemzeti tulajdon korában el sem képzelhető. Egyébként a *személyi függőség* az összehasonlító ethnografia adatai szerint *sohasem jár karöltve a dologi szabadsággal*, mert a primitív ember gondolatvilága a személyi és dologi jogkör tudatos és határozott elválasztására képtelen. A nők *személyi függőségének* tehát a nemzeti szervezet korában szükségképp egybe kellett esnie a dologi függőséggel és oly mérvű önjogúságot, ami azzal össze nem fér, a társadalmi fejlődés ezen fokán nem lehet feltételezni.

És végül: A szóban forgó *vagyonjogi rendelkezések* szövege világosan utal arra, hogy azok a törvényhozó akaratából, vagyis első *szent királyunk* egyéni elhatározásából és nem egy már létező szokás pusztá átvételéből erednek. A fent közölt szöveg, mely az adott jogok forrása gyanánt a király akaratára és hatalmára hivatkozik, e részben oly világos, hogy a további indokolás alól fel is ment bennünket.

Tanulmányunk tehát Szent István törvényeinek a nők *vagyonjogi helyzetét* érintő rendelkezéseiből nem tartja megengedhetőnek a következtetést a korábbi századokra és — a személyjogi résznél követett eljárással ellentétben, — az első királyi törvényhozás *vagyonjogi* elemeit nem használja fel a nemzeti szervezet női jogának megrajzolására.

Egybevetve ezek után az első magánjogi törvényhozás két csoportjának külön-külön megejtett vizsgálatánál nyert eredményeket, a következő végső megállapításokhoz juthatunk: A magyar nők törzsi jogállását illetőleg a *minden kombinációtól mentes, tiszta történelmi tény* mindössze az, hogy a nők helyzete a mondott korban hazánkban is *személyileg erősen függő volt*, amennyiben az ősmagyaroknál is szokásban volt a *nőrablás* és a szokás megengedte, vagy legalább is eltűrte a férjnek, hogy *nejét megölhesse*, a rokonok pedig a férj halála után, özvegyét újabb házasságra kényszeríthették. A házastársak egymásközi viszonyának részletei és a női vagyonjog szabályai azonban teljesen ismeretlenek előttünk és minden ezzel ellenkező állítás többé-kevésbbé önkényes kombináció.

Ezen álláspontal szemben teljesen erőtlen a *feleség* és az

úrnő szavakra, valamint a *máriakultus*zra vonatkozó, — egyes íróknál feltalálható — inkább művelődéstörténelmi, mintsem jogi hivatkozások,²³⁵⁾ mert ezekből a nemzeti szervezethez korára a legtávolabbról sem lehet visszakövetkeztetni.

Ami ugyanis mindenekelőtt a *feleség* szót illeti, nyelvünkön ez a kifejezés a Nyelvtörténeti Szótár szerint először a müncheni kódexben fordul elő,²³⁶⁾ melyet — mint maga a kódex befejező része mondja — az „Vr zuletetenec Ezer negyz hatuan hatod esztendeiben” (1466-ban) fejezett be egy Németi György nevezetű, — valószínűleg huszita-pap a moldvai Tatros városában. Az egész, egyenletes gót. betűkkel írt szöveg, — mint arról müncheni tanulmányutja alkalmával az eredeti megtekintésével szerző is meggyőződött, — nyilván egy- és ugyanazon kéz írása, egyetlen egy sora sem lehet tehát korábbi a XV. századnál.

Nyelvünknek ez az egyik legrégebbi írott emléke, azonban minden kétséget kizárólag csak másolat, amit a többek között döntő súllyal bizonyít az a körülmény, hogy a négy evangéliumnak a kódexbe foglalt szövege több olyan hibában szenved, aminek csak egy magyar szöveg másolója követhet el, de sohasem egy latin szöveg fordítója. Aki — bárki lett legyen is az — a négy evangéliumot le tudta magyarra fordítani, az mindenesetre tudott annyira latinul, hogy a *mater*-t ne fordíthassa *atyának*, a *retia*-t *hajónak* (háló helyett) és az *ecce*-t *én-nek* (íme helyett).²³⁷⁾ Ilyen, mondhatni — szarvashibákat egyedül a másoló hibás szövegolvassása magyarázhat meg és ép a másoló munka gépszerűsége menthet valamennyire. Ha tehát a müncheni kódex nyelvtörténeti adatait művelődéstörténeti következtetések alapjául kívánjuk felhasználni, kutatnunk kell a kódex eredetije, vagyis annak a kéziratnak a kora után, amelyről a tatrosi másolat készült.

Sajnos, ez a kutatás mindezig teljesen eredménytelen maradt, s irodalomtörténetünk számol is azzal, hogy ez a megbecsülhetetlen értékű nyelvemlék örökre elveszett.

Az egyetlen mód tehát arra, hogy a müncheni kódex adatai a történetírás számára pontosabban felhasználhatók legyenek, az, ha magából a kódexből, sikerülne meghatározni az átírt eredeti kézirat korát.

Az első ilyen, tudományosan elfogadható kísérlet *Békési Emil* nevéhez fűződik, aki a kódex naptári része után álló sajtószerű rajzból, az u. n. naptárkerékből igen érdekesen arra következtetett, hogy az eredeti kéziratnak 1416-ban kellett íródnia.²³⁸⁾ Békési következtetését helyesnek ismerte el *Szily Kálmán*, mégis azzal a korrekcióval azonban, hogy az *eredeti*

²³⁵⁾ L. pl. Horváth Á.: A magyar nők joga. 8. old. Kerékgyártó: A műveltség fejlődése Magyarországon. I. 39. l.

²³⁶⁾ Nyelvtörténeti Szótár I. 801.

²³⁷⁾ L. erre nézve részletesen: Szily Kálmán: A Müncheni Codex kora. Magyar Nyelv. 1907. 201—207. l.

²³⁸⁾ Új Magyar Sion: 1880. 3. és 200. l.

kézirat a helyes megállapítás szerint sem 1416-nál korábbi, sem 1435-nél későbbi nem lehet, keltének pontosabb meghatározása ellenben adatok hiányában nem lehetséges.²³⁹⁾

Habár az a közel félévszázad, amivel ilyformán közelebb jutunk a magyar államalapítás éveéhez, korántsem becsülhető le, — kétségtelen, hogy az ősmagyar műveltségi viszonyok megrajzolásához a müncheni kódex nyelvtörténeti adatait, jelesen a feleség szót, még így sem lehet felhasználni. Mintegy félezeréves ür tátong még mindig a két időpont között, amelynek áthidalása írott nyelvemlékek hiányában valószínűleg soha sem is fog sikerülni.

Nem sokkal szerencsésebb az úrnő szóra való hivatkozás sem. Nyelvünkön ez a szó, mint úrné először Molnár Albert szótárában fordul elő, amelynek tudvalevőleg 1604-ben jelent meg Nörinbergában az első kiadása.²⁴⁰⁾ Mint úrasszony pedig Amos Comenius *Janua lingua Latinae* c. művében szerepel először, amelynek első kiadása 1643-ban látott napvilágot.²⁴¹⁾ Egyik vonatkozás sem korábbi tehát a XVII. századnál. A latin nyelvű történelmi emlékekkel pedig az ősmagyar szellemre nézve mit sem lehet bizonyítani, mert formuláreik idegen műveltségű papoktól erednek, akik nem egy olyan kifejezést hoztak régi hazájukból és ültettek át az újnak hivatalos nyelvébe, amely az általa jelzett fogalom tartalma szempontjából korántsem felelt meg a hazai viszonyoknak.²⁴²⁾ Egyébként az úrnőt jelentő domina szó a XI. századból reánk maradt oklevelek közül alig egyben fordul elő és akkor is a királynéra vonatkoztatva,²⁴³⁾ általános használata ellenben csak a XIII. század okleveles emlékeiből tűnik ki. Ily késői és még hozzá nyilván idegen eredetű adatból pedig az ősmagyar műveltségi és társadalmi állapotokra teljességgel lehetetlen visszakövetkeztetni.

Ami pedig végül a hazai Máriakultuszt és annak gyors elterjedését illeti, annak bizonyító ereje, nem csekély mértékben túlzott. Tény és való ugyan, hogy Szent István országát halálos ágyán Szűz Máriának ajánlotta fel és hogy a Máriatisztelet hazánkban — talán ennek nyomán — igen gyorsan gyökeret vert, de ezzel szemben tény az is, hogy Szent István, mint minden történelmi nagyságú reformátor, nem kitaposott úton haladt, nem a nemzet jellemének

²³⁹⁾ Szily: I. m.

²⁴⁰⁾ Nyelvtörténeti Szótár II. 991. l.

²⁴¹⁾ U. o. I. 133.

²⁴²⁾ Szerző „A Jogképesség és a személyállapot hazánkban az Árpád-házi királyok alatt” c. művében már kimutatta, hogy a hazai oklevelek terminológiája, mely még a XIII. században is rabszolgákról és rabszolgaságról (*servitudo*, *servitium*) szól, egyáltalában nem fedi hűen a hazai viszonyokat. És ez egészen természetes, hiszen a latin műveltségű idegen papok, akikre az okiratszerkesztés munkája hárult, kész terminus-technikusokat hoztak magukkal és más kifejezések hiányában jól-rosszul alkalmazva a hazai viszonyok jelölésére, úgy használták azokat, amint tudták. V. ö. szerző I. m. 26—32. l. Jögt. Ért. 1. füzet.

²⁴³⁾ Wenzel: Árpádkori Uj Okmt. I. 22. 1000—1038.

inkább megfelelő módozatokat keresgette, hanem ihletett lelkének sugallatára hallgatott. Apostoli munkája a nemzetnek nem egy régi szokását törölte el és nem egy jellemvonását alakította át, — *sem Szent István cselekedetének rúgóit, sem a Mária-kultusz gyors elterjedésének okait nem lehet tehát az ősmagyarságnak a nőről vallott különösen gyengéd felfogásában keresni.*

ad. II. Áttérve most már az első királyi törvényhozás adatainak a második szempontból való mérlegelésére, kétségtelen, — mint fentebb már érintettük —, hogy Szent István második dekretuma személyi és vagyoni jogokat adott az özvegy és a férjüktől elhagyott asszonyoknak, s a hitvestársnak is legalább az életét férjével szemben védelembe vette, *a személyiség attribútumainak egyikét semmi körülmények között sem tekinthette tehát a férfinemhez tartozásban.* Valószínű, hogy az érintett jogok uralmi körében megadta a nőknek *a cselekvőképességet* is, a dekretum szövegének természetes értelme legalább is erre látszik mutatni. *E megállapításon túl azonban, a hivatkozott adatok hézagos volta miatt, a magyar nők XI. századbéli jogi helyzetéről úgyszólván egyetlen lényeges vonást sem tudunk felrajzolni.*

Igy nem tudjuk megállapítani Szent István rendelkezéseiből első sorban azt sem, hogy a nő jogalanyiségének elismerése egyformán kiterjedt-e mind a három női személyállapotra, t. i. az özvegyeken kívül a hajadonokra és a (házassági életközösséget folytató) férjes asszonyokra is? Nincs továbbá vonatkozás a dekretumban arra nézve sem, hogy az özvegyi és az elhagyott hitvestársnak adott jog, mely utóbbinak tartalmi körülírása egyébként annyira hasonló az előbbiéhez, hogy nem is annyira külön jogként, mint inkább az özvegyi jog kiterjesztéseként fogható fel, — egyetlen női jog volt-e, vagy pedig több és más joggal is párosult? Kideríthetetlen ennél fogva, hogy a szóban forgó jogok a támasz nélkül maradt nők szociálpolitikai védelmét célzó magukban álló rendelkezések-e, vagy pedig a nőknek a jog főbb vonatkozásaiban élvezett paritásos helyzetének történelmi emlékei? Mit sem tudunk meg a hivatkozott adatokból a két említett eseten kívül az általános cselekvőképességről és még számos más kérdérről, amelyek elől kitérni annyit jelent, mint a személyjog egészének megrajzolásáról lemondani. Minthogy pedig a XII. század harmincas éveig nincs más olyan jogtörténelmi emlékünknél, amely a nők jogait részletesebben megvilágíthatná, *a XI. századra, nézve meddőnek és hiúnak látszik minden olyan kísérlet, amely a magyar nők jogi helyzetét teljes egészében meg kívánná rajzolni.*

Az első okleveles emlék, amely tüzetesebb bepillantást enged a magyar nők magánjogi helyzetébe, *Scínes úrnőnek* 1146-ból eredő végrendelete, amelynek eredetije a pannoni halmi levéltár drága kincsei közé tartozik.²⁴⁴⁾ Az oklevél

²⁴⁴⁾ Levéltári jelzése Capsa 5. Hh.

napjainkig több kiadást ért,²⁴⁵⁾ s művelődéstörténeti szempontból már régebben is történt reá hivatkozás,²⁴⁶⁾ jogtörténeti jelentőségének kidomborítása azonban a legújabb irodalmi eredmények közé tartozik.²⁴⁷⁾ Ez oklevél szerint ugyanis a nevezett úrnő finemű rokonainak beleegyezésével egy, a törvény alapján örökölt atyai birtokáról (patrimonium) végrendelkezik, általa adatot nyer tehát a történetírás arra nézve, hogy a leányok már a XII. század első felében törvényes és a fiúgyermekkel párhuzamos (ha nem is egyenlő) törvényes öröklési joggal bírtak az ősi atyai vagygonban, s eként szerzett birtokaikról — bizonyos korlátokkal — szabadon is végrendelkezhetek. Rendkívül becses adat ez, de a női jog egészének szempontjából sajnos, nem kevésbé hézagos, mint azok, amelyeket Szent István II. dekrétuma tartalmaz.

A hézagok csak ott enyésznek el, ahol okleveleinknek nagyobb megszakítások nélküli sora megkezdődik, ami körülbelül a XII. század elejére tehető. Ettől az időponttól kezdve azonban szép és gazdag anyag tárul fel a kutató előtt, amely főbb vonatkozásokban, az aprólékos részletektől eltekintve, a női jog egészének megrajzolását is lehetővé teszi.

Ez az anyag három főcsoportra osztható.

Az első külön női jogintézmények emlékeit őrizte meg: ilyenek a *hitbér* (*dos*), a *hozomány* (*res paraffernales*) és a *leánynegyed* (*quarta filialis*, utóbb *quartalitium*), amelyekhez később a *hájadoni jog* (*jus capillare*) is járult.²⁴⁸⁾ Valamennyi most említett jogintézmény egészen a legutóbbi időkig hatályban volt és csak az 1848. évi köz- és magánjogi szempontból egyaránt nagyjelentőségű átalakuláskor enyészett el a jogegyenlőségnek — mondhatni — teljes diadalrajutásával.

A második csoportba azok a magánjogi vonatkozású oklevelek tartoznak, amelyekben *felek gyanánt nők szerepelnek*.²⁴⁹⁾ *Nincs olyan ismert vagyoni jogi ügylet, amely ezek között elő ne fordulna* és az ügyletkötő felek szépen megoszlanak a *hájadoni*,

²⁴⁵⁾ Wenzel: Árpádkori Uj Okmtár. I. 56. Erdélyi: A panonhalmi szent Benedek rend. tört. I. k. 597' Fényképes facsimiléje u. o. I. 81.

²⁴⁶⁾ Erdélyi: Az egyházi vagyon eredete és jellege Magyarországon. 12—13. old.

²⁴⁷⁾ L. Szerzőtől: A leánynegyed. (Quartalitium.) 170—171. l.

²⁴⁸⁾ A vonatkozó okleveles anyag oly nagy, hogy teljes összeállítása kereteink között távolról sem lehetséges. Az olvasó bármely okmánytárban bőségesen találhat reájuk vonatkozó anyagot és ezért kronológikus összefoglalásuk helyett csak általában utalunk azok vonatkozó tartalmára. (L. a köv. jegyzetet.)

²⁴⁹⁾ Ezek az oklevelek még nagyobb tömeget képeznek, mint az előbbi jegyzetben említettek, tanulmányunk keretei között tehát legfeljebb tálcámra kiragadott példákat idézhetnénk belőle. Minthogy azonban ily példákat az egyes magánjogi területek részletes tárgyalásánál úgy is idézni fogunk, célszerűbbnek látjuk e helyt csak azokra a legfontosabb publikációkra utalni, amelyek bármelyikében elegendő ily oklevelet talál az olvasó. L. Fejér: Codex Diplomaticus. Wenzel: Árpádkori Uj Okmt.

*hitvestársi és az özvegyi állapot szerint.*²⁵⁰⁾ Számtalan történelmi emlék van e csoportban a nők által kötött ügyletek *pere-sítéséről, a nők perbeli jog- és cselekvőképességéről is.* Adataink itt is, mint az első csoportban, egészen 1848-ig vezetnek bennünket és a jogfolytonosságnak 1867-ben bekövetkezett helyreállításával úgyszólván zökkenő nélkül folytatódnak.

Végül a harmadik csoportba azokat a jogtörténeti emlékeket sorozzuk, amelyek a nők jogegyenlőtlenségének királyi privilégiumon, vagy az első bírtokszerző ügyleti rendelkezésén alapuló megszüntetésére vonatkoznak. Az előbbi az u. n. *fiúsítás*, vagy amint régebben nevezték, a *fiúleány-ság*, (*praeffectio*), az utóbbi pedig a *jus regulandi* néven ismert jog gyakorlása.²⁵¹⁾ Mindkettőnek elválasztását az előbbi két csoporttól a tárgykör specialitása és az a körülmény indokolja, hogy nem országos, hanem résszerű jogra vonatkoznak. Megjegyzendő, hogy az ide tartozó jogtörténeti emlékek csak az Árpádkor utolsó évtizedeiig vezetnek vissza bennünket,²⁵²⁾ bár attól viszont — ép úgy mint az előbbieket — egészen a legújabb korig kísérik a kutatót.

Az eként csoportosított okleveles anyag a magyar nők jogi helyzetét jellemző *három alapvető történelmi tényről tudósít bennünket.* Kidomborítja ugyanis: 1. hogy *a magyar nők a történelmileg felderíthető időktől kezdve mindig általános, vagyis az összes vagyoni jogi viszonyokra kiterjedő jogképességnek örvendettek;* 2. hogy több jogintézményben kifejezésre jutott *különleges női jogokkal bírtak* és 3. bizonyos körülmények között *a teljes egyenjogúságot is elérhették, amikor a nemükhöz fűződő jogi különbségek teljesen elenyésztek.*

Mint hogy azonban a jogegyenlőségnek külön jogi tény általi megszüntetése csak ott lehetséges, ahol egyébként jogegyenlőtlenség van, megállapításunk utolsó pontjából a nők jogi helyzetének egy további, *negyedik alapvető elve is kitűnik*, az t. i., hogy *a magyar nők jogképessége, habár általában — mint mondtuk, — minden vagyoni jogi ügyletre és ily természetű életviszonyra kiterjedt, a finemű honfiak jogképességével egyenlő nem volt, mert bizonyos, bár nem elháríthatatlan korlátozásokat szenvedett.*

Nagy I.: Hazai Okmtár. — Hazai Oklt. — Anjoukori Okmt. — A Zichy Codex. (A VII—X. kötet Aldássy Antaltól.) Sopron vármegye tört. Knauz: Mon, Strig. Kubinyi: Monum. Hung. Hist. — Hontvármegyei Oklt. Erdélyi: A pannonthalmi Szent enedek-rend Oklt. Endlicher: Monum. Árpád. Géresi: A gr. Károlyi-család oklt. Barabás: A gr. Teleki-család oklt. Szerémi: A Majthényi bárók oklt. Nagy S.: A gróf Sztáray-család oklt. Kammerer: A Pécz nemzetség Apponyi ágának oklt. Békefi: A pásztói apátság oklt. Házi: Soproni Oklt. Továbbá az újabbak közül: A Bánffy- és Széchenyi-családok oklt. stb.

²⁵⁰⁾ L. alább.

²⁵¹⁾ L. a 249. sz. jegyzetben felsorolt forrásokat. Részletesebb irodalmi feldolgozások Tóth L. Holub i. m.

²⁵²⁾ A legrégibb fiúsítás, amelyről tudomásunk van, 1332-ből ered. Közl. Fejér VIII/3. 592. l.

E korlátok mibenlétének felderítése képezi további célját tanulmányunknak.

2. §. A nők vagyoni jogi helyzete. (A./ Dologi jog.)

A dologi jogok egyik jellemvonása, hogy számukat — a felek rendelkezésétől függetlenül — a tárgyi jog állapítja meg.²⁵³⁾ Elő jogunk ehez képest három, szorosabb értelemben vett dologi jogot ismer; a *tulajdont*, a *szolgalmat* és a *zálogjogot*. A *telki teherjog*, bár minősége és hatása e jogok minőségével és hatásával egyezik, nem szorosabb értelemben vett dologi jog és nem ilyen a *birtok* sem, mert az a három szorosabb értelemben vett dologi jognak egyik, — bár a tartalmi jogosítványok köre szerint változó — eleme.

Középkori jogunkban mind a három szorosabb értelemben vett dologi jog ismeretes volt, bár természetesen a mai-nál lényegesen fejletlenebb alakban. Annak a kérdésnek az eldöntése végett tehát, hogy a női nemhez tartozás a dologi jogok terén minő jogi jelentőséggel bírt, mind a három jogintézményt külön-külön kell vizsgálat tárgyává tennünk.

1. (*a tulajdon*). Minden népelem jogi helyzete főleg attól függ, hogy egyenlő, vagy egyenlőtlen elbánásban részesül-e a többi társadalmi osztállyal a) *a jogszerzés feltételeinek*; b) *a már megszerzett jogok tartalmának meghatározásánál*. Különösen a tulajdon jogintézménye az, amelynek szervezetében a mondott elvek érvényesülése az egyes társadalmi osztályok sorsára nézve döntő jelentőségű, mert a gazdasági szabadság eszméjének hódoló individualista társadalomban a tulajdonjog bír az alapjogok domináló jellegével.

a) A tulajdonszerzésnek élő jogunkban két módja van: u. m. *eredeti* és *származékos*.

Ez a felosztás nagyjából ugyan a régi magyar dologi jogra is talál, de az ingatlanjogra, mely pedig az egész dologi jog terén domináló helyet foglalt el, csak bizonyos korrekтивumokkal alkalmazható.

Mert bár kétségtelen ugyan, hogy a honfoglaló törzsek az u. n. szállásokat foglalással (*occupatio*) szerezték és így a hazai földtulajdonnak is eredeti szerzőmód az első forrása,²⁵⁴⁾ — a magyar államszervezet megszilárdulásával és a királyság kialakulásával ily értelemben vett eredeti szerzőmód a fekvő jószágokra vonatkozólag többé nem kínálkozott. És pedig nem azért, mintha foglalható terület nem lett volna többé az országban, hanem azon okból, mert a királyság megalapítását nyomon követte az u. n. királyi

²⁵³⁾ Raffay: A magyar magánjog kézikönyve. II. k. 2. l.

²⁵⁴⁾ L. részletesen szerzőtől: Az ősi magyar ingatlanjog rendszere és nemzeti jelentősége. Magyar Jogi Szemle. 1926. 309. l.

jognak a kifejlődése, amely minden más birtokában (tulajdonában) nem lévő fekvőségre kiterjedvén, eleve kizárta annak lehetőségét, hogy valamely ingatlan jogilag uratlan lehessen. Viszont *e jog gyakorlása a királyi adományrendszer kifejlesztésében a dologi jogok szerzésének oly gazdag forrását nyitotta meg, hogy a jogszerzés többi, élő jogunkban vezető szerepet játszó cimei jelentőségükben valósággal eltörpültek mellette.*

Az eként domináló szerephez jutott kir. adományrendszer a nők vagyoni jogi érdekeinek nem kedvezett, mert közjogi elemekkel volt telítve, közügyekkel pedig kizárólag a férfi-nem foglalkozván, a királyi kegynek szükségkép az utóbbi felé kellett elsősorban hajolnia. *De azért a nők nem állottak az adományrendszer keretein kívül és a jogszerzés lehetőségétől ezen a téren sem voltak elzárva.* Az olyan kir. adomány ugyan, mely közvetlenül valamely női személy javára tétetett, — ritka kivétel jogunkban, aminthogy felette ritkán eset volt az, hogy egy nő ily adományra honfiúi érdemekkel jogcímet szerezhesen,²⁵⁵⁾ — *de a királyi kegy azért, — ha elvéte is, — csak fordult olykor-olykor nők felé is,*²⁵⁶⁾ és így okleveles példák tesznek tanúságot amellett, hogy *az ingatlanoknak kir. adomány útján való közvetlen elnyerése a közjogi szempontok túlnyomó érvényesülése dacára elvileg lehetséges volt a nők számára is.* Öröklés útján pedig az adománybirtokban, — igaz, hogy csak az ú. n. leánynegyed (*Quartalitium*) erejéig, — a leányok is részesedtek,²⁵⁷⁾ sőt nem volt túlságosan ritka jogunkban a mindkét ágra szóló adományozás sem,²⁵⁸⁾ amikor is az ily záradékkal adományozott birtok *ex jure privilegiati* a fiúk és a leányok egyenlő osztályára bocsáttatott. A jogszerzés lehetősége tehát a királyi adományrendszer keretei között, — ha nem is oly mértékben, mint a férfiaknak, — *nyitva állott a nők számára is és oly jogszabálynak, mintha ez utóbbiak nemük miatt az adományos javak bírására képtelenek lettek volna, nyomait sem lehet találni hazánkban.*

²⁵⁵⁾ Arra, hogy nő hadi érdemekért nyerjen adománybirtokot, úgyszólván egyetlen eset hazánkban Rozgonyi Ceciliáé 1435-ben. L. Fejér: X/7. 628.

²⁵⁶⁾ Pl. Fejér: III/1. 285, 1220. (hajadon). Wenzel: VIII. 239. 1269. IV. 76. 1277. Fejér: V/3. 17. 1279. 26. 1280. (hajadon, apáca)). Hazai Okmt. VI. 296. 1283. Zichy c.: I. 376. 1331. (életfogytig). Anj. Okmt.: V. 343. 1349. Hazai Okmt.: II. 143. 1382. I. 335. 1438. III. 378. 1442. 381. 1447. 382. 1448. Stb.

²⁵⁷⁾ Hogy a leánynegyed a XV. század közepéig nem volt pénztartozás, arra nézve l. szerzőtől: A leánynegyed 190. és köv. l.

²⁵⁸⁾ L. részletesen szerzőtől: Az egyenlő és egyenlőtlen törvényes öröklés az országos nemesi jogban. (Sajtó alatt.)

²⁵⁹⁾ Wenzel: I. 52. 1135. 105. 1210. VI. 372. 1214. Fejér: III/1. 150. 1214. IV/1. 77. 1237. H. Okt. VI. 43. 1244. 48. 1248. 53. 1249. 54. 1249. Sztáray Okt. I/2. 1244. 4. 1249. Fejér: IV/2. 469. 1258. Wenzel: III. 115. 1264. IX. 165. 1276. Fejér: VII/3. 80. 1277. H. Okt. VI. 233. 1278. Wenzel: IX. 360. 1283. X. 221. 1296. XII. 594. 1296. Zichy c.: I. 87. 1297. Anj. Okmt. I. 17. 1301. Fejér: VIII/1. 151. 1303. Anj. Okmt. I. 75. 1304. 141.

A jogszerzés többi címeit illetőleg okleveles anyagunk ugyanezt a képet tárja fel.

1. Az örökbevallás (*fassio perennalis*) és a végrendelet — a női vagyon kiadásának esetein kívül is, — számtalan esetben idegenít el különböző fekvőségeket női személyeknek. A jogszerző felek családi állapota ugyan itt nem mindig állapítható meg, mert okleveleink gyakran csak *úrnőnek* (*domina*) nevezik és a családi állapot pontos feltüntetését elmulasztják, de azért kétségtelen történeti ténynek tekinthetjük, hogy a családi állapotnak sem volt e részben korlátozó befolyása. *Hítvesek*,²⁵⁹) és *özvegyek*²⁶⁰) ugyanis bőséges számmal vannak így is a jogszerző felek között, de akadnak soraikban *hajadon* leányok,²⁶¹) sőt még születendő leánygyermek is (Zichy c.: III. 278. 1365.) — ami nyilvánvaló bizonyítékot nyújt arra nézve, hogy az ingatlanszerzési képességet a szokás nem kóthette egyik, vagy másik családi állapothoz.

2. Hasonlóképp számtalan esetben látunk női személyeket tulajdonosként rendelkezni bizonyos fekvőségek felett. A családi állapotról vonatkozólag fentebb mondottak itt is irányadók, *hítvesek*,²⁶²) *özvegyek*²⁶³) és — ha nem is egyenlő számban, — *hajadonok*²⁶⁴) egyaránt vannak soraikban.

1307. 142. 1308. 169. 1309. Sztáray Oklt. I. 39. 1311. Anj. Okmt.: I. 235. 1311. 368. 1314. 401. 1316. Hazai Oklt. 189. 1316. Hazai Okmt.: VII. 389. 1318. Anj. Okmt.: I. 456. 1318. 566. 1320. II. 377. 1328. 546. 1331. Hazai Okmt.: I. 161. 1332. Anj. Okmt.: III. 125. 1334. 432. 1337. Zichy c.: II. 14. 1342. Anj. Okmt.: IV. 479. 1344. 637. 1346. V. 262. 1349. 381. 1350. Zichy c.: II. 491. 1352. Anj. Okmt.: VI. 398. 1355. 410. 1355. 483. 1356. VII. 352. 1358. 361. 1358. 455. 1358. Zichy: III. 172. 1360. 399. 1370. Hazai Okmt.: III. 195. 1375. Sztáray Oklt.: I. 429. 1376. Zichy c.: IV. 172. 1380. Hazai Okmt.: III. 215. 1381. Hédervári Oklt.: I. 90. 1382. Zichy c.: IV. 484. 1391. Fejér: X/1. 706. 1391. Zichy c.: V. 418. 1405. Hazai Okmt.: IV. 258. 1409. Sztáray Oklt.: II. 326. 1436. Hédervári Oklt.: I. 193. 1439. Hazai Okmt.: II. 333. 1455. Zichy c.: IX. 559. 1457. X. 107. 1460. Hazai Okmt.: IV. 406. 1462. V. 269. 1463. Zichy c.: X. 287. 1464. Hazai Okmt. V. 277. 1465. 279. 1465. Hédervári Oklt.: I. 496. 1504. Nemzeti Múzeum törzsanyag 1506. jan. 14. Hazai Okmt.: I. 398. 1506. Stb.

²⁶⁰) Wenzel: XII. 234. 1278. X. 126. 1293. XJI. 623. 1298. X. 409. 1300. Anj. Okmt.: I. 225. 1311. III. 191. 1335. Zichy c.: I. 581. 1340. Anj. Okmt. V. 106. 1347. 207. 1348. 296. 1349. VI. 198. 1354. VII. 325. 1358. Hazai Okmt.: I. 267. 1370. Zichy c.: V. 500. 1407. (használaty). Hazai Okmt.: IV. 430. 1478. Stb.

²⁶¹) Zichy c.: I. 6. 1251. (?) Anj. Okmt.: III. 466. 1338. IV. 449. 1344. Zichy c.: II. 403. 1349. (?) 491. 1352 (?) III. 278. 1365. VI. 609. 1420. Fejér: X/6. 695. 1425. Zichy c.: IX. 150. 1446. Hédervári oklt.: I. 406. 1504. Nemzeti Múzeum törzsanyag 1505. juli 2. 1507. febr. 11. (3 drb.) Stb.

²⁶²) Fejér: II. 92. 1137. Wenzel: I. 56. 1146. Fejér: II. 198. 1181. Wenzel: VI. 151. 1185. Hazai Okmt.: V. 1. 1199. Wenzel: I. 277. 1230. Fejér: VII/1. 200. 1234. (és nem 1219.). Hazai Okmt.: VI. 29. 1234. Sztáray Oklt. I. 1. 1234. Fejér: III/2. 403. 1234. (és nem 1224.). Wenzel: II. 211. 1249. Hazai Okmt.: V. 22. 1349. Sztáray Oklt.: I. 5. 1249. Zichy c.: I. 6. 1251. Sztáray Oklt.: I. 9. 1258. Hazai Okmt. VI. 95. 1258. Wenzel: III. 21. 1262. Hazai Okmt. VI. 113. 1263. Zichy c.: I. 12. 1264.

3. A királyi iktató, megerősítő, birtokvédő és birtokelidegenítést engedélyező, valamint az ország nagybírának és a káptalanoknak hasonló tárgyú, illetve az említett rendelkezések foganatosításával összefüggő leveleiben *minden korszakban találunk női neveket.*²⁶⁵) A családi állapot ép úgy, mint fent, itt is változó.

Wenzel: III. 170. 1267. Hazai Oklt.: 56. 1269. Fejér: V/2. 364. 1276. V/3. 128. 1281. Wenzel: XII. 627. 1298. Hazai Okmt.: IV. 94. 1298. Anj. Okmt. 129. 1307. 183. 1309. Hédervári Oklt.: 13. 1309. Anj. Okmt.: I. 203. 1310. 76. 1314. (és nem 1304.). II. 528. 1331. 531. 1331. III. 237. 1335. Zichy c.: I. 574. 1340. Anj. Okmt.: IV. 120. 1841. 191. 1342. Fejér: VIII/4. 617. 1342. Anj. Okmt.: IV. 417. 1344. 482. 1345. 637. 1346. Zichy c.: II. 189. 1346. 312. 1348. Anj. Okmt.: IV. 222. 1348. Zichy c.: II. 396. 1349. Anj. Okmt.: V. 499. 1351. VI. 127. 1353. 191. 1354. 298. 1355. 367. 1355. 385. 1355. 433. 1356. 444. 1356. 609. 1357. VII. 21. 1358. 320. 1358. 344. 367. 474. 528. 1358. 541. 1359. 611. 636. 1359. Zichy c.: III. 172. 1360. 192. 1361. Hazai Oklt.: 273. 1364. Fejér: IX/4. 112. 1367. 146. 1368. Zichy c.: IV. 157. 1380. Zichy c.: IV. 598. 1395. Fejér: X/3. 187. 1396. Zichy c.: V. 609. 1409. (járadékszerű vételárért). Fejér: X/4. 838. 1409. 842. 1409. Hazai Okmt.: IV. 264. 1410. Fejér: X/5. 718. 1416. Sztáray Oklt.: II. 415. 1449. Zichy c.: X. 170. 1461. Hazai Okmt.: V. 277. 1465. 279. 1465. 315. 1473. 365. 1488. Hédervári Oklt.: 486. 1496. 496. 1504. Teleki Oklt.: II. 288. 1506. Nemzeti Múzeum törzssanyaga 1507. dec. 28. 1512. Február 10. március 12. Stb.

²⁶³) Hazai Okmt.: V. 17. 1237. Fejér: VII/5. 272. 1246. Wenzel: II. 288. 1257. XI. 453. 1258. Fejér: IV/2. 469. 1258. 517. 1259. Wenzel: III. 26. 1262. Fejér: IV/3. 428. 1267. Wenzel: VIII. 252. 1269. III. 246. 1270. Fejér: V/1. 83. 1270. 265. 1272. Wenzel: IX. 90. 1274. XII. 219. 1277. 274. 1279. Fejér: VII/5. 442. 1279.. Kubinyi: 119. 1280 körül. Hazai Okmt.: VI. 278. 1282. Wenzel: IV. 287. 1286. Fejér: VII/4. 197. 1286. Wenzel: IX. 483. 1288. 509. 1289. X. 12. 1290. körül. Hazai Okmt.: VIII. 284. 1290. Hazai Okmt.: I. 87. 1291. Fejér: VII/3. 111. 1295. Hazai Okmt.: I. 90. 1296. III. 46. 1297. Zichy c.: I. 87. 1297. Hazai Okmt.: VIII. 400. 1299. Wenzel: V. 247. 1300. Anj. Okmt.: I. 135. 1307. Pécz n. App. Oklt.: 41. 1308. Hazai Okmt.: IV. 115. 1308. Hédervári Oklt.: 13. 1309. Fejér: VIII/1. 485. 1312. Anj. Okmt.: I. 392. 1316. 417. 1317. 432. 1317. Hazai Okmt.: IV. 128. 1318. Anj. Okmt.: II. 189. 1325. 211. 1325. 226. 1325. 333. 1327. 345. 1328. Hontmegyei Oklt.: 91. 1328. Anj. Okmt.: IV. 21. 31. 125. 1341. 238. 1342. 260. 1342. Anj. Okmt.: IV. 361. 1343. V. 152. 1347. Hédervári Oklt.: 40. 1347. Anj. Okmt.: V. 460. 1351. 461. 1351. VI. 540. 1357. 632. 1357. VII. 547. 1359. Zichy c.: III. 169. 1360. Fejér: IX/3. 178. 1360. Zichy c.: III. 230. 1364. Hazai Okmt.: I. 261. 1368. Fejér: IX/. 202. 1369. 356. 1371. Hazai Okmt.: I. 269. 1372. Fejér: IX/5. 176. 1376. Zichy c.: IV. 157. 1380. Pécz n. App. Oklt.: 223. 1389. Sztáray Oklt.: II. 15. 1399. Fejér: X/2. 815. 1400. X/4. 70. 1401. 623. 1407. Hazai Oklt.: 344. 1408. Hazai Okmt.: IV. 269. 1413. Sztáray Oklt.: II. 192. 1418. Zichy c.: VI. 556. 1419. Fejér: X/6. 666. 1424. Fejér: X/6. 941. 1428. Hazai Oklt.: 403. 1440. Hazai Okmt.: V. 251. 1452. 269. 1463. 274. 1465. Hazai Oklt.: 448. 1492. Pécz n. App. Oklt.: 393. 1495. Teleki Okmt.: II. 245. 1501. Hédervári Oklt.: 499. 1504. Nemzeti Múzeum törzssanyaga 1504. juli 6. Pécz n. App. Oklt.: 415. 1509. Stb.

²⁶⁴) Pl: Teleki Okmt.: I. 468. 1424. Hazai Okmt.: V. 251. 1452. 274. 1465. 277. 1465. Nemzeti Múzeum törzssanyaga 1505. május 6. 1507. dec. 28. Stb.

²⁶⁵) Fejér: III/2. 403 1234. (és nem 1224.) (hitves). Wenzel: XI. 434. 1257. (hitv.). Fejér: V/2. 84. 1273. (apáda). Wenzel: IV. 80 1277.

4. Az osztály-, határ- és birtokperekben,²⁶⁶⁾ valamint a fekvő jószágokra vonatkozó egyéb, különböző tárgyú okmányokban²⁶⁷⁾ a felek között a női személy épen nem ritkaság, — legyen az akár hajadon, akár özvegy, vagy hitvestárs.

(apáca). XII. 297. 319. 1280. IX. 443. 1286. (özü.). Anj. Okmt.: III. 170. 1335. (özü.). Zichy c.: I. 626. 1341. (özü.). Anj. Okmt.: V. 338. 1349. VII. 118. 1353. (hitves). Zichy c.: VI. 5. 1356. (özü.). Fejér: IX/3. 270. 1361. (királyné). Zichy c.: III. 278. 1365. Fejér: IX/3. 509. 1365. (özü.). Zichy c.: III. 350. 1368. (hitves). 504. 1373. (özü.). Fejér: VII/3. 135. 1376. (özü.). Hazai Okmt.: III. 200. 1377. Fejér: IX/5. 296. 1378. IX/7. 607. 1378. (hitv.). X/2. 175. 1393. (hitv.). IX/7. 573. 1397. Zichy c.: V. 262. 1401. Nemzeti Muzeum törzsanyaga 1401. IV. 12. (puella). febr. 12. (özvegy, csonka). 1406. szept. 2. (hajadon). Hédervári Oklt.: I. 145. 407. (hitv.). 1413. aug. 23. Zichy c.: VIII. 242. 1425. VIII. 412. 1430. Hazai Okmt.: I. 335. 1438. 337. 1438. IV. 320. 1439. (hitv.). Zichy c.: IX. 65. 1443. (hitv.). 85. 1444. (özü.). Sztáray Oklt.: II. 367. 1445. Hédervári Oklt.: 233. 1445. (özü.). Zichy c.: X. 38. 1458. (özü.). Hazai Okmt.: V. 311. 312. 1471. (hitv.). Teleki Oklt.: II. 201. 1495. (hitv.). 218. 1496. (hitv.). Nemzeti Muzeum törzsanyag. 1508. febr. 20. (hitv.). 1511. ápr. 2. 22. Teleki Oklt.: II. 433. 1515. (hitv. és hajadon). Stb.

²⁶⁶⁾ Fejér: VII/1. 200. 1234. (és nem 1219.). (hitv.). Hazai Okmt.: I. 26. 1249—54. (és nem 1260.) (özü.). Wenzel: XI. 444. 1258. (hitv.). 588. 1269. (özü.). Anj. Okmt.: II. 446. 1329. (özü.). Fejér: VIII/3. 612. 1332. Anj. Okmt.: IV. 313. 1343. (özü.). V. 627. 1352. (hitv.). VI. 262. 1355. (hitv.). 401. 1355. (hajadon?). 504. 1356. (özü.). 466. 1356. (hitv.). VII. 127. 1358. (özü.). Zichy c.: III. 203. 1362. (özü.). 211. 1362. (hajadon). 213. 1363. (özvegy). Hontm. Oklt.: 229. 1364. körül. (hitv.). Zichy c.: III. 321. 1366. (hitv.). 341. 1368. (özü.). 357. 1368. 412. 1370. Fejér: IX/4. 305. 1370. Zichy c. III. 442. 1371. 450. 452. 471. 1372. 499. 1373. 509. 1373. 613. 1375. IV. 118. 1379. 240. 1382. 258. 1383. 288. 1384. 294. 1385. 439. 1390. Fejér: X/8. 437. 1397. (hajadon). Fejér: X/2. 769. (özü.). Zichy c.: V. 147. 1400. (özü.). Nemzeti Muzeum törzsanyag: 1400. nov. 10. (hajadon). Zichy c.: V. 262. 1401. (hitves és hajadon). Sztáray Oklt.: II. 30. 1403. Zichy c.: VI. 127. 1411. (hitv.). Sztáray Oklt.: II. 93. (hitv.). 1411. 128. 1414. (hitv.). Zichy c.: VI. 370. 1415. (özü.). Sztáray Oklt.: II. 156. 1416. (hitv.). Hazai Oklt.: 367. 1417. (özü.). Zichy c.: VI. 537. 1419. (özü.). Fejér: X/6. 511. 1422. Fejér: X/6. 579. (özü. és hitv.). 1423. X/7. 283. 1430. (özü.). 293. 1430. (özü.). 294. 1430. (özü.). 301. 1430. (özü.). Zichy c.: IX. 188. 1448. (özü.). 290. 1451. (hitves). Sztáray Oklt.: II. 489. 1452. (hitv.). Hédervári Oklt.: 298. 1461. (özü.). Zichy c.: X. 309. 1464. (özü.). 329. 1464. (özü. Szilágyi Erzsébet). Pécz App. Oklt.: 399. 1497. (özü.). 402. 1498. (hitv.). Teleki Oklt.: II. 251. 1502. (hitv.). Nemzeti Muzeum törzsanyaga 1508. máj. 7. (özü.). Teleki Oklt.: II. 314. 1512. (özü.). Stb.

²⁶⁷⁾ Hazai Okmt.: VIII. 50. 1247. (özü.) Zichy c.: I. 6. 1251. (hajadon?). I. 7. 1254. (hitv.). Hazai Okmt.: V. 51. 1274. (özü.). Fejér: V/2. 473. 1378. (özü.). Hazai Okmt.: VIII. 213. 1281. (özü.). Wenzel: V. 15. 1290. (özü. és hitv.). Fejér: VII/2. 201. 1300. (özü.). Hazai Oklt.: 181. 1305. (özü.). Pécz n. App. Oklt.: 79. 1324. (özü.). Hontm. Oklt.: 112. 1335. (hitv.). Anj. Okmt.: III. 322. 1337. (özü.). V. 258. 1349. (hitv.). 263. 1349. (hitv.). 268. 1349. (hitv. és özü.). 457. 1351. (hajadon). VI. 491. 1356. (hitv.). VII. 247. 1358. (hajadon?). 325. 1358. (özü.). Hazai Okmt.: V. 139. 1364. (hitv.). Teleki Oklt.: I. 143. 1366. (hitv.). 242. 1394. (hitv.). 320. 1407. (hajadon). 355. 1410. (hitv. és hajadon). 357. 1410. (hitv. és hajadon). Pécz n. App. Oklt.: 269. 1416. (özü.). 274. 1416. (özü.). Zichy c.: VI. 406. 1416. (özü.). 513. 1418. (özü.). 522. 1418. (özü.). 567.

5. Végül vármegyéink történetének során a történelmi Magyarország bármelyik municipiumában gyakran bukkanunk olyan kisebb, nagyobb fekvőségekre, amelyek valamelyik özvegyasszony, hitvestárs, vagy éppen hajadon leány tulajdonát képezték.²⁶⁸)

Az eként érintett okleveles anyagot illetőleg megjegyzendő azonban, hogy az özvegyekre vonatkozó adatok légtöbbségéből nem lehet ugyan minden kétséget kizárólag megállapítani, vajjon a szorosabb értelemben vett birtokjogra, vagy az özvegyi jogra vonatkoznak-e, de bizonyító erejüket ez a körülmény lényegesen nem befolyásolja. A középkori magyar földtulajdon — mint alant részletesebben is látni fogjuk — alig terjedt túl a haszonélvezetben foglalt jogosítványokon, ezeket azonban az özvegyi jog is teljesen magában rejtí és így a birtokképeséget mind a két jog csaknem egyenlő mértékben határozza meg. A két jogra vonatkozó anyag elkülönítése ezért a birtokképeség megállapításánál nem bír döntő jelentőséggel.

Ennek figyelembevételével az okleveles anyagban megjelenő tények több oldalú és organikusan összefüggő láncolata világosan rávezet bennünket annak megismerésére, hogy a nők hazánkban általános és családi állásuktól független birtokképeségeknek örvendettek, a telki tulajdon szerzéséből tehát jogszabály által sem egészben, sem részben kizárva nem voltak.

Az ingó dolgok joga hasonló, bár sokkal vázlatosabb képet mutat. Az ingó vagyon ugyanis az ingatlannal szemben az egész középkorban igen alárendelt szerepet játszott, jelentősége inkább csak mint azok tartozékának volt.²⁶⁹) Ez az oka annak, hogy történelmi emlékeinknek aránylag csekély töredéke az, amely ingó dolgokra vonatkozik, s az ezekben visszatükröződő kép is a pusztá körvonalaknál többet alig ölel fel.

A nők jogi helyzetének megrajzolását ez a körülmény a mondott téren természetesen igen megnehezíti, — de két szempont figyelembevételével a legnagyobb akadályok mégis elháríthatóknak látszanak. Tudjuk ugyanis, hogy a női vagyont kezdetben is nem egyszer ingókban (pénzben, szolgákban, marháknban) adták ki és az idetartozó jogintézmények évszázadok alatt lassan pénztartozásokká alakultak át.

1419. (özü.). 573. 1420. (özü.). Fejér: X/6. 969. (özü. és hajadon). 1421. Zichy c.: VIII, 73, 1422. (özü.). Fejér: X/6. 695. 1425. (hitv. és hajadon). Hédervári Okt.: 169. 1426. Teleki Okt.: I. 529. 1430. Sztáray Okt.: II. 316. 1435. (özü. és hitv.). Zichy c. IX. 150. 1446. 465. 1454. (hitv.), Teleki Okt.: II. 165. 1486. (hitv.). 175. 1491. (hitv.). 187. 1492. 209. 1496. (hitv.). Nemzeti Múzeum törzsanyaga 1502. szept. 5. (hitv.). 1503. szept. 24. (özü.). 1504. aug. 10. (hitv. és hajadon). 1505. máj. 30. (özü. és hitv.). jún. 22. (hitv. és hajadon). 1506. jan. 14. (hajadon). 1508. jan. 25. (2 drb.), márc. 9. (hitv.). Teleki Okt. II. 316. 1513. (özü.). Nemzeti Múzeum törzsanyaga 1514. jan. 27. Stb.

²⁶⁸) L. a Magyarország vármegyéi és városai, továbbá a Megyei Monografiák c. gyűjteményes vállalat egyes kötetait.

²⁶⁹) Hajnik: Magyar alkotmány és jogtörténet. I.

Ez a fejlődés azonban nem lett volna lehetséges, ha a szokás az ingó javakra nézve a szerzőképeséget a leányágtól nemük miatt megtagadta volna. Ez az egyik tény, amelynek alapján megismerhetjük, hogy a két nemnek az ingó dolog-jog terén is egyenlő jogképeséggel kellett bírnia.

A másik körülmény, mely ugyanezen tény mellett tanúskodik, az ingatlan és ingó dologi jog jelentőségének összehasonlításából fakad. A középkori jogrendszerek szerkezetében a döntő súly az ingatlanjogra esik, benne testesül meg a kort jellemző sajátos gondolatvilág, ez emelkedik ki az egyéni jelentőség köréből, alapot adva magának az állami és társadalmi szervezetnek. Elképzelhetetlen lenne tehát, hogy *ha a szokás, abban a korban, mely egyébként uralkodó eszméül az emberi egyenlőtlenséget fogadta el, ezen a téren, — mint megismertük, — a szerzőképeség egyenlőségét követte jogelvíl, a sokkal alárendeltebb jelentőségű és a hűbéri társadalom rendi intézményeivel, valamint a honvédelemmel nemcsak kevésbé, de úgyszólván egyáltalában össze nem függő ingó dologjogi téren a leányágot jobban háttérbeszoríthatta és szerzőképeségét erősebben korlátozhatta volna.* A szokásjog fejlődésének természetes és öntudatlan volta kizárja az ily természetellenes és mesterkelt szabályalkotás lehetőségét, — arra nézve tehát, hogy *a nők az ingó dolgokra vonatkozólag is szerzőképesek voltak, a legcsekélyebb kétsége sem lehet a történetírásnak.*

A viszonylag csekély számú okleveles adat teljes mértékben támogatja állításunkat. Az ingó dolgok tulajdonszerzésénél és elidegenítésénél ugyanis — a női vagyon kiadásának esetein kívül is — a jogszerző, vagy jogot átruházó felek között nők ép úgy akadnak, mint férfiak.²⁷⁰⁾

b) A középkorban a tulajdonjog tartalma a mai értelemben vett tulajdonban rejlő jogosítványokkal csak az ingó dolgoknál volt azonos, az ingatlanoknál azonban attól oly lényegesen különbözött, hogy a középkorban telki tulajdonról jogi szabadsággal csak bizonyos szűkebb korlátok között lehet szólni. A középkori jogok az ingatlanok javarészét illetőleg megtagadták ugyanis a tulajdonjog leglényegesebb, a jogi sajátlagosságot megadó elemét: a szabad rendelkezést s ezzel a tulajdonos jogállását, mint örökbirtokosét egy a haszonélvezőéhez közelálló jogi helyzetre fokozták le. Különbség a kettő között — de hazánkban ez is csak az ősiség behozataláig — mindössze annyiban volt, hogy miután bizonyos feltételek mellett a szabad rendelkezés mégis csak lehetséges volt, — az u. n. örökbirtoknak természetes és jogszerű lehetősége volt arra, hogy a mai értelemben vett tulajdonjog határáig kiterjesz-

²⁷⁰⁾ Wenzel: I. 62. 1152. (hitv.). Zichy c.: I. 6. 1251. (hitv.). 12. 1264. (hitv.). 113. 1306. (hitv.). 669. 1326. (hitv.). Anj. Okmt.: IV, 571. 1346. Zichy c.: V. 371. 1404. (özv.). Hazai Okmt.: IV. 261. 1410. (hitv.). Zichy c.: VIII. 649. 1439. IX. 317. 1452. (özv. pénz.). Hazai Okmt.: 439. 1486. (özv.). Stb.

kedhessék, az ösiség, s vele a szent korona feltétlen háramlási jogának törvénybeiktatásával azonban ez az úgyszólván egyetlen különbség is elenyészett, úgy hogy ez időtől kezdve a kettőnek biztos és világos elválasztása alig lehetséges. Némi enyhülést ezen az egyéni jogkör szempontjából felette szigorú helyzeten csak a *pénzzel szerzett birtok* önállósulása hozott, amely hosszú küzdelem után a maga részére a teljes tulajdoni jogot kivívta.

Hazai jogunk szerint az ősi ingatlanok feletti szabad rendelkezésnek kettős jogi akadály volt; a) *a vérrokonok utódlási*; b) *a szent korona háramlási joga*. Csak ha ezen akadályok mindegyike elhárult, — ami a rokoni és királyi beegyezővel történhetett, — volt lehetséges azoknak szabad elidegenítése.

Nem tartozik tanulmányunk keretei közé annak kiemborítása, hogy e két akadály egymáshoz való viszonya az idők folyamán minő változásokat szenvedett, sem annak előadása, hogy — mint említettük — bizonyos birtoknemek ezen akadályok alól utóbb felszabadultak. Kívül esik továbbá kereteinken annak kutatása is, hogy ez az utóbbi, kétségtől nagyjelentőségű változás mikor következett be, — ellenben vizsgálat tárgyává kell tennünk tanulmányunk szempontjából azt a kérdést, hogy *a vérrokonoknak a szabad rendelkezési jog korlátját képező utódlási joga a nőkre is kiterjedt-e*, és hogy az említett két akadály elhárításával a *nőbirtokos számára is megnyílt-e a szabad elidegenítés lehetősége*?

Minthogy azonban az első kérdés tisztán örökjogi természetű, mely a törvényes öröklés rendjének megvilágítása és az örökjog többi kérdésének érintése nélkül célszerűen meg nem fejthető, azt e munka örökjogi részére tartjuk fenn és ehelyt csak a második kérdéssel foglalkozunk.

Fentebb már láttuk, hogy okleveles anyagunk tanúsága szerint hazánkban a női birtokosok a XI. század első felétől kezdve gyakran idegenítettek el különböző fekvőségeket,²⁷¹⁾ történelmi emlékeink beható ismerete mellett tehát nem lehet kétséges, hogy ebben a tekintetben a finemű birtokosokkal szemben hátrányban nem voltak. *Minthogy pedig az elidegenítés joga a legtágabb körű dologi jogosítvány*, amely a használat módjára vonatkozó és ehhez hasonló kisebbmértvű jogokat szükségkép magában foglalja, *megengedhetőnek látszik, hogy a szóbanforgó viszonylagos jogegyenlőséget általánosnak tekintve, az egész dologjogi helyzetre kiterjesszük*.

Az ingókra nézve, amennyiben nem képezték valamely ingatlan tartozékát, a szabad rendelkezésnek nem voltak olyan korlátai, mint a fekvő jószágoknál. De az ingó vagyion alárendeltebb szerepe mellett a forgalomban összehasonlíthatatlanul kisebb mértékben is vett részt, mint amaz, s így részletesebb szabályok sokáig nem is fejlődtek ki rá nézve a szokásban. Minthogy pedig azt már említettük, hogy az ingó dolgok elidegenítésénél nőket ép úgy látunk szere-

²⁷¹⁾ L. a 262—264. sz. jegyzetet.

pelni, mint férfiakat,²⁷²⁾ s ezt a viszonylagos jogegyenlőséget a fentebb kifejtett okonál fogva általánosnak tekinthetjük és okleveles anyagunk hézagait ilyformán következtetéssel a *valószínűség* határáig módunk van kitölteni, — további fejtegetésekbe e részben nem kell bocsátkoznunk.

2. (a *szolgaiom*). a) A szolgalmi jognak különböző, — ma ismeretes — fajai közül abban a korban, amelyet tanulmányunk felölel, egyedül a haszonélvezetnek volt nagyobb jelentősége, mely tudvalevőleg a személyes szolgalmak csoportjába tartozik. A telki szolgalmak kifejlődésére a kor, mint az egyházi és világi nagybirtokok kora, nem volt alkalmas, mert a nagy latifundiumok nem igen szorútlak idegen telkek gazdasági támogatására és így hiányzott az a ténybeli alap, amelyen a telki szolgalmi jog kifejlődhetett volna. Ily jogokról illetve annak nyomairól inkább csak a nemesi birtok egyes urbéri alkatrészei, a különböző jobbágy és zsellértelkek között lehetne szólni, ezek viszonya azonban, mint az országos nemesi jog területén kívül eső, tárgyunkhoz nem tartozik.

Azonban a szolgalmi jognak még ez az ismert faja is meglehetősen szűk keretek közé szorult. Mert az a fentebb említett körülmény, hogy a középkori földtulajdonnak és a haszonélvezetnek a határai több tekintetben elmosódtak, s a két jogintézményt a dologi téren a jogrendszer által megkívánt szabadsággal alig lehet elválasztani, jelentékeny mérvben megakadályozta, hogy a haszonélvezet önálló dologjogi intézmény gyanánt kifejeződhesse. Ilyen gyanánt e jog úgyszólván csak mint *özvegyi jog* szerepel, ami viszont speciális női jog és egyben a legrégebbi tárgyi jogon alapuló jogintézményeinknek egyike lévén, a nők helyzetét a szolgalmi jog terén — a szerzőképesség szempontjából különösen kedvezőnek tünteti fel.²⁷³⁾

b) A szolgalmi jog tartalmát illetőleg részletesebb szabályokat főleg a hitbéres özvegy és a várományos családtag jogviszonyára vonatkozólag találunk, amelynek nagy jelentőségét különösen mutatja az a körülmény, hogy több ízben frirdult feléje az országos törvényhozás figyelme is.²⁷⁴⁾ E jogviszony részletes tárgyalása azonban tanulmányunk tárgyától távol esik, mert alakulására a különleges magyar birtokjogi szempontok gyakoroltak döntő befolyást, s a fejlődésére jelentősebb hatással volt tényezők (között a nemi különbséget hasztalan keressük. Minthogy pedig a jog dologi tartalma a fejlődését gátló fentebb említett körülmény folytán más vonatkozásban részletesen nem alakulhatott ki, további fejtegetések e téren sem várnak tanulmányunkra.

²⁷²⁾ L. a 270. sz. jegyzet.

²⁷³⁾ Ez azonban csak látszat, mert az özvegyi jog lényegét tekintve törvényes öröklési jog, a törvényes öröklés terén pedig a nők egészen a legutóbbi időkig annyival kedvezőtlenebb helyzetben voltak, mint a férfiak, hogy azt az özvegyi jog nyújtotta egyoldalú előny sem pótolhatta. L. alább.

²⁷⁴⁾ Pl. az 1618:4., az 1647:105.; az 1656:25. t. c.

3. (a zálogjog). A középkornak oly mérvű hitelszükséglete, mint aminő a mienk, nem volt, hitelélete sem lehetett tehát oly fejlett, mint aminőt korunk él. A hitelszükséglet kielégítése századokon át a készértékbeni szerződések segítségével és azok alapján történik, a kölcsön a zálogtárgy lekötésében realizálódik. A zálogtárgy ép úgy, mint a készértékbeni szerződéseknel, a hitelező tulajdonába megy át,²⁷⁵⁾ s egyedül az adós visszavásárlási kötelezettsége az, ami az ügylet önálló jogi természetének mintegy előhírnöke gyanánt jelentkezik.

A zálogjog történetének szempontjából ez a korszak, mely körülbelül IV. Béla uralkodásáig tarthatott,²⁷⁶⁾ a kötelemlétesítő, vagyis a *nem tulajdonképeni (biztosítási) zálogjog* kora volt. A tulajdonképeni zálogjog fejlődése csak ezután kezdődik, a kölcsönszerződés-véglegesen a vegyesházbeli királyok korában válik a zálogszerződéstől függetlenné s ez utóbbi, mint önálló dologjogi ügylet csak korszakunk vége felé jelenik meg.

Mindezekkel pedig arra a tanulmányunkat közelről érdeklő tényre kívánunk rámutatni, hogy a zálogjog a XV. század második feléig a folytonos fejlődés stádiumában van és — az utolsó évektől eltekintve, — *nincs korszakunknak egyetlen egy olyan időpontja sem, amelyben zárt tárgyi egységet alkotna.* A jog tartalma a szerződéses rendelkezések változatai szerint hullámzik és e változatok a szokásban korszakunk végéig még csak uttörői a tárgyi jogon alapuló szabályoknak.

A mondottakból következik, hogy a zálogjognak a XV. század végéig alig van olyan tartalmi eleme, mely országos szokáson alapulna. Kálmán király törvényeinek második könyve (2. fej.) és IV. Béla zsidóprivilegiuma inkább az alakszerűség és a perbeli érvényesítés, főleg a bizonyítás szempontjából, tehát nem az anyagjogi értelemben vett tartalmat illetőleg foglalkozik vele, s egyébként is mindkettő annyira speciális jogterületet ölel fel, s különösen az utóbbi annyira privilegiális jellegű, hogy erősen kétséges, mennyire lehet a belőle megismerhető tételeket országos jogszabályként általánosítani.²⁷⁷⁾ Az okleveles anyagból megismerhető szokás pedig az anyagjogi szempontokat illetőleg egészen töredékes és korántsem viseli magán a *tárgyi értelemben vett jogszabállyá érettség bélyegét.*

A nem jogi jelentőségének szempontjából vizsgálva a töredékes anyagot, az első tény, ami szemünbe ötlük, az, hogy zálogjogi viszonyban úgy adós,²⁷⁸⁾ mint hitelező gya-

²⁷⁵⁾ Ágoston: A magyar zálogjog tört. 26—28. l.

²⁷⁶⁾ U. o. 27. l.

²⁷⁷⁾ A kérdés az irodalomban is vitás, Timon és Illés inkább az általánosítás mellett, Ágoston ellene foglal állást. L. Timon: Magyar alkotm. és jogt. 374. és köv. l. Illés: A magyar szerződési jog. 118. és köv. l. Ágoston: I. m. 30. s köv. l.

²⁷⁸⁾ Pl. Wenzel: IX. 90. 1274. (özv.). Zichy c.: I. 113. 1306. (hitv.). Hédervári Oktl.: 13, 1309, (özv. és hitv.). Anj. Okmtl.: I. 183. 1309.

nánt²⁷⁹⁾ nők is állhattak, jogképességük tehát a zálogjogi ügyletekre is nyilván kiterjedt. E megállapításon túl azonban a tárgyi jognak egyetlen egy olyan kialakult szabályára sem találunk, mely a nemet e téren valamelyes jogi jelentőséggel ruházná fel. Maga a jogintézmény inkább kötelmi természetű lévén, ily tárgyi jogszabályok kialakulásának nem is kedvezett.²⁸⁰⁾ de miután anyagi jogi szabályai teljesen kialakultak és befejezettek úgyszólván nem voltak, azok létezése sem valószínű.

A lehetőség szerint óvakodni óhajtván a kellően meg nem alapozott feltevésektől, tanulmányunk a jogintézmény tartalmát illetőleg megáll ennél a negatívumnál, s tartózkodik attól, hogy belőle bármely irányban következtetéseket vonjon.

Röviden összefoglalva tehát a mondottakat, tanulmányunk eredménye a dologi jogokat illetőleg abban a megállapításban jelentkezik, hogy *a legfontosabb és a jogi helyzetet döntő jelentőséggel meghatározó dologi jognál, a tulajdonnál a jogszerzés lehetősége szempontjából a férfiak a nőkkel szemben messzesemenő előnyöket élveztek, de ezek az előnyök magánjogi szabályt nem képeztek, hanem közjogi okokból eredtek. Ettől eltekintve pedig a női nemhez tartozás, mint magánjogi tény a szerzőképességet semmilyen vonatkozásban sem korlátozta s történelmileg nem lehet kimutatni oly szabályt sem, mintha az a már megszerzett jogok tartalmát bármi tekintetben befolyásolta volna. Magánjogi szabálynak tehát ezen a téren a két nem egyenlőségét kell tartanunk, habár annak teljes kibontakozása a gyakorlatban közjogi okokból nem is sikerült.*

(B./ A kötelmi jog.)

A magyar kötelmi jog, habár a középkori államok sajtószerű szervezete folytán jelentőségében a dologi joggal hazánkban sem vetekedhetett — az Árpád-korszakban már

(özv. és hitv.). 203. 1310, (özy. és hitv.). II. 24. 1322. (özv.). 189. 1325, (özv.). 333. 1327. (özv.). IV. 31. 1340. (özv.). 125. 1341. (özv.), Fejér: VIII/4, 617, 1342, (hitv.). Anj. Okmt.: VI. 433. 1356. (hitves). 540. 1357. (özv.). VII. 344, 1358. (hitv.). 367. 1358. (hitv.). 541. 1359. Sztáray Oklt.: II. 415. 1449. 509. 1454. (özv. és hitv.). Pécz n. App. Oklt.: 347. 1479. (özv.), 393, 1495, (özv.). Nemzeti Múzeum törzsanyaga 1503. július 6. (özv.). Teleki Oklt.: II. 427. 1505.

²⁷⁹⁾ Pl. Anj. Okmt.: I. 212. 1310. (hitv.). 231. 1311. (özv.). III. 171, 1335, (hitv.), VI. 43. 99. 1353. (hitv.). 554. 1357. (hitv.). VII. 323. 1358. 528, 1358, (hitv.). Zichy c.: V. 154. 1400. (hitv.?). 534. 1408. (hitv.). Fejér: X/4. 838. 1409. (hitv.). Zichy c.: VI. 51. 1410. (hitv.). Sztáray Oklt.: II. 199. 1418. (hitv.). Fejér: X/6. 802. 1426. (özv.). Hazai Okmt.: IV. 280, 1421, (hitv.). Fejér: X/7. 382. 1431. (hitv.). Zichy c.: X. 283. 1463. (hitv.), Pécz n. App. Oklt.: 347. 1479. (hitv.). Teleki Oklt.: II. 158. 1483. (hitv.), Nemzeti Múzeum törzsanyaga: 1504. május 22. (hitv.): 1509. nov. 16. 1511. (özv.). Pécz. n. App. Oklt.: 419. 1514. Stb.

²⁸⁰⁾ L. alább.

túl volt a fejlődés első korszakán, amennyiben a készértékbeni szerződésekön kívül az adós és a hitelező közt szövődő tartós személyes jogviszonyt, az igazi obligatio-t is ismerte.²⁸¹⁾ Ismerte továbbá a kötelmek két főfaját is, t. i. úgy a szerződésből, mint a tilos cselekményből eredő kötelmeket. Bizonyosság erre az emberölésből fakadó vérdíjfizetési kötelezettség,²⁸²⁾ nemkülönben az oly gyakori hatalmaskodás miatt folyt perek hatalmas tömege.

Magának a jognak a belső területén azonban a Hármaskönyvig csaknem kizárólag — bár bizonyára öntudatlanul — a szerződési szabadság elve uralkodott. Ami kényszerítő, vagy szerződéspótló szabállyal a Hármaskönyv előtt a kötelmi jog terén találkozunk, az vagy a szerződések alakszerűségére,²⁸³⁾ vagy a jogügyletek anyagi érvényességére²⁸⁴⁾ vonatkozik, magának a juris vinculum jogi életének a szabályozására azonban alig terjednek ki.²⁸⁵⁾ Ezeknek a szabályoknak a kifejlesztése egyébként nem is a pozitív jogalkotással csak főbb vonásokban, s azzal is csak időnként foglalkozó országos törvényhozás, hanem a szüntelenül működő szokás feladata lett volna, a kötelmi élet azonban viszont e korban nem volt elég gazdag és terjedelmes ahhoz, hogy a jogi kötelék belső életére vonatkozólag a mai jogszabályokhoz hasonló, részletes, minden mozzanatra kiterjedő, akár kényszerítő, akár szerződéspótló szokás fejlődhetett volna ki.

Részletesebb szabályokkal találkozunk az ingatlanok át-ruházásánál, amelynél a teljesítést beiktatás (statutio) és bevezetés (introductio) kísérte s amelyhez szokás szerint hozzátartozott az átruházott ingatlanra vonatkozó oklevelek átadása.²⁸⁶⁾ Az ár pontos meghatározását azonban — a római joggal ellentétben, — a szokás már nem kívánta meg, de a vételárnak legalább az ingatlanoknál igazságosnak kellett lennie, vagyis arányosnak a valóságos (forgalmi) értékkel (iustum pretium). Az elmaradhatatlan szavatossági záradék arra mutat, hogy a közfelfogás azt tárgyi jogból fakadó kötelelemnek még nem igen tarthatta.

A kölcsön keresztények között is csak zálogadással együtt volt szokásos,²⁸⁷⁾ de a kölcsönügylet azért a gyakorlatban önálló jogi léttel bírt, amit bizonyít az a körülmény, hogy ha a zálogtárgy kisebb értékű volt, mint a követelés, annak átruházása ellenében az adós nem szaba-

²⁸¹⁾ Illés: A magyar szerződési jog az Árpádok korában. Magyar Jogászegyleti Ért. XXII. k. 4. füz. 7. l. Ellenkező: Ágoston: I. m. 27. l. 5. jegyzet.

²⁸²⁾ L. Szent István II. 13., 14., 16., 48., 49. Stb.

²⁸³⁾ Pl. Szent L. II. 7.

²⁸⁴⁾ Pl. 1291:XXXV.

²⁸⁵⁾ Szórványosan azért természetesen erre vonatkozó szabályok is előfordulnak, így pl. az 1299. évi LXIX. t. c. megállapítja az eladó szavatosságát.

²⁸⁶⁾ Illés: I. m. 83. l.

²⁸⁷⁾ Illés: I. m. 134. l.

dült.²⁸⁸⁾ Mindazonáltal az, ami itt okleveles anyagunkból kitűnik, nem több, mint a szokásjog kezdete, a jogterület önállósulásának első lépései.

Van továbbá adat szokásjogunkban arra, hogy a *haszonbérlet* fennállására a haszonbérlo halála milyen befolyást gyakorol, s a bérbeadó és a bérlo jogviszonyának főbb mozzanataira.²⁸⁹⁾ Mindezek az adatok azonban, amelyeknek részletezése egyébként nem tanulmányunk feladata, teljesen mozaikszerűek, s épen töredékes voltukkal a kötelmi jog erősen fejlődő jellege mellett tesznek tanúságot.

Hogy az érintett vázlatos jogszabályok, valamint az a néhány tárgyi jogon alapuló jogtétel, amely a kötelmi jog terén még ezenfelül a szerződési szabadság túlnyomó érvényesülése dacára is kifejlődött, a szerződő felek neme szerint bármily csekély részben differenciálódott volna, arra nézve a történetírásnak nincsen semmi adata. A magánjog szellemének ismerete mellett ez egyébként jórészt elképzelhetetlen is, mert a *kötelmi viszonyban* rendszerint *nem férfi és nő, mint ilyenek* állanak egymással szemben, hanem az *adós* és a *hitelező*, s ebben a rendszerint csak kettőjükre tartozó jogviszonyban az érintkező és jogot létesítő alanyok esetleges nembeli különbsége teljesen közömbös, a felek érdekeire befolyással nincs, jogi jelentőséget tehát nem is nyerhet. Arra nézve, hogy ilyesmi a szokásban kifejlődhessék, lehetőség sem igen adódna, mert a kötelmi viszonyba lépés túlnyomórészt egyéni akaratelhatározásból ered, oly fél pedig, aki az ügyfélegyenlőséget a közfelfogás és a szokásjogot alakító hallgatólagos jogi meggyőződés szerint nem tudná a másik féllel szemben biztosítani, bizonyára tartózkodna attól, hogy az ilyen jogalannyal egyáltalában kötelmi viszonyt létesítsen.

Vizsgálatunk köre tehát ezen a téren nem igen terjedhet tovább annak kutatásánál, hogy a nők állhattak-e általában úgy aktíve, mint passzíve kötelmi viszonyban, s ha igen, találkozunk-e velük mindazoknál az ügyleteknél, amelyek az akkori, aránylag még fejletlenebb jogéletben szokások voltak.

Az első kérdést illetően a felelet már azon tény megállapításával önmagától megadódott, hogy a nők középkori jogrendszerünkben *jogképes alanyok* (személyek) voltak, sőt külön női jogokkal is bírtak. Nincs ugyanis olyan jog, amelynek ne lenne, vagy ne lehetne kötelmi megnyilvánulása, a leggazdagabb osztályt képező u. n. pozitív tartalmú jogok pedig a megnyílastól a teljesítésig mind kötelelem alakjában élnek. Bízást állíthatjuk tehát, hogy olyan jogképesség, mely a kötelmi térre ki nem terjedne, önmagának ellentmondó lehetetlenség, ilyesmi nincs és nem is képzelhető. De megadják a feleletet ugyanilyen értelemben az eddig közölt okleveles adatok is. Hiszen számtalan esetben

²⁸⁸⁾ Fejér: VII/2. 254. Tartózkodóbb álláspontot foglal el Ágoston: I. m.

²⁸⁹⁾ Illés: I. m. 137., 138—142. old.

láttuk, hogy bizonyos női nemhez tartozó személyek — családi állapotuktól függetlenül — ingatlanokat idegenítettek el, vagy szereztek meg,²⁹⁰⁾ az ilyen dologi változásokat pedig tudvalevőleg mindig egy-egy kötelmi ügyletnek kell megelőznie, a perfektuáló tulajdonváltozás jogcíme gyanánt. Számos esetben találkozunk továbbá női nevekkal — és pedig úgy adós, mint hitelező gyanánt — a záloglevelekben,²⁹¹⁾ ami a zálogjog járulékos, sőt kezdetben *alkatrészi* természetén folytán hasonlóképp bizonyítékot nyújt arra nézve, hogy kötelmi viszonyban mindkét vonatkozásban állhattak, s különösen *kölcsönügyletet* úgy *aktíve*, mint *passzíve* köthettek.

A már említett *adásvétel*, *csere*, *kölcsön*, és *halálesetre szóló jogügyleteken*,²⁹²⁾ továbbá a *részben női vagyont érintő, részben egyéb vagyoni jogi érdekeket szabályozó egyességeken* kívül előfordul nők részéről a *megbízás*, (főleg, mint ügyvéd-vallás),²⁹³⁾ a *lemondás* és *tartozáselismerés*,²⁹⁴⁾ az *arbitratusi szerződés*,²⁹⁵⁾ az egyéb tényekből fakadó kötelek közül pedig a *kártérítés*, leginkább *emberölésből*, vagy *hatalmaskodásból* kifolyólag.²⁹⁶⁾

Mindezen adatok alapján vitathatatlan ténynek állapíthatjuk meg tehát, hogy a *kötelmi jog terén a férfiak és a nők jogi helyzetében a hazai szokás szerint általában a paritás szabályai uralkodtak*. A magánjognak ez a területe az, ahol a nembeli különbségnek legcsekélyebb a jogi jelentősége, sőt mondhatjuk, hogy ilyenekkel számottévó mértékben nem is bír.

(C./ Az öröklési jog.)

1. A törvényes öröklés.

A dologi jogról szóló fejezetben láttuk, hogy a nőknek, bár nem magán, hanem közjogi okokból, az ingatlanok

²⁹⁰⁾ L. a 259—264. sz. jegyzeteket.

²⁹¹⁾ L. a 278—279. sz. jegyzeteket.

²⁹²⁾ L. a 259—264. sz. jegyzeteket.

²⁹³⁾ A legtöbb adatot erre vonatkozólag a peres okmányok tartalmazzák, amelyekben számtalan esetben történik hivatkozás női személyek megbízólevelére. (L. alább.) De magukból az eredeti megbízólevelekből is több maradt reánk; Pl. Anj. Okmt.: II. 548. 1332. (hitves). Zichy c.: I. 545. 1338. (hitv.). Nemzeti Múzeum törzssanyaga: 1408. junius 25. (hitv.). Zichy c.: VI. 238. 1413. 108. 1416. (hitv.). Pécz. n. App. Oklt.: 414. 1507. Stb.

²⁹⁴⁾ Pl. Anj. Okmt.: IV. 564. 1346. (özv.). Sztáray Oklt.: I. 218. 1349. (hitv.).

²⁹⁵⁾ Pl. Zichy c.: III. 232. 1364. (özv.).

²⁹⁶⁾ Pl. Fejér: IV/2. 68. 1250. (hitv.). Wenzel: IX. 263. 1279. (özv.). Anj. Okmt.: VI. 58. 1353. (özv.). Zichy c.: III. 212. 1362. (özv.). V. 162. 1400. (özv.). 328. 1402. (hitv.). 427. 1406. (hitv.). Nemzeti Múzeum törzssanyaga: 1409. junius 2. (özv.). 1413. febr. 24. (özv. és hajadon). Zichy c.: VI. 445. 1417. (özv.). 567. 1419. (özv.). 573. 1420. (özv.). 580. (özv.). 605. (özv.). 628. 1420. (özv.). VIII. 73. 1422. (özv.). Zichy c.: VIII. 240. 1425.

szerzésére sokkal kisebb lehetőség adódott, mint a férfiaknak. Egyenes és kikerülhetetlen következménye volt ez a királyi adományrendszer sajátos jellegének és annak a korán gyökeret vert jogi felfogásnak, mely a fekvő jószágok birtokát a honfiúi érdemek jutalmának tekintette és szervez összefüggésbe hozta a közkötelességekkel, amelyek viszont természetükből kifolyólag kizárólag a férfiakra nehezedtek.

Ezzel a közfelfogással semmiesetre sem férhetett össze az, hogy a családanya halála után gyermekei nemre való tekintet nélkül egyenlő arányban osztozzanak birtokain. Nem engedhette ezt meg magának az államnak a szervezete sem, mely az Árpádkor első felében még túlnyomórészt a terménygazdaság elvein épülve fel, a földbirtokban elsősorban gazdasági alapot látott arra, hogy alattvalói az állam iránti, — leginkább hadi természetű — kötelezettségeiket teljesíthessék. Sőt valószínűnek tarthatjuk, hogy kezdetben ez a felfogás az ingatlanok törvényes örökléséből a leányágot teljesen kirekesztette és csak későbbi, — talán a magyar jog erősen családias jellegének köszönhető fejlődés az, hogy a leányok az ingatlan hagyaték negyedrésze, az u. n. *quartalitium* erejéig az atyai ingatlanokban is részesedtek.²⁹⁷⁾

Aligha véletlen tehát az, hogy törvényes öröklési jogunk két legrégebbi írott emléke közül egyik sem tesz említést a leányok törvényes öröklési jogáról. *Szent István* II. dekrétumának 35. fejezete szerint az atya halála után *fiai* bíráják (fekvő) javait,²⁹⁸⁾ *Kálmán* király I. dekrétumának 20. fejezete szerint pedig *Szent István* adományaiban minden *fiutód* (*haeres*)²⁹⁹⁾ örököljön, míg más királyok adománya apáról *fiúra*, *fiutód* hiányában a *fitestvérré* (*germanus*) s annak holtá után *fiaira* szálljon, ha pedig *fitestvér* sincs, a királyra.³⁰⁰⁾ De bármilyen volt is az öröklési szokás a XI. században és a XII. század első évtizedében, mely időszakról nem maradt elegendő történelmi emlékünkhöz, hogy a jogélet egészét rekonstruálhassuk, annyi kétségtelen, hogy a nőknek ez a nemükből folyó teljes öröklőképtelensége sokáig nem tarthatott. Már *Scínes úrnőnek 1146-ból származó vég-*

(özv.). 241. 1425. (özv.). 373. 1429. (özv.). Fejér: X/7. 499. 1433. (hitv.). 557. 1434. (özv.). Sztáray Oktl.: II. 315. 1435. (özv.). Hédervári Oktl.: 340. 1468. (özv. és hitv.). 351. 1469. (özv. és hitv.). Nemzeti Múzeum törzssanyaga 1502. nov. 7. (özv.). Hédervári Oktl. V. 11. 1509. (özv.). 516. 1509. (özv.),

²⁹⁷⁾ L. erre vonatkozólag: Szlemenics: A leányi negyedről (Magyar Tud. Társ. Ér. IV. 171—183. l.) és szerzőtől: A leánynegyed.

²⁹⁸⁾ „... post ejus vitam filii succedant.” Szent I. II. 35. f. 1. §.

²⁹⁹⁾ A latin eredetiben előforduló *haeres* szó a középkori oklevelek terminológiájában csak fiúörököst jelent, azért írják okleveleink arról, *akinek fiúörököse nincs, ha leányai véletlenül maradtak is, hogy „haeredis careret solatio”*. — L. Illés: A törv. öröklés rendje az Árpádházi királyok alatt.

³⁰⁰⁾ Kálmán I. 20. f. 1—2. §.

rendelete említést tesz ugyanis arról, hogy a nevezett úrnő atyjától a törvény alapján bizonyos fekvőségeket örökölt, habár az oklevélből megállapíthatólag fítestvérei is voltak.³⁰¹⁾ Hogy ez a törvényes öröklés pontosan mikor ment végbe, azt nem tudjuk, de mindenesetre a XII. század első felében.³⁰²⁾ Alig egy századdal a magyar királyság megalakítása után tehát már találunk adatot arra nézve, hogy a leányok az atyai ingatlanokban a fítestvérekkel párhuzamosan örököltek.

Ez az öröklés azonban csak párhuzamos volt, de nem egyenlő is egyszersmint, mert amint későbbi okleveles emlékeinkből kitűnik, csak az atyai fekvőségek negyedrészté, az u. n. leánynegyedre terjedt ki. A fiúk és a leányok nem fejenként, hanem nemek szerint elkülönítve, áganként bocsáttattak osztályra, a leányág az elkülönített negyed, míg a fiúág a többi háromnegyed részre. Jogtörténetünkben ez a jelenség a törvényes öröklési jog egyenlőtlensége (*Unaequalitas juris haereditarii*) néven ismeretes.

Tanulmányunk szempontjából döntő jelentőséggel bír az a kérdés, hogy ez az u. n. negyedöröklés a nők törvényes öröklésének kizárólagos alakja-e, vagy pedig vele párhuzamosan halad egy teljesebb, — esetleg a férfiakéval egyenlő törvényes öröklési jog is?

Jogtörténetünkben erre nézve régebben az a felfogás uralkodott, hogy a negyed csak az ősi öröklött javakból járt, ellenben a pénzen szerzett birtokból a leányok is — kezdettől fogva — rendes örökrészt kaptak.³⁰³⁾

Hogy ez a felfogás helytelen volt, azt e sorok írója egy ízben már kimutatta, amennyiben az okleveles adatok egész sorával bebizonyította, hogy az Árpád- és az Anjou-korban a leányok minden atyai birtokból, — tehát a pénzen szerzetekből is — csak negyedet kaptak, az egyenlő törvényes öröklés intézménye tehát a mondott korszakoknál későbbi eredetű.³⁰⁴⁾ Szerző álláspontját ebben a részben a szakkritika kifejezetten, vagy hallgatólagosan elfogadta,³⁰⁵⁾ kifogásolta azonban, hogy az egyenlő törvényes öröklés keletkezésére nézve csak kombinációkat adott.³⁰⁶⁾

E sorok íróját szóban forgó első jogtörténeti monografiájának megírásakor ennek a kérdésnek a kikapcsolására főleg anyagi okok kényszerítették. Mert igaz ugyan, amit Iványi ellenvet, hogy a XIV. század második felétől a XVI. század két első évtizedéig terjedő korszakra nézve mintegy 100 kötet kiadott, — s aránylag kisebb költséggel feldolgozható — forrásanyag áll rendelkezésre, de ezzel szemben áll

³⁰¹⁾ „Ego Scines excogitavi sic ordinare patrimonium, quod ad me pertinet hereditario jure”. Pannonh. Oklt. Capsa 5. Hh.

³⁰²⁾ L. erre nézve részletesen szerző: I. m. 170—174. l.

³⁰³⁾ Timon: M. alk. és jogt. 375. l. Illés: I. m. 39. l.

³⁰⁴⁾ L. szerző: I. m. 176—178. old.

³⁰⁵⁾ L. Századok, 1926. Jogállam: 1926. 408. l. Prot. Szemle. 1927. 1. sz. Pesti Napló 1927. márc 6. Stb.

³⁰⁶⁾ L. Iványi bírálatát; Századok 1926. 1.

az a tény, hogy a kérdéses oklevélgyűjtemények a törvényes öröklés egyenlő, vagy egyenlőtlen voltára oly kevés adatot tartalmaznak, hogy szerző helyesebbnek tartotta, ha a kérdést egyelőre inkább kikapcsolja, minthogy töredékes anyaggyűjtés alapján kísérletezzék jogtörténetünk egyik legmélyebben járó problémájának megoldásával. Önálló levéltári kutatásaink eredménye teljesen igazolta ezt az álláspontot, mert — amint alant nyomban látni fogjuk, — szerző főleg az Országos Levéltár kiadatlan anyagából több olyan oklevelet emelt ki, amelyeknek ismerete nélkül hasztalan próbálkoznék a kérdés megoldásával a történetírás.

Bár azóta, hogy a kérdést első ízben érintette, e sorok írója az Országos Levéltár XV. századbéli kiadatlan anyagában a vonatkozó okleveleket tüzetesen átvizsgálta, s a Nemzeti Múzeum törzssanyagának egyes évköreit is átkutatta (1400—1410 és 1500—1515-ig), teljes tudatában vagyunk annak, hogy adatgyűjtésünk teljesnek ezidő szerint sem mondható. Minthogy azonban a további levéltári kutatás a nélkülözhetetlen anyagi eszközök teljes hiánya folytán belátható időn belül szerzőnek módjában nem áll, az eddig feltárt forrásanyagnak közlésével, mely jórészt nemcsak feldolgozatlan, hanem egyben ismeretlen is, — tovább késlekedni és az egyenlő törvényes öröklési szokás kezdő időpontjának kérdését újból elodázni nem akarjuk. Korábbi álláspontunkkal szemben ez annál könnyebb, mert az eddig összegyűjtött anyag minden hiányossága mellett is teljesen elegendő ahhoz, hogy a jogtörténeti álláspont a két nem örökjogi egyenlőségének kezdő időpontja tekintetében kialakuljon, s épen ezért a további adatgyűjtés a jogtörténet szorosabb értelemben vett feladataitól távolabb esik.

Okleveles adataink közlése előtt hangsúlyozni kívánjuk, hogy a kérdést az Árpád és az Anjou korra nézve a korábban közölt anyaggal elintézettnek tekintjük, s ehelyt mindössze két pótlással élünk az abból vont következtetések megerősítésére.

Az első egy 1290-ből eredő okleveles esetre vonatkozik, amelynek tanúsága szerint bár a hagyatéokban pénzen szerzett birtokok is voltak s azok is osztályra bocsáttattak, csak negyedét kapott a leánygyermek.³⁰⁷⁾ Hogy miért, arra az oklevél nem tartalmaz utalást, különleges jogi oka tehát, p. o. joglemondás alig lehetett. Az eset megfejtésére eszerint más megoldás nem igen kínálkozik, minthogy idézett álláspontunk szerint elfogadjuk valónak, hogy az országos szokás alapján történt így. A korábban közölt okleveles anyag alapján ezt nyugodtan megtehetjük, mert annak minden hiteles adata erre mutat, s amint kifejtettük, csak egy királyi ítélet nyilván helytelen értelmezése vezette tévútra a történetírást.

A másik pótlást Nagy Lajos királyunk egyik 1357-ből származó fiúsító oklevelének ismertetésével eszközöljük. Ez a diploma a megoldandó kérdés szempontjából igen nagy

³⁰⁷⁾ Fejér: V/3. 500.

jelentőségű, mert szövegében amellet, hogy a fiúsítást minden, bármiféle címeken birt fekvő jószágra nézve eszközli, ezen birtoknemek között, amelyekre a fiúsítás ilyformán vonatkozik, — mintegy példaszerűen, — felemlíti a pénzen szerzett és a zálogos fekvő javakat is.³⁰⁸⁾ A király tehát ezen oklevél tanúsága szerint a XIV. század ötvenes éveinek vége felé a királyi kegyelem erejével minden atyai birtokra kiterjedő törvényes örökjogi egyenlőtlenséget szüntet meg, s külön hangsúlyozza, hogy ez a privilégiális tényből fakadó egyenlőség a pénzen szerzett és a zálogbirtokra is kiterjed, vagyis arra a mindkét birtoknemre, amelynek törvényes öröklésére nézve Werbőczy későbbi tudósítása szerint a két nem már az országos szokás alapján jogegyenlőséget élvezett. Világos, hogyha ez a Werbőczy által hivatkozott országos szokás már a XIV. század ötvenes éveinek vége felé tényleg élt volna, egy ilyen szövegű oklevél nem hagyhatta volna el a királyi kancelláriát, mert ott Nagy Lajos korában ismerték annyira az országos szokást, hogy a királyt ne tegyék nevetségessé egy olyan jogegyenlőtlenségnek kegyelmi elhatározással való megszüntetésével, amely jogegyenlőtlenség a tárgyi jog szabályai szerint nem létezett. Ha minden ismert történeti adatunk ennek a jogegyenlőtlenségnek a létezésére mutatna, úgy még csak feltételezhetnénk ilyen pongyolaságot, s ha tudnók a királyi kancelláriáról birt ismereteinkkel összeegyeztetni, esetleg hamisítványnak tekinthetnénk az oklevelet, mikor egyszer azonban tartalma teljes összhangban van többi történelmi emlékeinkkel, általa csak megerősödhetünk vallott álláspontunkban.

De térjünk át annak vizsgálatára, hogy ha az Árpád- és az Anjou-korban a negyedöröklés a leányok törvényes öröklésének kizárólagos formája volt, s az egyenlő törvényes öröklés egyes birtoknemekre korlátozott, — Werbőczy korabeli — alakjában is történelmi fejlemény, mikor veszíti el az előbbi kizárólagos jellegét, s mikor ver az utóbbi gyökeret az országos szokásban?

Kíséreljük meg okleveles anyagunkat a két időpont között — a fentiekkel való összefüggés kedvéért az Anjou-kor utolsó évtizedeitől kezdve — a felvetett kérdés szempontjából csoportosítani.³⁰⁹⁾

³⁰⁸⁾ „Nos Lodovicus rex . . . ex specialis gracie prerogativa de innata cordi nostro pietate universarum possessionum proprietatum paternarum ac iurium . . . veros heredes et successores . . . creamus preficientes tanquam filios eiusdem Stephani naturales; concedentes et conferentes eiusdem et earum heredibus . . . totam hereditatem paternam et possessiones dicti Stephani patris earum universas . . . tam hereditario, emticio et impignoratio iure, quam alio, quouis iusto titulo quondam ipsum contingentis . . . velut filiis naturalibus ipsius Stephani possidendas . . .” Anj. Okmt.: VI. 615. V. ö. Anj. Okmt.: VI. 495. 1356., ahol ezt olvassuk: „... consuetudinaria lex regni nostri . . . nonnisi filium permittit succedere in hereditatem patrum.”

³⁰⁹⁾ Természetesen csak válogatott szemelvényekben, mert a teljes okleveles anyag közlésére, sajnos, nincs helyünk.

1365-ben I. Lajos királyunk még mindig „vniuersarum . . . patris sui possessionum et possessionariarum portionum . . . ipsum quocunque iusto et rationabili titulo contingentium, rerum etiam et bonorum omnium . . . verum heredem legitimum et successorem” teszi meg a fiúsított leánygyermeket³¹⁰⁾ és Konth Miklós nádor egyik ítéletlevele szerint „de vniuersis possessionibus et porcionibus possessyonarys quartam suam filialem” követeli a leánygyermek.³¹¹⁾

1366-ban kelt egyik királyi oklevélben azonban a következő kitétel vonja magára figyelmünket: „in possessionibus aut aliquibus portionibus possessionariis in praeiudicium Juris Alexandri, quoad vniuersas ipsius possessiones haereditarias . . . habere ex linea . . . demonstrantur, haeredes vel successores non praeficiemus”.³¹²⁾

1367-ben a pozsonyi káptalan előtt „de vniuersis possessionibus porcionibus possessionarys. patris sui ubique intra terminos seu limitates regni Hungarie . . . necnon alys Juribus possessionariis de possessionario porcionibus matris suae tam hereditariis quam empticiis” adják ki a negyedét.³¹³⁾

1368-ban a szepesi káptalan előtt „de universis possessionibus et possessionariis porcionibus” — adja ki a negyedét a fiúörökös³¹⁴⁾ és a jászói konvent előtt „super quarta filiali . . . in possessionibus et alys porcionibus ac possessionarys . . . ubicunque habitis et quodcunque vocitatis” — teljesít.³¹⁵⁾

1369-ben a garami konvent előtt „super quarta parte puellari in possessionibus patris sui sibi de Jure contingentium” — a nyer a leánygyermek kielégítést.³¹⁶⁾

1371-ből a leleszi konvent egyik oklevele arról tudósít bennünket, hogy az egyik fél „licet . . . pretextu requisitionis quarte puellaris . . . iure nature et de huius Regni consuetudine de vniuersis possessionibus paternis competentis litem seu materiam questionis mouisset.”³¹⁷⁾

1373-ban a pozsonyi káptalan előtt Hedreh comes leánya „in universis possessionibus dicti comitis Hedreh ubilibet in regno habitis de iure eisdem debentes et tangentes” negyedjogairól mond le.³¹⁸⁾

De 1374-ben a királynő udvarbírájának egyik oklevelében már azt olvassuk, hogy a felek „in facto possessionum et portionum possessionariarum . . . Ladislai Bani et Oliueri, que videlicet eisdem iure emptitio pertinuisent et que in

³¹⁰⁾ Fejér: IX/6. 135.

³¹¹⁾ Hazai Oklt.: 274.

³¹²⁾ Fejér: IX/7. 233.

³¹³⁾ Orsz. Levéltár Dl. 5626. teljesen ép függő pecséttel.

³¹⁴⁾ Orsz. Levéltár Dl. 5662. hátán záró pecsét nyomaival.

³¹⁵⁾ Orsz. Levéltár Dl. 5679. hátán záró pecsét nyomaival.

³¹⁶⁾ Orsz. Levéltár Dl. 5729. hátán záró pecsét nyomaival.

³¹⁷⁾ Fejér: IX/4. 370.

³¹⁸⁾ Hédervári Oklt. 72.

ipsam Dominam (filiam Oliueri filii Ladislai) iuxta Regni consuetudinem condescendi et deuolui deberent" lépnek egységre.³¹⁹⁾

1378-ban a szepesi káptalan előtt ismét „de universis possessionibus et portionibus possessionariis” hasítják ki a negyedét,³²⁰⁾ míg a szerémi káptalan előtt „quartam partem de omnibus possessionibus et possessionariis iuribus contingentibus” kapja meg a leánygyermek,³²¹⁾ a szepesi prépost előtt pedig „super quarta filiali ipsum . . . consuetudine Regni seu quovis alio modo contingentibus de omnibus porcionibus possessionariis ac rebus et bonis” történik teljesítés.³²²⁾

1379-ben az egri káptalan előtt nobiles domine et earumdem utriusque sexus heredes tesznek bírtokosztályt.³²³⁾

1380-ban a vasvári káptalan előtt „super vniuersis Juribus quartalicys . . . de vniuersis possessionibus sibi de regni consuetudine prouenientibus” nyer a leánygyermek kielégítést.³²⁴⁾

1381-ben Garai Miklós nádor előtt „super dote et rebus parafernalibus nec non quarta filiali, quas ex vniuersis possessionariis iuribus (patris) habere debuissent” emelnek keresetet.³²⁵⁾

1383-ban a leleszi konvent előtt „de vniuersis Juribus possessionariis” adják ki a negyedét.³²⁶⁾

1387-ben a nyitrai káptalan előtt „pro sua quarta filiali . . . de universis et quibuslibet possessionibus ac portionibus et Juribus possessionariis . . . genitoris sui ipsum . . . hereditario adquisiticio, empticio et impignoratio et alys quibusvis titulis concernentibus ubilibet habitis et quouis vocabulo vocitatis . . . iuxta ritum Regni Hungarie ac consuetudinem Austrie debente” nyugtat a leánygyermek egy pénzszolgáltatást.³²⁷⁾

1388-ban ugyancsak a nyitrai káptalan előtt „pro dote et rebus Paraphernalibus ac quarta filiali de quibusdam Portionibus Possessionariis de iure provenire debentibus” nyugtatják a negyedét a leányok.³²⁸⁾

1388 körül István nádor perhalasztó levele arról tudósít bennünket, hogy „nobilis domina Margaretha . . . proposuit eo modo, quod ipsa de possessionibus patris sui hereditariis Jus quartale et de possessionibus Mare vocata Juri femineo attinenti, necnon . . . alys possessionibus . . . patris

³¹⁹⁾ Fejér: VII/3. 134.

³²⁰⁾ Orsz. Levéltár Dl. 6499. hátán záró pecsét nyomaival.

³²¹⁾ Fejér: IX/7. 611.

³²²⁾ Fejér: IX/5. 298.

³²³⁾ Orsz. Levéltár. Dl. 6642. pecsét nélkül.

³²⁴⁾ Orsz. Levéltár Dl. 6676. pecsét nélkül.

³²⁵⁾ Fejér: IX/6. 249.

³²⁶⁾ Zichy c.: IV. 642.

³²⁷⁾ Orsz. Levéltár Dl. 7329. teljesen ép függő pecséttel.

³²⁸⁾ Fejér: X/8. 255.

sui Empticiys . . . sibi porciones deberent prouenire Jure regni requirente quod et quas . . . vellet rehabere.”³²⁹⁾

1390-ben az egri káptalan előtt „sororis eorum quartam partem portionum suarum possessionariarum in . . . possessione . . . ac aliarum vbilibet habitarum ipsos contingentium” adják ki a negyedét a fiúörökösök.³³⁰⁾

1392-ben a vasvári káptalan előtt azt vallják be a leányok, hogy „ipsae rectam et equalem dymidietatem universorum Jurium dotaliciorum et quartalium . . . Item Jurium possessionariorum empticiorum et impignoratitiorum ipsas quomodolibet congruentium . . . ratione dilectionis naturalis dedissent, donassent et contulissent.”³³¹⁾

1394-ben a szepesi káptalan előtt „super iure puellarum . . . ipsam de bonis et possessionibus . . . patris sui quouis modo et vbilibet existentibus et quouis nominis vocabulo vocitatis iure regni et alio quouis modo contingente” — történik teljesítés.³³²⁾

1395-ben a nyitrai káptalan előtt „. . . pro totali (Jure) quartali . . . sue sororis uterine (de universis possessionibus) possessionariis suis hereditariis . . . iuxta Hungarie regni consuetudinem provenire debente” — teljesítenek a fiútestvérek.³³³⁾

1400-ban a székesfehérvári káptalan előtt „super dote, et rebus paraffernalibus . . . ac Jure quartalicio . . . de porcionibus possessionariis . . . (patris) de Jure et de regni consuetudine debentibus” kötik meg az érdekelt felek az egyességet,³³⁴⁾ a budai káptalan előtt pedig azt vallják be, hogy a fiúörökös „de et super dote ac rebus paraffernalibus . . . matris sui, necnon iuribus suis quartalitiis sibi de universis iuribus possessionariis . . . patris sui ubilibet existentibus iuxta regni approbatam consuetudinem provenientibus impendisset satisfactionem.”³³⁵⁾

1401-ben a szepesi káptalan előtt „quartam puellarem de vniuersis possessionibus et portionibus possessionariis . . . paternis vbilibet adiacentibus et existentibus . . . laudabile lege et consuetudine regni hungarie contingentem” — vall be a leány teljesítettnek.³³⁶⁾

1405-ben a szepesi káptalan előtt „iuxta Regni nostri

³²⁹⁾ Zichy c.: IV. 362.

³³⁰⁾ Fejér: X/3. 108.

³³¹⁾ Fejér: X/8. 355.

³³²⁾ Fejér: X/2. 244.

³³³⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 8085. A zárójelbe tett helyeken az oklevél szakadt, s ezért a szövege egész biztosan nem olvasható. Függő pecsétje teljesen ép.

³³⁴⁾ Nemzeti Múzeum oklt. Törzsanyag 1400. márc. 5. hátán zárópecsét nyomaival.

³³⁵⁾ Nemzeti Múzeum Oklt. törzsanyag 1400. márc. 24. Hátán zárópecsét helye látszik.

³³⁶⁾ A Theöke-család oklt. Letétben az Orsz. Levéltár kincstári osztályában Dl. 26744. Csaknem teljesen ép függő pecséttel.

consuetudinem de Juribus possessionariis (patris)" — hasítják ki a negyedét.³³⁷⁾

1406-ban Zsigmond király előtt „super quarta filiali nobilis domine . . . de possessionariis Juribus . . . patris . . . eidem Juxta regni nostri consuetudinem prouenire debenti" kötnek egyességet³³⁸⁾; a jászói konvent előtt „de universis porcionibus possessionariis . . . iuxta approbatam huius regni consuetudinem" — szolgáltatják a negyedét,³³⁹⁾ a leleszi konvent előtt pedig „de possessionibus, porcionibus et iuribus possessionariis."³⁴⁰⁾

1408-ban az egri káptalan előtt „quartam de universis portionibus possessionariis (patris) iuxta regni consuetudinem debentem" — nyújtat a leánygyermek.³⁴¹⁾ *De már ugyanabban az évben egy nádori ítélet viszont gyökerében megtámadja ezt a jogszokást, amikor — a pervezetésből kitűnőleg — evidens jogtételként vallja azt a felfogást, hogy a pénzen szerzett birtok a leányágot is illeti.* A leánygyermek ugyanis ellentmondván az adományos beiktatásnak és annak megoklása végett Garai Miklós nádor elé idéztetvén, ott azt adta elő, hogy a király által megszakadás címén felperesnek adományozott birtokokat néhai édesatyja pénzen szerezte, az tehát a leányágot (is) illeti és a király (Zsigmond) az ő jogainak sérelmével adományozta el azokat.³⁴²⁾ Az alperesnek ez a jogi következtetése téves, vagy helytelen nem lehetett, mert nemcsak hogy kifogás alá nem esett sem az ellenfél, sem a bíró részéről, hanem ellenkezőleg, a felperes további tényállításai és a per bírói vezetése világosan mutatják, hogy abban a felek egyetértettek és jogi felfogásukat az ország első nagybírája is osztotta. Az alperes érdemleges védekezésére ugyanis a felperes azt a tényállítást tette, hogy az alperes néhai édesatyja a per tárgyát képező birtokokat nem pénzen, hanem kir. adomány útján, vagyis közszolgálatlaltal szerezte és ezen előadását a szükséges okiratok felmutatásával bizonyította is. A nádor azonban ekkor még nem hozott ítéletet, hanem felhívta az alperest, hogy a pénzen szerzés tényét bizonyítsa³⁴³⁾ és amikor felhívása eredménytelen maradt, „minden kétség eloszlátása végett"

³³⁷⁾ Orsz. Levéltár Dl. 9090. Csaknem teljesen ép függő pecsétel.

³³⁸⁾ Nemzeti Múzeum Oklt. törzsanyag 1406. dec. 23.

³³⁹⁾ Orsz. Levéltár Dl. 9178. Hátán záró pecsét nyomaival.

³⁴⁰⁾ Zichy c.: V. 451.

³⁴¹⁾ Orsz. Levéltár: 9471. Teljesen ép függő pecsétel, amelynek körirata azonban kissé elmosódott.

³⁴²⁾ „ . . . ad reddendam rationem ipsius sue prohibitionis regiam in presenciam citata, dictam prohibitionem se pro eo fecisse retulisset, quia prefate possessiones paterne . . . emticie, iurique femineo pertinentes haberentur, quas dicta regalis clementia in sui iuris prejudicium in forma dicte nove sue donacionis ab ipsa alienare non valuisset." Nagy Vég hely: Zalavármegye tört. II. 351.

³⁴³⁾ „ . . . nos dictam Elenam super eo, ut si ipsa aliquibus literalibus vel aliis evidentibus probabilibus documentis, dictas possessiones paternas emticias extitisse iurique femineo pertinentes fore comprobare valeret, requisitam habuissimus." U. o.

századmagával leteendő esküt ítelt az adományosnak arra nézve, hogy nincs oly leveleknek a birtokában, amelyek szerint a kérdéses fekvő jószágok pénzen szereztettek volna és nem is tud ily levelek létezéséről.³⁴⁴⁾ *Mindezek a perbeli cselekmények és rendelkezések pedig másként el sem képzelhetők, minthogy úgy a feleknek, mint a nádornak a jogismerete megegyezett abban, hogy a pénzen szerzett birtok a leányágot is illeti, hiszen: ily jogszabály nélkül mi értelme sem lett volna annak, hogy a tényállás a pénzen szerzés ténye tekintetében felderítessék.*³⁴⁵⁾

és ugyancsak az 1408. évben a váradi káptalan előtt egy másik birtokperből kifolyólag is arra tesznek esküt az adományosok, hogy „*talia literalia Instrumenta, quibus . . . possessiones eadem (sic!) ipsis Emptionis Titulo quod ius foemineum ipsis sequi posset, haberent, nec quoque fuerint et nec ubi sint, aut existant, sciunt.*”³⁴⁶⁾

De a következő 1409. évben viszont az egri káptalan előtt „*super omnibus Causis, quas ipsi ratione dotis et rerum paraphernalium necnon quartae Puellaris de universis Juribus possessionariis provenire debentium movissent,*”³⁴⁷⁾ a vasvári káptalan előtt pedig „*super universis iuribus dotaliciis ac quartaliciis de possissionariis iuribus ejusdem Jacobi ubilibet signanter . . .*” kötnek az érdekelt felek egyességet.³⁴⁸⁾

1410-ben a vasvári káptalan előtt „*super universis iuribus dotalitiis et rebus paraphernalibus . . . matris sue . . . et ipsius quartaliciis de vniuersis possessionibus et portionibus possessionariis . . . patris sui, tam hereditariis, quam emptitiis et impignoraticijs vbilibet et in quibuslibet possessionibus... iuxta regni consuetudinem provenientiibus*” — nyerne teljesítést a leánygyermek³⁴⁹⁾ és ugyanezen káptalan előtt egy másik esetben azzal a kijelentéssel, hogy miután nővérük birtoktalan emberhez ment nőül és ennél fogva „*eidem nobili domine ius quartale de possessionariis porcionibus . . . patris sui . . . iuxta regni consuetudinem cum possessione extradari deberet . . . eidem nobili domine unum locum*

³⁴⁴⁾ „. . . pro removendo omni dubio in facto prescriptorum instrumentorum adversus dictos . . . per pretactem dominam asserto eisdem . . . super eo, ut circa ipsos nulla talia instrumenta, que praescriptas possessiones in toto vel in parte emticias aut iuri femineo pertinentes fore declarare possent, non fuerint, nec sint, nec quoquam fecerint, nec ubi et in quo loco sint, sciant, iuramenta per ipsos centesimo se nobilibus deponenda duxerimus imponenda.” U. o.

³⁴⁵⁾ Erre mutat a per kimenetele is, az alperes látván, hogy a pénzen szerzés ténye a bizonyítás sikertelenségének okából megállapíttatni nem fog, eláll a birtokra nézve támasztott örökjogi igényétől és egyesélegleg megelégszik a leánygyeddél.

³⁴⁶⁾ Fejér: X/4. 836.

³⁴⁷⁾ Fejér: X/4. 840.

³⁴⁸⁾ Nemzeti Múzeum Oklt. törzsanyag 1409. ápr. 4.

³⁴⁹⁾ U. o. 1410. octavo die festi beati Jacobi apost. — Pecsetje hiányzik.

sessionalem . . . praeterea quartam partem omnium terrarum arabilium, vsualium, pascualium et rubetorum" vallják be a fítestvérek.³⁵⁰⁾

1411-ben a túróczi konvent Zsigmond király ítélete alapján csak negyedét hasít ki a leánygyermeknek egy zálogbirtokból,³⁵¹⁾ a leleszi konvent előtt pedig az ügyletkötő felek "adiecerunt insuper, quod iura quartalia puellaria ac dotalicia . . . de possessionibus et iuribus possessionariis . . . prouenire debentia requirendi et rehabendi haberet facultatem simul et potestatem."³⁵²⁾

1413-ban az egri káptalan előtt negyedüket „regni consuetudine requirente de vniuersis possessionibus et porcionibus possessionariis” — jelennek meg a leánygyermek.³⁵³⁾ A győri káptalan előtt bevallja a leánygyermek, hogy „universa iura sua quartalicia ex possessionibus et porcionibus possessionariis . . . patris vbilibet habitis ac iura possessionaria in possessionibus empticiis et impignoraticiis vbilibet existenti pignori obligavit . . . hoc tamen adiecto, quod quandocunque . . . nobilis domina vel sui heredes dicta iura sua quartalicia, ac alia iura possessionaria in possessionibus empticiis et impignoraticiis . . . patris sui . . . redimendi habebunt facultatem.”³⁵⁴⁾ — János pankotai főesperes és tasnádi vikárius előtt azonban a teljesítés tárgyát „de vniuersis porcionibus possessionariis” kijáró negyed képezi.³⁵⁵⁾

1415-ben a vasvári káptalan előtt „super Juribus quartalicys . . . possessionibus et Juribus possessionarys hereditarys ac Impignoraticys et empticys et . . . Castrorum ipsius (patris) et ipsas iure successorio devolutis” — tiltakozik két nemes leánygyermek.³⁵⁶⁾

1416-ban Zsigmond király „in vniuersis possessionibus et porcionibus possessionarys” — fiúsít egy leánygyermeket.³⁵⁷⁾ De a kolozsmonostori konventnek egy ugyanezen évből származó oklevelében azt olvassuk, hogy „Domina Margaretha contra Johannem . . . super porcionibus possessionarys . . . im possessionibus in comitatu Clus existentibus tanquam in porcionibus possessionarys *jus femineum concernentibus*, litem et questionis materiam coram domino wayuoda . . . movisset” és a konvent előtt az alperes „devenisset unionem, quod . . . in porcionibus possessionarys . . . rectam medietatem porcionis ipsorum possidendam . . . in

³⁵⁰⁾ Nemzeti Múzeum oklt. törzsanyag 1410. máj. 3. Hátán záró pecsét nyomaival.

³⁵¹⁾ Nemzeti Múzeum oklt. törzsanyag 1411. július 8.

³⁵²⁾ Sztáray Oklt.: II. 102.

³⁵³⁾ Orsz. Levéltár Dl. 10140. Megrongálódott függő pecséttel.

³⁵⁴⁾ Nemzeti Múzeum Oklt. Törzsanyag 1413. jan. 27. Hátán záró pecsét nyomaival.

³⁵⁵⁾ Zichy c.: VI. 235.

³⁵⁶⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 25. 178. Hátán záró pecsét nyomaival.

³⁵⁷⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 8737. Teljesen elmosódott függő pecséttel.

dicta possessione quartam partem . . . prefate domine Margarethe et per eam suis successoribus in perpetuum dedisset".³⁵⁸⁾

1417-ben az egri káptalan egyik oklevele feljegyzi, hogy Janka leányai, Anna és Margit „ipsa ratione et pre-textu quarte filialis seu Jurium quartalicionum sibi de possessionibus portionibus et Juribus possessionariis ac similiter porcionibus Castrorum prefati Janka . . . quocunque nomine vocitate ac vbiuis habitis et existentibus, que videlicet ipsi Janka Jure hereditario pertinuisent provenire debencium Item pre-textu possessionum porcionum et Jurium possessionarium ac modo simili porcionum castres qualiter alioque appellatorum et vbiuis existencium que ipsi Janka *empcionis impignoraticionis alioque quocunque titulo pertinuisent et que Jus femineum sequi debuissent* . . . in causam et litis attraxissent" és hatvan aranyforintot kapnak „in satisfactione dictarum quarte filialis neenon possessionibus porcionibus et Juribus possessionariis porcionibusque castrorum supradictis Janka . . . genitor videlicet ipsius . . . *empcionis impignoraticionis alijsque quibusuis Jurium titulis possedisset et tenuisset et que Jus femineum sequi debuissent*." ³⁵⁹⁾ A vasvári káptalan előtt pedig másik két nemes leány „super vniuersis Juribus quartalicys . . . de vniuersis possessionibus et porcionibus possessionarys . . . *excepte possessionibus et porcionibus possessionarys emticys et impignoratycys ac . . . homagy deventis, per regiamque collacionem erga . . . habitis ipsis iuxta regni consuetudine provenientibus*" — nyer kielégítést.³⁶⁰⁾

1419-ben azonban Zsigmond király ismét „in universis et quibuslibet suis Juribus possessionariis" — fiúsítja Pál fia, István leányát.³⁶¹⁾

1420-ban a jászói konvent előtt „de vniuersis porcionibus possessionarys . . . Juxta approbata regni consuetudinem" kerül a negyed kiadásra.³⁶²⁾

1423-ban Garai Miklós nádor előtt „de iuribus quartalitiis et universis iuribus ac portionibus possessionariis . . . patris sui . . . iuxta regni consuetudinem provenire debentibus" — nyugtatja a negyedet egy özvegyasszony.³⁶³⁾

1427-ben a csornai konvent előtt „super facto dotis et rerum parafirnalium (sic!) necnon iurium quartalitorum puellarum condam . . . nobilium dominarum . . . eisdem Dominabus de portione possessionaria ipsius . . . iure nature

³⁵⁸⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 10.444. függő pecsétjének csak a zsinórja maradt meg.

³⁵⁹⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 10.535. Ép függő pecséttel, melynek körirata azonban elmosódott.

³⁶⁰⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 10.567. Fügő pecsétjének csak a szalagja van meg.

³⁶¹⁾ Fejér: X/6. 179.

³⁶²⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 10.900. Hátán záró pecsét nyomaival.

³⁶³⁾ Fejér: X/6. 580.

et de huius regni Hungarie ritu et laudabili consuetudine prouenire debentibus” — történik teljesítés.³⁸¹⁾

1457-ben a leleszi konvent előtt „... Juribus quartalibus puellarybus ... de porcionibus et Juribus possessionariis ... patris eorum quocunque nomine vocitate appellatis ubilibet in quibuscunque Hungarie Regni Comitatus existentibus et habitis ... via nature et de ipsius Regni Hungarie Ritu et laudabile consuetudo prouenire debentibus” — teljesít a fiúörökös.³⁸²⁾

1461-ben a leleszi konvent előtt „super ... Juri quarta puellari ... de Juribus possessionariis quendam Benedicti ... via nature et de huius Regni Hungarie ... laudabile consuetudine prouenire debente ...” — kapja meg negyedét az említett Benedek leánya.³⁸³⁾

1467-ben a szepesi káptalan egyik oklevele” super quarta puellari ... de vniuersis possessionibus et Juribus possessionariis ... ubiuis habitis ... Juxta huius Regni laudabilem et approbatam consuetudinem sufficiente” — nyugtatja a teljesítést.³⁸⁴⁾

1469-ben a pozsegai káptalan előtt László leánya vallja be, hogy „super totali quarta sua puellari, sibi ex uniuersis porcionibus possessionariis annotati condam Ladislai ... Juxta Regni consuetudinem prouenire debenty sibi ... impendissent satisfactionem”,³⁸⁵⁾ a győri káptalan előtt pedig „de et super Juribus quartalicys ... de cunctis porcionibus et Juribus possessionariis Juxta huius regni consuetudinem prouenire debentibus” — történik teljesítés.³⁸⁶⁾

1470-ben a jászói konvent előtt „super ... quarta puellari ... de uniuersis porcionibus possessionariis” nyugtatja egy nemes leány a teljesítést.³⁸⁷⁾

Ellenben 1473-ban az egri káptalan egyik oklevele szerint „super ... quarta puellari ... de uniuersis et singulis possessionibus ac porcionibus et Juribus possessionariis ... patris sui *hereditarys, Jus masculinum concernentibus* inter ambitum huius Regni Hungarie ubilibet et in quibus Comitatus et habitis iuxta huius Regni Hungarie laudabilem consuetudinem,” — történik teljesítés.³⁸⁸⁾

1479-ben a garammelléki konvent előtt „quarte sue puellaris vel juris quartaliti sui directam medietatem de iuribus et portionibus possessionariis (sic!) patris” — vallja be a leánygyermek.³⁸⁹⁾

³⁸¹⁾ Zichy Okmt.: IX. 489.

³⁸²⁾ Ciscsery Levéltár. Orsz. Levéltár letéte. Dl. 30.086. hátlapján záró pecsét nyomaival.

³⁸³⁾ Országos Levéltár: Dl. 15.625. hátlapján záró pecsét nyomaival.

³⁸⁴⁾ Országos Levéltár: Dl. 16.468. hátán záró pecsét nyomaival.

³⁸⁵⁾ Országos Levéltár: Dl. 34.219. hátlapján záró pecsét nyomaival.

³⁸⁶⁾ Hazai Okmt.: V. 292.

³⁸⁷⁾ Országos Levéltár: Dl. 17.048. kissé megrongálódott, hátlapján záró pecsét töredékével.

³⁸⁸⁾ Országos Levéltár: Dl. 17.414. hátlapján záró pecsét nyomaival.

³⁸⁹⁾ Pécz n. Apponyi Oklt.: 347.

1448-ban a sághi konvent előtt „super quartalicys . . . de possessionibus et porcionibus possessionariis, *tam hereditarys, quam impignoraticys* Nicolai . . . iuxta huius Regni consuetudinem provenire debentibus” — kap teljesítést a nevezett Miklós leánya.³⁷³⁾

1450-ben a nyitrai káptalan előtt „super tota quarta puellari . . . de bonis ac Juribus possessionariis Ladislai . . . iuxta Regni consuetudinem provenire debente” — nyer ki-elégítést a nevezett László leánya.³⁷⁴⁾ (A leleszi konvent előtt pedig „iura sua quartalicia ac dotes et res parafernales condam nobilium dominarum matris et avie suarum in ipsam devolutas, sibi de universis possessionibus, porcionibusque et iuribus possessionariis . . . patris sui ubilibet et in quibuscumque comitatibus existentibus et habitis iuxta regni nostri consuetudinem provenire debencia” — engedí el a leánygyermek.³⁷⁵⁾

1451-ben a kőí káptalan előtt „super quartalicys qui (sic!) ipsam (nobilem dominam Apolinam) quocumque et quibuscumque ex causis . . . huius Regni Hungarie consuetudine de possessionibus portionibusque possessionariis” — történik teljesítés.³⁷⁶⁾

1453-ban a vasvári káptalan előtt „super vniuersis Juribus . . . suorum quartaliciarum iuxta Regni consuetudinem de porcionibus possessionariis . . . Valentini . . .” vállalja be a részére történt teljesítést az említett Bálint leánya.³⁷⁷⁾ (A leleszi konvent előtt pedig „super iure suo quarta filiali . . . de porcionibus et iuribus possessionariis avi eorum . . .” — elégtetik ki a leánygyermeket.³⁷⁸⁾

1454-ben a pozsonyi káptalan előtt „super quarta puellari de vniuersis Castris oppidis, villis . . . et possessionis (sic!) patris iuxta ambitum Regni Hungarie” — szolgáltatják a negyedét a fiúörökösök.³⁷⁹⁾ A vasvári káptalan pedig azt tanúsítja, hogy egy Veronika nevű nemes leány „super vniuersis suis Juribus quartalicys . . . Juxta legem et approbatam Hungarie Regni consuetudinem de vniuersis et singulis porcionibus possessionariis . . . patris” — elégtette ki.³⁸⁰⁾

1455-ben a leleszi konvent előtt „super quarta puellari . . . avie sue, cidem de universis porcionibus et iuribus possessionariis . . . ubilibet existentibus habitis, iure nature

³⁷³⁾ Országos Levéltár: Dl. 14.208. hátán záró pecsét nyomaival.

³⁷⁴⁾ Országos Levéltár: Dl. 14.413. Teljesen ép függő pecséttel, a melynek körirata azonban elmosódott.

³⁷⁵⁾ Zichy c.: IX. 234.

³⁷⁶⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 33.943. törött függő pecséttel.

³⁷⁷⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 14.685. függő pecséttel, amelynek körirata azonban már nem olvasható el.

³⁷⁸⁾ Zichy c.: IX. 382.

³⁷⁹⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 14.803. hátlapján záró pecsét nyomaival.

³⁸⁰⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 14.860. Teljesen ép függő pecséttel, amelynek körirata azonban elmosódott.

et de huius regni antiqua et approbata consuetudine provenire debentium” — adják ki a negyedét.³⁶⁴⁾

1427-ben a pozsegai káptalan előtt „in satisfactionem iurium quartalitorum eiusdem de possessionibus et portionibus possessionariis . . . vocatis, habitis . . . eidem Dominae iuxta regni consuetudinem provenire debentibus” — teljesítenek az említett Péter leányának.³⁶⁵⁾

1429-ben a győri káptalan egyik oklevele szerint „ipsam dotem et res parafernales domine aue sue ac quartam puellarem . . . domine matris sue . . . de universis Juribus possessionariis . . . item similiter quartam puellarem suam necnon dotem et res parafernales domine matris sue de Juribus possessionariis . . . patris sui sibi provenire debentibus” — követelte a leánygyermek Zsigmond király előtt,³⁶⁶⁾ míg a csornai konvent előtt „Jus quartale puellae de portione possessionaria . . . patris sui . . . Juxta huius regni consuetudinem provenire debens” — képezi a meg-egyezés tárgyát.³⁶⁷⁾

1431-ben az egri káptalan előtt „super quarta puellari de universis Juribus possessionariis . . . iuxta regni consuetudine provenire debente” — történik teljesítés.³⁶⁸⁾

1434-ben a pozsonyi káptalan előtt „pro quarta (puel)-lari, rebus parafernalibus et dotalicio . . . olim dominam . . . filiam . . . condam Petri de universis porcionibus possessionariis iam dicti condam Petri concernentibus” — vallják be a teljesítést.³⁶⁹⁾

1438-ban a leleszi konvent előtt „de universis possessionibus porcionibus et Juribus possessionariis” kapja meg egy nemes leánygyermek a negyedét,³⁷⁰⁾ a jászói konvent előtt pedig „pro totali expedicione et satisfaccione Jurium dotaliciorum et quartaliciorum . . . de vniuersis possessionibus et Juribus possessionariis” — történik teljesítés.³⁷¹⁾

1446-ban a leleszi konvent előtt „pro expedicione et satisfaccione quartaliciorum eiusdem via nature et de huius Regni Hungarie . . . consuetudine de porcionibus et Juribus possessionariis . . . ubiuis habitis existentibus provenire debentibus” — több jobbágytelket szolgáltatnak két nemes leánynak, akik azzal „super premissis juribus eorum quartalicys . . . tam de dictis possessionibus . . . quam aliis ubiuis habitis, provenire debentium” — vallják magukat kielégítettnek.³⁷²⁾

³⁶⁴⁾ Fejér: X/6. 650.

³⁶⁵⁾ Fejér: X/6. 912.

³⁶⁶⁾ Hazai Okt. 385.

³⁶⁷⁾ Fejér: X/7. 144.

³⁶⁸⁾ Orsz. Levéltár: Dl. 12.399.

³⁶⁹⁾ Zichy c.: VIII. 539.

³⁷⁰⁾ Országos Levéltár: Dl. 13.203. hátán záró pecsét nyomaival. Az írás halvány és kissé elmosódott.

³⁷¹⁾ Országos Levéltár: Dl. 13.190. pecsét nélkül, írása igen halvány.

³⁷²⁾ Országos Levéltár: Dl. 13989. függő pecsétjének csak a zsinórja van meg.

1486-ban, a nyitrai káptalan előtt Podmaniczky László leánya, Anna azt vallja be, hogy „... memoratus Ladislaus... Genitor ipsius domine Anne de et super quartalitiis seu quarta puellari de Castris... seu fortalicyis... ac alys possessionibus empticys... que dictam dominam Annam Juxta Hungarie Regni laudabilem et approbatam consuetudinem omnis Juris titulo concerneret” — nyer kielégítést.³⁹⁰⁾

1487-ben Báthori István erdélyi vajda előtt „de universis possessionibus, portionibusque et iuribus possessionariis” — nyugtatják a negyedét.³⁹¹⁾

1491-ben a nyitrai káptalan előtt „super quarta parte puellari de castro Apon, ac bonis, possessionibusque et jurebus possessyonariis in possessionibus juxta regni consuetudinem provenire debentibus” — történik teljesítés.³⁹²⁾

1494-ben a pozsonyi káptalan előtt „de et super Quartalicio seu quarta puellari... de vniuersis et singulis, bonis, rebusque, ac Juribus possessionariis... condam Emerici Comitis Genitoris... domine Juliane, tam scilicet hereditariis, quam etiam Empticys et Impignoraticys... quouis nominis vocabulo vocitatis in quibuscunque Comitatus intra ambitum Regni Hungarie existentibus... Juxta eisdem Regni antiquam et approbatam consuetudinem debenti” — teljesít a fiúörökös az említett Julianna nevű leánygyermeknek.³⁹³⁾

1495-ben a turóczi konvent előtt „pro quartalicio seu quarte puellari domine Sophie de totalis porcionibus possessionariis... patris... iuxta Hungarie Regni antiqua et approbata consuetudine prouenire debente necnon Rebus et bonis nobilibus” —³⁹⁴⁾ és „pro quartalicio seu quarta puellari... de porcionibus possessionariis... genitoris prouenire debente, de vniuersis et singulis Rebus et bonis mobilibus” — részesednek a leánygyermeknek.³⁹⁵⁾

1498-ban az egri káptalan előtt „pro omnimoda satisfactione... Jurium quartalicionum suorum sibi de universis castris, castellis, opidis, possessionibus porcionibusque et Juribus possessionariis... condam Stephani Bathor vbiuis et in quibuscunque comitatibus intra ambitum huius Hungarie et Slavonie Regnorum et... Transsilvanie existentibus et habitis necnon alys quibusuis Juribus... patris sui de rebus mobilibus singulorum dominorum de Bathor Juxta laudabilem huius Regni consuetudinem provenire debentium” — kap egy várost (oppidum) az említett Báthory István leánya.³⁹⁶⁾

³⁹⁰⁾ Országos Levéltár: Dl. 19.157. teljesen ép függő pecséttel.

³⁹¹⁾ Teleki Oklt.: II. 168.

³⁹²⁾ Pécz n. Apponyi Oklt.: 372.

³⁹³⁾ Országos Levéltár: Dl. 20.207. Csaknem teljesen ép függő pecséttel.

³⁹⁴⁾ Országos Levéltár: Dl. 20.339. hátlapján záró pecsét nyomaival.

³⁹⁵⁾ Országos Levéltár: Dl. 20.341. hátlapján záró pecsét nyomaival.

³⁹⁶⁾ Országos Levéltár: Dl. 2064. függő pecsétje kivágva.

1499-ben a győri káptalan előtt „... pro Juribus quartalicys ... de universis castris et opido ... necnon alys opidis ... ciuitatibus villis possessionibus porcionibusque possessionariys et Juribus ... Pauli” — szolgáltatják ki a negyedat az említett Pál leányának, Catharinának.³⁹⁷⁾

1501-ben a leleszi konvent előtt „de universis possessionibus porcionibusque et iuribus possessionariis (patris) ... ubivis et in quibuscunque comitatibus regni existentibus habitis inxta huius regni Hungarie landabilem consuetudinem provenire debentibus” történik a teljesítés. (Károlyi oklt. III. 49.)

1502-ben a váci káptalan előtt „de universis possessionibus porcionibusque et quibuslibet iuribus possessionariis ... patris sui ubilibet et in quibuscunque comitatibus parcium Transsilvanarum existentibus et habitis ... iuxta legem atque approbatam regni consuetudinem” — járó negyedat nyugtatja a leánygyermek. (Károlyi oklt. III. 51.)

1504-ben Ráskay Balázs tárnokmester a kapornoki konventhez intézett vizsgálatot rendelő végzésében azt írja, hogy „Jus quartalium ac dotem et Res parafernales ... de porcionibus et Juribus possessionariis patris ... Juxta dicti Regni Hungarie consuetudinem debentium” — képezi a per tárgyat.³⁹⁸⁾

1507-ben a zágrábi káptalan előtt „totalem porcionem ... quam ipsa in possessione ... iure hereditario ... concernentem habere dinoscitur” — zálogosítja el a leánygyermek.³⁹⁹⁾

1512-ben a vasvári káptalan előtt „super vniuersis Juribus dotalicys et Rebus parafernalibus ... matris ac quartalicys Earumdem Eisdem ex totali porciones possessionariis patris Juxta Regni consuetudinem prouenire debentibus” — elégitik ki a leánygyermeket.⁴⁰⁰⁾

1513-ban Héderfáji Barlabássy Lénárt erdélyi alvajda előtt a leánygyermek „de universis possessionibus portionibusque et iuribus possessionariis ... ubivis et in quibuscunque comitatibus intra ambitum huius regni Transsilvanensis existentibus, que videlicet ex eisdem ius femineum veluti masculinum concernerent, portiones congruentes, de illis vero, que ex eisdem non ius femineum, sed dumtaxat masculinum sequerentur, quartam puellarem” — követelnek.⁴⁰¹⁾

1514-ben a kolozsmonostori konvent előtt egy „ratione et pretextu iuris sui quartalitii sibi de totalibus portionibus possessionariis ... patris iuxta regni consuetudinem pro-

³⁹⁷⁾ Országos Levéltár: Dl. 20.892. Előlapján záró pecsét nyomaival.

³⁹⁸⁾ Nemzeti Múzeum Oklt. Törzsanyag 1504. márc. 21. pecsét nélkül.

³⁹⁹⁾ Nemzeti Múzeum Oklt. Törzsanyag. 1507. június 13. csaknem teljesen ép függő pecséttel, amelynek körirata azonban elmosódott.

⁴⁰⁰⁾ Nemzeti Múzeum Oklt. Törzsanyag. 1512. máj. 4. függő pecsétjének csak a zsinórja van meg.

⁴⁰¹⁾ Teleki Oklt.: II. 318.

venire debentis” — folyó per fejeződik be a felek egyességével.⁴⁰²⁾

Az eként csoportosított okleveles anyagból a következő momentumok emelkednek ki:

A XIV. század hatvanas éveiben még a nádori szék sem igen követhette azt a gyakorlatot, hogy egyes birtoknemekből negyedét meghaladó örökrész illetné a leányokat, mert Konth Miklós nádor 1364. évi perhalasztó levele szerint még minden birtokból csak negyedét kér a leánygyermek. Hogy a perbevitt jog itt csak a felek kérelméből, s nem egyszersmint a bírói döntésből tűnik ki, az ugyan elég káratudományunknak, de a jogszabály tartalma tekintetében kétséget alig támaszthat, mert az oklevél kérelmi része is a döntésre hivatott bírói személy gondolatvilágán átszűrődve rögzítődik meg, s eként fel nem tehető, hogy a bírójogismeretével ellentétes módon formuláztassék. Adott esetben elképzelhető ugyan, hogy a felek a magánjogban rendszerint szabadon érvényesülő rendelkezési elvhez képest, kérelmeiket az általános jogszabálytól eltérően terjesszék elő, s perjogi okokból eként szövegeztessenek a bíró által vezetett periratokban is, sőt a középkorban dívó formuláris rendszer mellett még azt sem lehet feltétlenül kizártnak tekinteni, hogy az eltérésnek a bíró részéről történt felismerésére az oklevél elmulasszon — a formularéban rendszerint elő nem forduló — külön utalással élni, mindez azonban nem több pusztá feltevésnél, mely a történelmi bizonyosság, vagy bizonytalanság nagy kérdéseinek megoldására nem alkalmas. A történelemtudomány, ha olykor-olykor a forrásanyag hézagai miatt kénytelen is feltevésekkel dolgozni, mindig csak az ismert tényekből közvetlenül folyó, azokhoz légközelebb eső körülményekre következtethet, amelyek egymással okszerű kapcsolatba hozhatók anélkül, hogy közben többé, kevésbé önkényes kombinációkkal kellene a logikai ürt áthidalni. Az ilyen, sokszor ugyan szintén kényes, de egyben kikerülhetetlen ténybeli következtetéssel pedig az mutatkozik valószínűnek, hogy az említett időben a nádori szék gyakorlata a negyedét meghaladó törvényes öröklést tárgyi jog alapján még egyetlen egy birtoknemre nézve sem alkalmazta, mert a tapasztalati tényeknek az felel meg, hogy a felek magánjogi igényeik érvényesítésénél rendszerint a tárgyi jog szabályait, a perbíróság pedig a per tárgyalásakor élő gyakorlatát követi. Az ellenkező tény kivétel, ami csak akkor lenne feltételezhető, ha egyéb tényekkel megfelelően támogatva volna.

Akármi volt azonban a nádori szék gyakorlata a mondott időben, már a XIV. század hetvenes éveiben megjelenik a bírói gyakorlatban, majd néhány évtizeddel utóbb, a XV. század elején az országos szokásban is az az új jogtétel, mely egyes birtoknemekből rendes törvényes osztályrészt juttat a leányagnak. 1374-ben a királynő udvarbírájának egyik oklevelében már

⁴⁰²⁾ Teleki Oklt.: II. 431.

azt olvassuk, hogy az örökhagyó pénzen szerzett birtokai az ország szokása szerint leányára szálltak (*devolverent*) — s ismerve a leánynegyed jogi természetét, mely a kor felfogása szerint nem valóságos birtoköröklés volt, hanem a tényleges birtokörököst terhelő hagyatéki tartozás, — nem lehet a legkisebb kételyünk sem aziránt, hogy az idézett kifejezés mögött a pénzen szerzett birtok egyenlő osztályra bocsátásának jogszabálya rejtőzik. 1388. körül István nádor perhalasztó levele szerint a leánygyermek atyja öröklött birtokaiból negyedet, egy leányágot illető, s a többi pénzen szerzett birtokból pedig az ország szokására hivatkozva, törvényes osztályrészt (*portiones*) kér. Feltűnő ebben az oklevélben a *ius foemineum* kifejezés használata, mert a *ius* szó a középkori oklevélstílusban rendszerint az általános jog jelölésére szokott használatni, a kivételes jog műszava *privilegium*. Ez az oklevél tehát azt sejteti, hogy írójának tudatában a leányág egyenlő törvényes öröklésére vonatkoz ószabályok az általános jog intézményes része gyanánt éltek. 1392-ben a vasvári káptalan előtt negyedük és a pénzen szerzett, valamint a zálogbirtokból járó egyenlő osztályrészük felét (*dimidietatem . . . congruentium [portionum]*) idegenítik el a leánygyermek. 1395-ben a nyitrai káptalan előtt az összes öröklött birtokokból adják ki a negyedet. 1408-ban Garai Miklós nádor ítéletét evidens jogszabályként hatja át az a tétel, hogy a pénzen szerzett birtok a leányágot is illeti. 1413-ban a győri káptalan előtt a zálogadós leány világcsan megkülönbözteti a negyedtől atyja pénzen szerzett és zálogbirtokaiból járó egyéb birtokjogait. 1416-ban a kolozsmonostori konvent előtt az osztályos társak — az egységet megelőző perben a leánygyermek részéről előterjesztett kereseti kérelemnek megfelelően, — különbséget tesznek a *ius foemineum* alá eső és egyéb birtokok között, az előbbiekből fele-, az utóbbiakból pedig negyedrész kap a leány. A következő 1417. évben ugyanez a jelenség ismétlődik meg az egri káptalan előtt azzal a különbséggel, hogy a leánygyermek úgy a negyedet, mint törvényes osztályrészüket pénzben kapják, de egyben kiemelik, hogy az örökhagyó édesatya pénzen szerzett és zálogos birtokaiban *ezen jellegükből kifolyólag* a leányág is örököl, a vasvári káptalan előtt pedig az osztályostársak hangsúlyozzák, hogy a pénzen szerzett és a vérdíj fejében nyert birtokból nem negyed jár, negyedöröklés alá tehát csak a királyi adomány útján szerzett javak esnek. 1473-ban az egri káptalan előtt a negyed csak az öröklött birtokokból hasíttatik ki, annak megjegyzésével, hogy azok — nyilván a szerzés gyökere szerint — csak a fiúágot illetik. 1507-ben a zágrábi káptalan, 1511-ben a csornai konvent egyik oklevele a leányok részesedését nem a *quartalitium*-ra, hanem a *hereditarie jus*-ra alapítja és végül 1513-ban az erdélyi alvajda előtt a leányágot is illető birtokokból egyenlő törvényes osztályrészt, a kizárólag fiági öröklés alá eső javakból pedig negyedet kapnak a leánygyermek.

Ezekkel — a tényleges szokást illetőleg meglehetősen

szórványosaknak látszó, — esetekkel szemben azonban a birtokosztályok zöme a XVI. század tizenötödik évéig bezárólag az osztályra kerülő birtoktestek között a szerzés gyökere szerint különbséget nem tesz, s az atyai ingatlan hagyaték egészében az egyenlőtlen törvényes öröklés szabályát érvényesíti. Ellenében egyes nagybírák gyakorlatával és néhány annak elveihöz símuló esettel, — a nemzet jogi meggyőződésében gyökerező tényleges szokás a Hármaskönyv szerkesztésének idejében is tulnyomórészen csak negyedet juttatott a leánygyermeknek atya minden birtokából, akár adományi, akár pénzen szerzett, zálogos, vagy vérdíjúl nyert javak képezték a hagyatékot.

Az a körülmény, hogy történelmi emlékeinknek jelentékeny része ebből a korból elveszett, legfeljebb az arányszámot teszi kétségesse, a megállapított jogtörténeti tényen azonban mit sem változtat. Lehet, hogy a pénzen szerzett és a zálogos birtokok, valamint a vérdíjúl nyert fekvő jószágok egyenlő osztályra bocsátása a valóságban e korban nem volt oly szórványos jelenség, mint aminőnek történelmi emlékeink töredékes volta mellett feltűnik, — de az az adatgyűjtés kényszerű hiányossága dacára is világosan kiemelkedő pozitívum, hogy a XIV. század második felétől a XVI. század 15. évéig az ország egyik határáról a másikig számtalan esetben a pénzen szerzett, a zálogos és a vérdíjúl nyert birtokokból is csak negyedet kaptak a leánygyermeknek, minden kétséget kizár abban a tekintetben, hogy ezeknek a birtoknemeknek egyenlő osztályra bocsátása a Hármaskönyvnek az 1515. évre eső megjelenéséig nem volt még általános, teljesen kialakult, az egész nemzet által követett jogszokás.

Ismerve azt a rendkívüli nagy hatást, amit a Hármaskönyv a hazai jog fejlődésére gyakorolt, a fenti adatok világában alig lehet kétséges, hogy az egyenlő és egyenlőtlen törvényes öröklési szokásnak a XIV. század utolsó évtizedeiben kezdődő küzdelmét Werbőczy lángelméje döntötte el. A Hármaskönyv nagy tekintélye tette az egyes birtoknemek egyenlő osztályra bocsátásának szokását törvényerejű jogintézménnyé, szokásjogunk első kodifikációja előtt azonban a fiú- és leányág törvényes öröklésének egyenlőségéről egyes birtoknemekre vonatkozólag is csak a fejlődés, de nem a törvény értelmében szólhatunk, s előbbi tekintetben sem korábban, mint a XIV. század második felétől kezdődőleg.

Korszakunkban tehát a nem jogi jelentősége a törvényes öröklés terén az országos nemesi jog szerint elsősorban abban jelentkezik, hogy a leányok törvényes öröklési képessége az atyai ingatlan vagyonban, — tekintet nélkül azok szerzési címére, — a hagyaték negyedrészére korlátozódott.

Hogy azokra a csekélyebb értékű és jelentőségű ingóságokra, amelyek az ingatlanoktól függetlenül, mint önálló vagyontárgyak tartoztak az atyai hagyatékhoz, kiterjedt-e ez a korlátozás, azt minden kétséget kizárólag nem lehet megállapítani. Ilyen ingóságokról ugyanis, — bizonyára azért, mert ép kisebb értékük és jelentőségük folytán ok-

leveleket reájuk nézve ritkán állítottak ki — írásos történelmi emlékünkhöz alig maradt. Néhány fentebb közölt eset szerint az ingóságokból is csak a negyedét kaptak a leányok, de azt, hogy ezekben az esetekben nem az ingatlanok tartozékát képező ingóságok kerültek-e osztályra, az oklevelekből megállapítani nem lehet. Nagyobb jelentősége egyébként ennek a kérdésnek sem jog-, sem művelődéstörténelmi szempontból nincs, mert a szóban forgó ingók szerepe úgy egyéni, mint közgazdasági szempontból teljesen alárendelt volt.

Ellenben közelről érinti tanulmányunkat az a kérdés, hogy az *anyai hagyatéokra nézve* szenvedett-e a leányok törvényes öröklési képessége hasonló korlátozást?

Az anyai vagyon túlnyomó részét rendszerint a női vagyon néven ismert külön vagyontömeg alkothatta, amelynek keletkezése a kor gazdasági viszonyaiban leli magyarázatát. Hazánk az Árpádkorban, amikor ennek a külön vagyontömegnek a keletkezése esik, még túlnyomórészt a terménygazdálkodás korszakát élte, úgy az állami és társadalmi szervezet alapját, mint a magánjogi élet központját a földbirtok képezte. Pénz a forgalomban kevés volt és értéke bizonytalan, ezért az olyan tartozások fejében is, amelyek jogi természetüknél fogva pénztartozások lettek volna, gyakran, sőt a kezdő Árpádkorban csaknem mindig ingatlanokat szolgáltattak, hozományul a nő ingatlant kapott; s a férj a házasság megszűnésekor annak fejében ingatlant adott vissza, amint hogy hitbér gyanánt is legtöbbször valamely ingatlanát ruházta át. Így jött létre az országos jog szerint csak a fiágot illető birtokokkal szemben egy külön női ingatlan vagyon, amelynek jelentőségét növelte az a körülmény, hogy az Árpádkorban a leánynegyed is leginkább ingatlanokban adatott ki.

Ami e vagyon törvényes öröklését illeti, kétségtelen, hogy benne a *fiúk is és a leányok is részesedtek*, az tehát nemcsak a leány-, hanem mindkét ágon szállt tovább. Számtalan esetet tudunk ugyanis okleveles anyagunk alapján kimutatni, amikor a női vagyont a törvény alapján *fiúgyermekek örökölték*,⁴⁰³⁾ máskor viszont *leánygyermekeket* látunk e vagyon törvényes örökösei gyanánt,⁴⁰⁴⁾ olykor pedig *mindkét nembeli leszármazókat együttesen*.⁴⁰⁵⁾

Ellenben arra a tanulmányunkat közelebbről érintő kérdésre, hogy az említett vagyonban mindkét ág már az Árpádkorban egyenlően részesedett-e, történelmi emlékeink mozaikszerűsége folytán ily határozott feleletet adni nem lehet. Mindenesetre feltűnő, hogy a női vagyon törvényes öröklésére vonatkozó okleveleink a fiú- és leánygyermekeket együttesen, — mondhatni egyenrangú örökösök gyanánt —

⁴⁰³⁾ Pl. Wenzel: III. 194. 1268. 493. 1230. VII. 77. 1239. VIII. 73. 1263. Fejér: IV/2. 345. 1255. IV/3. 428. 1267. V/3. 383. 1287. Stb.

⁴⁰⁴⁾ Pl. Wenzel: III. 281. 1272. V. 15. 1290. VIII. 73. 1263. 408. 1272. XII. 627. 1298. Fejér: IV/2. 333. 1255. VII/5. 272. 1246. V/3. 500. 1290.

⁴⁰⁵⁾ Pl. Wenzel: III. 194. 1268.

szerepeltetik és nem úgy, mint a fiági javakra vonatkozó osztálylevelek, amelyekben ha leánygyermekéről is olvassunk, kivétel nélkül feltüntetve látjuk azt is, hogy az utóbbiak részesedése a *leánynegyed* (pro quarta filiali) címen történt. A női vagyon osztályánál a *leányivadék* részesedése nincs okleveleinkben erre a törvényes örökjogtól bár csak részben, de mégis különböző jogcímre alapítva és adataik szerint nincs a hagyaték negyedrézsére szorítva.

Ime egy ilyen sokatmondó okleveles példa a XIII. század második feléből:

1263-ban Jakab fia, Henyz és leánya, Alheit, vagyis a fivér és a nővér együtt tartanak vissza nagyanyjuk hozományára címén egy birtokot, a visszatartás miatt együtt idézi őket Soulog fia, Sándor a király elé és végül mindkettőjükkel egyez ki 10 mérkában.⁴⁰⁶⁾ Ismerve azt a nagy gondot, amelyet a középkori oklevelek szerkesztői a diplomák kiállítására fordítottak és azt a bőbeszédűséget, amellyel az esetleg felmerülhető kételyeket és homályosságot még a gyakori ismétlések árán is eloszlatni igyekeztek, lehetetlen feltételezni, hogy ha az említett példában a női vagyon megváltása címen fizetett 10 márka nem egyenlően illette volna meg a fivért és a nővért, az egyességről kiállított bizonyáglevél elmulasztotta volna azt kiemelni és ha a leánynak itt is csak negyed járt volna, a könnyen osztható 10 márkát Soulog fia, Sándor nem külön fizette volna le a fivérnek 7 és fél, a nővérnek pedig 2 és fél márkával.

Figyelmet érdemel továbbá az a jelenség is, hogy az említett birtokperben alperes gyanánt a leány is a király elé idéztetett. Ezt ugyanis nem igen érthetjük meg másként, mintha feltételezzük, hogy a per tárgyát képező birtok, mint női vagyon, a leányágot is illette. Mert a fiági javakból, mint említettük, szintén járt ugyan negyed a leányoknak, de annak iadása rendszerint csak a fiúörökös és az öröklésből egyébként kizárt leánygyermek jogviszonyára tartozott —, vagyis az adott példában Henyz és Alheitéra, a felperesnek tehát, aki ez esetben a leánnyal szemben harmadik személynek jelentkeznek, elég lett volna a birtokperben Henyzt, a fivért idézni. Igaz, hogy a negyedjog tartalmára nézve ebből a korból nincsenek világos adataink, de azt azért joggal feltételezhetjük, hogy az Árpádkorban is csak a fiúörökösökkel szemben fennálló kötelmi igény volt, mert a későbbi századok nyilván fejlettebb és nagyrészt ismert negyedjoga pusztán kötelmi hatályú, arra pedig, hogy korábban dologi hatállyal bírt és utóbb visszafejlődött volna, a jogtörténetnek nincsen semmi adata, s a leányok örökjogának történelmileg kimutatható állandó fejlődése mellett ez a lehető legnagyobb mértékben valószínűtlen is.⁴⁰⁷⁾ Ha tehát nem akarunk az idézett egy okleveles esetből merészebb következtetést vonni, arra t. i., hogy a negyed az Árpádkorban harmadik személyekkel szemben is

⁴⁰⁶⁾ Wenzel: VIII. 73. 1263.

⁴⁰⁷⁾ L. szerző: I. m. 6. §.

bírt volna jogi hatállyal, — úgy feltétlenül közelednünk kell ahhoz a másik, egyéb adatokkal is támogatott és így kevésbé önkényes következtetéshez, mely a női vagyon mindkét ágúságára, vagyis arra mutat, hogy ez a vagyontömeg már az Árpádkorban egyenlő törvényes öröklés alá esett a fiú- és a leányutódok között.

Mindezek a figyelmet érdemlőnek mondott körülményeket számos mozzanatára nézve a történelmi emlékekben nyek természetesen *csak morzsák a történetírás számára*, de a annyira szű kölködő korban, mint aminő az Árpádkor, fel kell szednünk a morzsákat is! Végső következtetéseket természetesen nem vonhatunk belőlük és történelmi tényként pusztán ezen az alapon nem állapíthatjuk meg, hogy a női vagyon már az Árpádkorban mindkét ág egyenlő törvényes öröklése alá esett volna, *de rámutathatunk annak lehetőségére*, miután a történelemben találunk olyan adatokat, amelyek egy ily szokás-jogi tétel nyomai lehetnek.

E részben mérlegelés tárgyát képezheti az a hasonló-kép nem érdektelen körülmény, hogy a női vagyonra nézve már az Árpádkorban nem egy olyan ügyleti rendelkezést találunk, mely a fiú- és a leányág egyenlő törvényes öröklését rendeli, vagy ami azzal egyjelentőségű, kimondja, hogy a női vagyon az e címen birtokló egyén halála után a leányokat is illeti.⁴⁰⁸⁾ Különös figyelmet érdemel a vonatkozó oklevelek közül egy 1290-ből származó, a pécsi káptalan előtt tett bevallás, amelynek tartalma szerint az atya azzal adta ki a negyedét leányának, hogy azt az utóbbi és örökösei örök időig birtokolják, s a vérrokonokra csak akkor szálljon vissza, *ha sem fia, sem leánya nem maradna*,⁴⁰⁹⁾ mert amikor ezt a rendelkezést III. András király megerősítette, a jóváhagyás záradékában külön kiemelte, hogy az atya intézkedése megfelel az ország törvényeinek és szokásainak.⁴¹⁰⁾ Ha már tehát történelmi emlékeink nagyrészenek eléggé nem sajnálható elpusztulása folytán nincs is módunkban kétségtelenül megállapítani, hogy a női vagyon már az Árpádkorban egyenlő törvényes öröklés alá esett-e, annyit mégis megállapíthatunk, hogy *a női vagyon egyenlő törvényes öröklését rendelő jogszokásnak már e korban jelentkeznek az első*, — bár még felette kezdetleges, — *nyomai*.

Az Anjou és a vegyes házbeli királyok korának okleveles anyagában a női vagyon törvényes öröklésére vonatkozólag általában ugyanazokat az adatokat találjuk, mint az Árpádkorban. Törvényes örökösökül itt is majd a *fiúk*,⁴¹¹⁾

⁴⁰⁸⁾ Pl. Hazai Okmt.: VI. 54. 1249. Fejér: VII/5. 453. 1282. Hazai Okmt.: VI. 370. 1291. Stb.

⁴⁰⁹⁾ Hazai Okmt. VI. 370. 1291.

⁴¹⁰⁾ U. o.

⁴¹¹⁾ Anj. Okmt.: I. 32. 1302. 99. 1305. 207. 1310. 294. 1313. II. 45. 1322. 57. 1322. 132. 1324. 171. 1324. 411. 1329. III. 234. 1335. 277. 1336. 286. 300. 1336. 541. 1339. IV. 134. 1341. 175. 1341. 276. 1342. 391. 1344. 423. 1344. V. 273. 1349. 294. 1349. 303.

majd a *leányok* szerepelnek,⁴¹²⁾ de annyiban mégis kedvezőbb helyzetben vagyunk, mint az Árpádkorban, mert sokkal több esetben látjuk őket *egyénként, együttesen is örökölni.*⁴¹³⁾

Hogy ez az együttes öröklés egyszersmint (egyenlő is lett volna, arról okleveleink a XVI. századig kifejezetten nem tudósítanak bennünket, *de a szövegben a fiúk és a leányok mindig összefűzve, a legkisebb megkülönböztetés nélkül fordulnak elő, úgy hogy nyilván egyenrangú osztálytársaknak tűnnek fel.* Így 1312-ben az özvegy negyedjogára nézve két fiával és két leányával együtt nyer kielégítést 10 márkával⁴¹⁴⁾, anélkül, hogy a felek közti megosztás arányára nézve a legcsekélyebb rendelkezés, vagy utalás történnék, az egymásközti egyenlő arálynak, mint a legtermészetesebbnek feltételezése tehát valószínűnek látszik. A további zaklatás elleni védelmet is a fiúk és leányok együtt ígéri.⁴¹⁵⁾ 1352-ben a fiúörökös maga és három nővére nevében nyugtatja nagyanyjuk hitbérét és édesanyjuk leánynegyedét⁴¹⁶⁾ s a féltestvérek nem nemes apától született féltestvérüket és nővérüket a közös édesanya hitbérére és hozományára nézve ugyancsak együtt elégítik ki.⁴¹⁷⁾ 1353-ban hasonlóképp együtt vesznek fel a fi- és nőrokonok 75 márkát az anyai, illetve nagyanyai leánynegyed fejében ismét anélkül, hogy az egyébként elég terjedős oklevélben a legcsekélyebb vonatkozás lenne arra nézve, hogy a 75 márka nem egyenlő, hanem más valamilyen arányban illetné a fi- és a nőrokonokat,⁴¹⁸⁾ s ugyanígy látjuk szerepelni a fivért és a nővért egy 1357-iki oklevélben is az anyai hozomány és hitbér kiadásánál.⁴¹⁹⁾ 1423-ban pedig a győri káptalan egyik bizonyáglevele a *fiúk után a leányokat is igényjogosultak gyanánt sorolja fel a nagyanyai hitbérre és hozományra nézve,*³¹⁰⁾ ami a hasonló tárgyú, *ezerszáma menő okleveleink*

1349. 361. 1350. 391. 1350. 406. 1350. 507. 1351. VI. 521. 1356. 522. 1356. 604. 1357. VII. 224. 1358. 523. 1358. 542. 1359. Fejér: VIII/4. 614. 1342. IX/3. 600. 1366. Hazai Okmt.: III. 217. 1382. 340. 1423. V. 106. 1331. 128. 1353. 132. 1358.

⁴¹²⁾ Anj. Okmt.: I. 205. 1310. 483. 1318. III. 351. 1337. IV. 295. 1342. 434. 1344. 556. 1346. V. 405. 1350. 462. 1351. VI. 178. 1354. 417. 1356. 576. 1357. VII. 340. 1358. 519. 1358. Fejér: IX/6. 23. 1347. IX/3. 645. 1366. X/8. 355. 1392. IX/1. 519. 1347. X/1. 319. 1386. IX/4. 90. 1367. X/7. 1377. Hazai Okmt.: III. 71. 1323. 213. 1380. VII. 348. 1303. 357. 1309. 370. 1313. Stb.

⁴¹³⁾ Pl. Anj. Okmt.: I. 272. 1312. IV. 86. 1341. V. 282. 1349. 512. 1351. 573. 1352. VI. 79. 1353. VII. 216. 1358. Hazai Okmt.: I. 215. 1357. IV. 230. 1391. 281. 1423. Stb.

⁴¹⁴⁾ Anj. Okmt.: I. 272. 1312.

⁴¹⁵⁾ Annak ellenben, hogy az unokák közül már csak a fiak fiai vannak felemlítve a szavatossági záradékban, részünkről nem tartunk nagyobb jelentőséget tulajdoníthatónak, mert a nemzedékről nemzedékre való pontos felsorolást nem lehet megkívánni.

⁴¹⁶⁾ Anj. Okmt.: V. 573. 1352.

⁴¹⁷⁾ Anj. Okmt.: V. 607. 1352.

⁴¹⁸⁾ Anj. Okmt.: VI. 79. 1353.

⁴¹⁹⁾ Hazai Okmt.: I. 215.

⁴²⁰⁾ Hazai Okmt.: IV. 281.

egyikében sem fordul elő olyankor, amikor a leányokat csaknegyed illette.

Ha ezek az adatok nem is elegendők annak megállapítására, hogy az u. n. női vagyon a fiú- és a leányág között már a XIV. században egyenlő törvényes öröklés alá esett, annyit mindenesetre sejtetni engednek, hogy *a szokás ettől a jogelvtől kezdettől fogva sem idegenkedhetett.* További fejlődése azonban úgyszólván teljesen eltűnik az idők homályában, mert a női vagyon alkatelemei a XIV. század második felétől kezdve egyre határozottabban alakulnak át pénztartozássá, a minek következtében azután az egész vagyontömeg csakhamar pénzvagyonná lesz. Ennek osztályáról valószínűleg csak kivételes esetekben készültek írásbeli feljegyzések, s ez az oka annak, hogy okleveles anyagunkban a női vagyon osztályrabocsátásának fejlődését az atyai vagyonéhoz hasonlóan ezidőszert nem tudjuk követni és csak újabb, nagyobb forrásanyag közvételétől várhatunk ezen a téren lényeges és biztos eredményt.⁴²¹⁾

Visszatérve ezután az atyai ingatlan vagyon törvényes örökléséhez, ki kell emelnünk, hogy az öröklési képességnek az a hányadszerű korlátozása, amelyet megismertünk, valószínűleg nem egyetlen olyan körülmény, melyben a nem jogi jelentősége a törvényes öröklés terén jelentkezik.

A leányoknak a hagyaték negyedére szorított örökrésze, az u. n. leánynegyed ugyanis tartalmilag is valószínűleg lényegesen különbözött a teljes (egyenlő) osztályrésztől. Bár, mint korábban utaltunk rá,⁴²²⁾ okleveles adataink töredékes és hiányos volta útját állja annak, hogy a leánynegyed jogi tartalmát kimerítően megrajzolhassuk és a történetíró a mondott jogintézmény vázlatánál többet nyújthasson, mégis feltűnik, hogy a negyedet a reánk maradt okleveles esetekben általában mindig a birtokörökös adja ki és arról, hogy a negyedet elvonó, élők közti elidegenítés — főleg, ha visszerthes volt — harmadik személlyel szemben sikerrel megtámadható lett volna, egyetlen egy okleveles adat sem tudósít bennünket. Igaz, hogy az elidegenítés elleni tiltakozás a negyedörökös részéről is többször előfordul,⁴²³⁾ s arra is van adatunk, hogy az elidegenítéskor a negyedet rendszerint kihalásították, vagy legalább biztosították,⁴²⁴⁾ — de hogy abban az esetben, ha ez mégsem történt meg, a leánynegyed birt-e a harmadik jogszerző személlyel szemben ugyanazzal a tárgyi jog szabályai szerint hátra-

⁴²¹⁾ A kiadott okleveles anyag, bár mint említettük, a száz kötetet is meghaladja, elegendő adatot erre nézve nem tartalmaz. Szerző fenntartja magának a jogot, hogy amennyiben életviszonyai lehetővé teszik, a kiadatlan forrásanyag további feldolgozását, utóbb erre a kérdésre visszatérhessen. Minthogy azonban ezidőszert erre a legcsekélyebb kilátása sincs, kutatásai egyéb eredményeinek közreadását a szóban forgó egy részletkérdés kedvéért beláthatatlan időig elhalasztani nem akarja.

⁴²²⁾ L. Szerző: I. m. 206—208. old.

⁴²³⁾ Pl. Zichy c.: I. 9. 1256.

⁴²⁴⁾ Pl. Anj. Okmt.: I. 147. 1308. 238. 1311.

hagyandó köteles részi hatállyal, amivel a szokás a fiág teljes örökrészét már a kezdő Árpádkorban felruházta és amely ha az elidegenítés a várományos fiág megkínálása nélkül történt, tudvalevőleg a visszterhes ügyleteknél is, annak megsemmisítésére vezetett, — arról mélyen hallgatnak történeti emlékeink. Részünkről nagyon valószínűnek tartjuk, hogy a negyedjognak kötelesrészi jellege és rendszerint hátrahagyandó volta ily határozott és dologi hatállyal sohasem domborodott ki a jogszokásban, s kielégítést, mint dologi teher általában csak a hagyatékból nyerhetett. A Hármaskönyv ugyanis ily értelemben dolgozza fel a régi magyar szokásjogot (I. R. 61. c. 9. §.) —, azt pedig, hogy a jogintézmény ilyen való konstruálása a leányok jogi helyzetének az egyenlőség felé haladó folytonos fejlődésével szemben visszaesés lenne, alig lehet feltételezni, mert ily jelentős visszaesésről valamilyen történelmi emékünk bizonyára maradt volna. Aligha tévedünk tehát, amikor feltételezzük, hogy a leánynegyed és az egyenlő törvényes osztályrész tartalmi körében a Hármaskönyv szerint fennforgó lényeges különbség kezdettől fogva fennállott, s így a nemnek a törvényes öröklés terén érvényesülő jogi jelentősége az öröklési képességnek a hagyaték negyedrésztére való korlátozása mellett még abban is jelentkezett, hogy a leányág örökrésztére az atya törvényes hátrahagyási kötelezettsége nem vonatkozott, s élők közti elidegenítő jogcselekményei, amennyiben azok harmadik személy javára szóltak, ezen a címen megítélendők nem voltak.

2. A végrendeleti öröklés.

A végrendelkezési jog a középkorban általában mindenütt kivételes jog volt,⁴²⁵⁾ mely nem annyira országos szokáson, mint inkább kir. privilégiumon alapult. Ha nem is fogadjuk el tehát feltétlenül Maine azon nézetét, hogy minden végrendelkezési jog kivétel nélkül római eredetű,⁴²⁶⁾ annyi kétségtelen, hogy a középkorban oly kialakult és egyöntetű szokást, mely a szó szoros értelmében jognak és végrendelkezési szabadságnak lenne nevezhető, a halálesetre szóló rendelkezés terén sem hazánkban, sem másutt nem találunk. Ez a terület a központosításra törekvő királyi hatalomnak és a partikuláris függetlenségre vágyó nemesiségnek állandó harcmezeje volt, ahol épen a folytonos vetélkedés és küzdelem miatt állandó szabályok sokáig nem tudtak gyökeret verni és századokon át pillanatnyi eredmények váltogatták egymást. Amikor a nemesség volt erősebb, akkor a reája erősebben utalt királyi hatalom bővebben osztogatta a szabad végrendelkezés privilégiumát, s inkább

⁴²⁵⁾ Hajnik: Magyar alkotmány és jogt. I. k.

⁴²⁶⁾ Maine: A jog őskora 160—161. old.

eltúrte, hogy azok alapján a királyi jog rovására állandó szokások gyökérszálaí ereszkedjenek a jogélet talajába, amikor pedig viszont a királyi hatalom kapott nagyobb erőre, az ilyen privilégiumok ritkábbá lettek, s a királyi jog erőteljes gyakorlása mellett a szabad végrendelkezési jognak nem volt fejlődési iehetősége. Az általános jog keretei közé ezért sokáig nem lehet a jognak ezt a területét beilleszteni, s előadása inkább a privilégiális jog történetéhez tartozik.

Annak a jogtörténeti kérdésnek a megvilágítása, hogy a két említett erőtenyezőnek ezen évszázados küzdelmében mégis hol és mikor találkozunk az első olyan jogszabállyal, mely erejét többé nem a királyi privilégiumokból, hanem a tárgyi jog létéből meríti —, kívül esik tanulmányunk feladatain. Az itt felmerülő jogtörténeti kérdések közül a jelen sorokra csak annak megfejtése vár, hogy vajjon a végrendeleti öröklés azon keretek között, amelyek közé a kor sa-játságos jogi felfogása szorította, — úgy aktíve, mint passzíve, kiterjedt-e a nőkre is és ha igen, ép úgy-e, mint a férfiakra?

Ami a kérdésnek az első, — az öröklési képességre vonatkozó — részét illeti, okleveles anyagunk határozott igennel válaszol. Ugy is, mint *végrendelkezőkkel*⁴²⁷) s úgy is, mint *végrendeletileg kedvezményezett örökösökkel*⁴²⁸) sűrűn talál-

⁴²⁷) Fejér: II. 92. 1137. (hitv.). Wenzel: I. 56. 1146. (hitv.). 62. 1152. (hitv.). VI. 151. 1185. (hitv.). Fejér: IX/7. 636. 1199. (hitv.). Hazai Okmt.: V. 1. 1199. (hitv.). Fejér: VII/1. 200. 1219. (hitv.). III/2. 269. 1231. (hitv.). VII/1. 249. 1235. (hitv.). Zichy c.: I. 2. 1238. (hitv.). Wenzel: VII. 300. 302. 1249. (hitv.). Zichy c.: I. 6. 1251. (hitv.). Sztáray Oklt.: I. 9. 1258. (hitv.). Wenzel: XI. 453. 1258. (özü.). Fejér: IV/2. 469. 1258. (özü.). Hazai Okmt.: VI. 95. 1258. (hitv.). Wenzel: VII. 514. 1259. (hitv.). Zichy c.: I. 12. 1264. (hitv.). 13. 1264. (hitv.). Wenzel: III. 246. 1270. (özü.). Fejér: V/1. 83. (özü.). Fejér: VII/5. 396. 1274. (hitv.). V/2. 364. 1276. (hitv.). 417. 1277. (hitv.). VII/3. 80. 1277. (hitv. közös végr.). Wenzel: IV. 273. 1284. (özü.). V. 247. 1300. (özü.). Pécz n. App. Oklt. 41. 1308. (özü.). Hazai Okmt.: IV. 115. 1308. (özü.). Anj. Okmt.: I. 214. 1310. (hitv.). Hazai Okmt.: I. 109. 1313. (hitv.). Anj. Okmt.: I. 350. 1314. (hitv.). Hazai Okmt.: IV. 128. 1318. (özü.). Zichy c.: I. 197. 1321. (özü.). Anj. Okmt.: II. 428. 1329. (özü.). Sztáray Oklt.: I. 67. 1331. (özü.). III. 319. 1337. (özü.). Sztáray Oklt.: I. 121. 1337. (özü.). Anj. Okmt.: IV. 465. 1344. (hitv.). Zichy c.: II. 454. 1351. (hitv.). Anj. Okmt.: V. 460. 1351. (özü.). Anj. Okmt.: VII. 21. 1358. (hitv.). 57. 1358. (apáca). Zichy c.: III. 143. 1359. (hajadon?). Fejér: IX/4. 356. 1371. (özü.). IX/5. 400. 1380. (özü.). X/1. 319. 1386. (hajadon). Pécz n. App. Oklt.: 223. 1389. (özü.). Fejér: X/8. 365. 1393. (hitv.). Sztáray Oklt.: II. 15. 1399. (özü.). Fejér: X/4. 70. 1401. (özü.). Sztáray Oklt.: II. 63. 1409. (hitv.). Stb.

⁴²⁸) Wenzel: I. 105. 1210. (hitv.). Fejér: III/1. 303. 1220. (hajadon?). IV/1. 77. 1237. (hitv.). Hazai Okmt.: I. 29. 1254. (hajadon). Wenzel: IX. 360. 1283. (hitv.). X. 312. 1298. (hitv.). Anj. Okmt.: I. 401. 1316. (hitv.). 538. 1319. (hajadon?). II. 609. 1332. (hitv.). III. 125. 1334. (hitv.). 277. 1336. (hitv. és özü.). IV. 479. 1344. (hitv. és hajadon?). 483. 1345. (hajadon?). 515. 1345. (hitv.). Fejér: IX/7.5. 60. 1367. (hitv.). Zichy c.: VI. 609. 1420. (hajadon). Stb.

kozunk a végintézkedéseknél női nevekkal, az utóbbiak között talán még gyakrabban, mint a férfiakéval, mert a végrendelet a törvényes öröklési rendnek korrektívuma lévén, szükségképp elsősorban azok javára szolgál, akik nem, vagy kevésbbé részesednek az utóbbi áldásaiban. A legtöbb természetesen mindkét érintett kategóriában a hitvestárs és az özvegy, de azért főleg a kedvezményezettek között hajadonok is előfordulnak, *a családi állapotnak tehát a végrendelező képességre sem aktív, sem passzív értelemben nem lehetett befolyása.*

A kérdés második részére, mely az aktív és passzív végrendeleti jog tartalmát érinti, a felelet benne rejlik a jog privilegialis jellegében. A királyi privilégium, melyen ez a jog századokon át sarkallott, egyéni (singularis) jogcselekmény volt, melynek motivumai nem a tárgyi jog általános szabályaihoz, hanem merőben individualis körülményeknek egyéni mérlegeléséből eredő tetszőleges akaratelhatározáshoz vezetnek és amelynek tartalmát nem általános jogtételek, hanem a királyi kegy mértéke határozza meg. *Ajus regale* részletes tárgyalása és a királyi privilégium egész jogi természetének megrajzolása nem e lapokra tartozik, s ezért egyszerűen csak utalunk arra a nemesi nagybirtok történetéből jól ismert tényre, hogy a királyi adománynál, mely mint jogcselekmény szintén a privilégium fogalma alá esik, a döntő szerepet az egyéni érdem játszotta, az e címen alapuló jogszerzésnél tehát a jog keletkezése és tartalma egyaránt az érdemesség fokától és attól függött, hogy a királyi kegy mily mérvben kívánta azt jutalmazni. Ez természetesen nemcsak a birtokadományozásra, hanem a királyi privilégium minden fajára nézve áll, tehát a végrendelezési privilégiumra is. Ennek keletkezését vagy tartalmát sem határozták meg általános magánjogi szabályok, mert kizárólag a királyi kegy adta és szabta meg határait. Tanulmányunk tehát, mely a választott területen az előbbieket feltárását tűzte ki céljául, ezen a téren további tárgyalásra anyagot nem talál.

3. §. A nők cselekvőképessége és a nemi gyámság kérdése.

Tanulmányunk bevezető részében említettük, hogy úgy a római, mint általában a germán jog a női nemhez tartozó egyénektől a cselekvőképességet teljesen megtagadta és annak nélkülözhetetlen pótlása végett a gyámságnak egy különleges fajtát teremtette meg, mely a jogtörténetben *nemi gyámság* (*Geschlechtstutel*) néven ismeretes. Magában a római jogban nem volt örökéletű ez az intézmény, *Gajus* korában már romlásnak indult,⁴²⁹⁾ s *Justinianus Institutioi* egyáltalában nem ismerik többé. De a germán jogban a római jog fel-

⁴²⁹⁾ Maine: A jog őskora. 125. old.

éledésével még a középkor végén is szigorú alakban érvényesült,⁴³⁰⁾ s mása a földkerekség nem egy pontján található meg.

Ami a hazai jogszokást illeti, kétségtelen, hogy az ügyletkötő nők helyett hazánkban is gyakran járt el az atyjuk, férjük, vagy más férfirokonuk és olyankor is, amikor személyesen jelentek meg a hiteles hely előtt, sokszor a nevezett személyek kísérték őket. Ebből a tényből azonban nem lehet messzemenő következtetéseket vonni, mert a nőknek a latin nyelvben és a közügyekben való járatlansága a kérdéss tényt egymagában is kellően indokolja és így más, főleg jogszabályban rejlő okra határozottan nem mutat. Ellenben különös figyelmet érdemelnek a következő, okleveles anyagunkban világosan kidomborodó körülmények.

1. A nők, — leginkább hitvesek és özvegyek, de olykor-olykor hajadonok is, — *számtalan esetben kötöttek saját személyükben különféle vagyoni jogi ügyleteket anélkül, hogy részükről férfinemhez tartozó képviselő közreműködött volna.*⁴³¹⁾ De amikor férfirokonuk kíséretében is jelentek meg

⁴³⁰⁾ Grober: System des deutschen Privatrechts, 245. §. 671. I.

⁴³¹⁾ *Hitvesek:* Fejér: II. 92. 1137. Wenzel: I. 52. 1135. 56. 1146. 62. 1152. Fejér: II. 198. 1181. IX/7. 636. 1199. III/1. 150. 1214. III/2. 269. 1231. VII/1. 249. 1235. Zichy c.: I. 2. 1238. Hazai Okmt.: 23. 1251. Zichy c.: I. 7. 1254. Hazai Okmt.: I. 29. 1254. Wenzel: VII. 514. 1259. Wenzel: VIII. 408. 1272. Wenzel: IX. 105. 1274. Fejér: VII/5. 396. 1274. Hazai Okmt.: I. 72. 1278. Fejér: V/3. 128. 1281. (királyné). Anj. Okmt.: I. 30. 1302. 76. 1314. (és nem 1304.). 78. 1304. 127. 1307. 183. 1309. 203. 1310. Hazai Okmt.: I. 109. 1313. Anj. Okmt.: I. 350. 1314. Fejér: VIII/2. 240. 1319. Zichy c.: I. 197. 1321. 203. 1321. Anj. Okmt.: II. 20. 58. 1322. Fejér: VIII/2. 577. 1324. Anj. Okmt.: II. 252. 1326. Zichy c.: I. 304. 1327. Anj. Okmt.: II. 372. 1328. 389. 1329. III. 129. 1335. 237. 1335. Zichy c.: I. 574. 1340. Anj. Okmt.: IV. 85. 1341. Zichy c.: II. 16. 1342. Anj. Okmt.: IV. 255. 1342. 295. 1342. 345. 1343. 465. 1344. 482. 1345. 657. 1346. Zichy c.: II. 312. 1348. Anj. Okmt.: V. 462. 499. 1351. VI. 43. 127. 1353. 410. 1355. Fejér: IX/4. 657. 1355. 667. 1358. IX/6. 131. 1364. IX/4. 112. 1367. 146. 1368. Zichy c.: IV. 157. 1380. Fejér: X/8. 365. 1393. Zichy c.: IV. 598. 1395. Fejér: X/3. 187. 1396. X/4. 842. 1409. Zichy c.: X. 170. 1461. Hazai Okmt.: V. 277. 1465. 279. 1465. 315. 1473. Teleki Oklt.: II. 173. 1491. 191. 1493. Károlyi Oklt.: III. 49. 1501. 51. 1502. Teleki Oklt.: II. 427. 1505. Stb.

Özvegyek: Wenzel: VII. 145. 1243. Fejér: IV/1. 358. 1244. VII/5. 272. 1246. Wenzel: VII. 271. 1248. Fejér: IV/2. 70. 1250. Wenzel: XI. 453. 1258. Fejér: IV/2. 469. 1258. 517. 1259. Wenzel: VIII. 112. 1264. Zichy c.: I. 14. 1265. Fejér: IV/3. 428. 1267. Wenzel: VIII. 252. 1269. 359. 1271. 363. 1271. Fejér: VII/3. 69. 1271. Wenzel: VIII. 410. 1272. Fejér: V/1. 265. 1272. Wenzel: IX. 90. 1274. XII. 128. 1274. Zichy c.: I. 33. 1277. Wenzel: XII. 219. 1277. 420. 1284. Fejér: VII/4. 197. 1286. Wenzel: IX. 483. 1288. Wenzel: IX. 504. 1289. X. 12. 1290. körül. Fejér: V/3. 500. 1290. Hazai Okmt.: I. 87. 1291. Fejér: VI/1. 209. 1292. VII/5. 517. 1293. Wenzel: XII. 589. 1296. Hazai Okmt.: I. 90. 1296. Zichy c.: I. 87. 1297. Anj. Okmt.: I. 15. 1301. 37. 1302. 61. 1302. Zichy c.: IV. 623. 1304. Anj. Okmt.: I. 87. 1304. 108. 1306. 138. 1307. 151. 153. 1308. 171. 172. 1309. 183. 184. 1309. 203. 207. 1310. 343. 1314. 417. 432. 451. 1317. 469. 1318. 563. 1320. Zichy c.: I. 187. 1320. Hazai Okmt.: I. 114. 1321. Anj. Okmt.: I. 600. 1321. II. 189. 211. 226. 1325. 333. 339. 1327. 345. 1328.

a hiteles hely előtt, a jognyilatkozatot vagy kizárólag, vagy kísérijükkel együtt, de *mindig a nő tette meg*, — s helyettük férfirokonuk általában csak akkor járt el, ha az illető nő történetesen személyesen meg nem jelent. Az ellenkező ritka kivétel okleveles anyagunkban, de az ilyenkor használatos „*una cum domina*” kifejezés ezekben az esetekben is elég világosan utal a nő akaratelhatározásának önállóságára.

2. *Ha a nő helyett procurator járt el, az mindig a nőnek a képviselője volt, s nem atyjának, férjének, vagy más férfirokonának. A procurator mindig a nő nevében, annak megbízólevelével lépett fel, a meghatalmazási jogviszonyban tehát egy harmadik olyan személy, aki törvényes képviselőnek volna tekinthető, kettőjük közé nem ékelődött.*⁴³²⁾

3. *A nők helyett az ügyletkötésnél legközelebbi férfirokonuk, vagy férjük gyakran külön megbízólevelél alapján, mint procurator működött közre, képviselői jogát tehát nem a törvényre, hanem a képviselt nő ügyleti rendelkezésére alapította.*⁴³³⁾

4. *Bár ritka kivételként, — nők is jártak el az ügyletkötésnél más nő-, vagy férfirokonuk helyett, s azok nevében jogérvényes nyilatkozatokat tettek anélkül, hogy a képviselőt ezen módja bárki részéről kifogásoltatott volna.*⁴³⁴⁾ Főleg az anyas gyermekeinek viszonyára nézve jellemző egyébként, hogy ott, ahol együtt fordulnak elő, okleveleink úgyszólván kivétel nélkül⁴³⁵⁾ mindig az özvegyet említik nemcsak a leányai, hanem a fiai előtt is,⁴³⁶⁾ s okleveles adatunk van arra is, hogy a

Zichy c.: I. 314. 1328. Anj. Okmt.: II. 403. 428. 1329. Zichy c.: I. 395. 1332. Anj. Okmt.: III. 121. 1334. 191. 1335. 265. 266. 1336. Fejér: VIII/4. 206. 1336. Anj. Okmt.: III. 319. 322. 1337. IV. 21. 31. 52. 1340. 70. 125. 1341. Zichy c.: I. 605. 1341. Anj. Okmt.: IV. 238. 1342. 322. 1343. 580. 1346. V. 152. 1347. Zichy c.: II. 412. 1350. Anj. Okmt.: V. 460. 1351. VI. 55. 58. 1353. 191. 198. 1354. Zichy c.: III. 293. 1366. 356. 1371. IX/6. 164. 1371. Fejér: VII/3. 134. 1374. Zichy: IV. 157. 1380. Fejér: IX/5. 400. 1380. Zichy c.: IV. 267. 1383. Fejér: X/2. 705. 1399. 815. 1400. X/4. 70. 1401. Zichy c.: V. 371. 1404. Fejér: X/4. 623. 1407. X/4. 70. 1401. Zichy c.: V. 371. 1404. Fejér: X/4. 623. 1407. X/6. 941. 1428. Zichy c.: IX. 152. 1447. 317. 1452. 359. 1453. Hazai Okmt.: III. 409. 1406. 414. 1464. 424. 1471. Hazai Oklt.: 439. 1486. 448. 1492. Teleki Oklt.: II. 235. 1499. 245. 1501. Stb.

Hajadonok: Anj. Okmt.: II. 229. 1325. (apáca). 235. 1326. (apáca). Anj. Okmt.: III. 466. 1338. Zichy c.: I. 605. 1341. Anj. Okmt.: VII. 57. 1358. (apáca). Zichy c.: IV. 157. 1380. Fejér: X/1. 319. 1386. X/2. 705. 1399. Hazai Okmt.: V. 274. 1465. Stb.

⁴³²⁾ Zichy c.: I. 86. 1297. Hédervári Oklt.: 11. 1303. Anj. Okmt.: II. 350. 1328. 478. 1330. Zichy c.: IV. 630. 1336. Anj. Okmt.: V. 532. 1351. VII. 611. 1359. Zichy c.: III. 320. 1366. 321. 1366. Fejér: IX/4. 202. 1369. Zichy c.: III. 474. 1372. IV. 169. 1380. Fejér: X/8. 186. 1385. Zichy c.: IV. 346. 1387. VIII. 203. 1424. Hazai Okmt.: V. 280. 283. 1466. 292. 1469. Hédervári Oklt.: 516. 1509. Stb.

⁴³³⁾ Hédervári Oklt.: 11. 1303. Hazai Okmt.: III. 71. 1323. Anj. Okmt.: II. 589. 1332. Zichy c.: IV. 630. 1336. V. 532. 1351. VII. 636. 1359. Hazai Okmt.: VII. 412. 1368. Fejér: IX/4. 371. 1372. X/8. 186. 1385. Zichy c.: IV. 346. 1387. IX. 465. 1454. Hazai Okmt.: V. 283. 1466.

⁴³⁴⁾ Hazai Okmt.: V. 19. 1244. Wenzel: XII. 420. 1284. Fejér: V/3.

fiaival kötendő ügylet létrehozása érdekében az özvegy közbenjárását kéri.⁴³⁷⁾

5. Végül nem egy ízben fordul elő okleveles anyagunkban, hogy a házastársak eseti gondnok, vagy más képviselő közreműködése nélkül saját személyükben egymással kötnek világosan kétoldalú jogügyletet,⁴³⁸⁾ ami nem lett volna lehetséges, ha a nőtől a cselekvési képességet megtagadta volna a jogszokás. Ily esetben ugyanis — a nő saját személyében tett akaratkijelentésének nem lehetvén hatálya, — eseti gondnok, vagy más képviselő közreműködése nélkül nem jöhetne létre érvényesen az akaratkijelentéseknek az a kölcsönös kongruenciája, ami a kétoldalú jogügylet éltető eleme.

6. Mindezekkel szemben azonban — ha talán kisebb számú de tömegében azért nem jelentéktelen, — okleveles eset áll, a melyben az — ismételjük, — rendszerint jelen nem lévő nő helyett valamelyik férfitörökona, vagy hozzátartozója tesz jognyilatkozatot anélkül, hogy képviseleti joga megbízólevéllel (*littera procuratoria*) legitimáltatnék.

Ezek az okleveles anyagunk tömegében nem szórványosan felbukkanó, hanem állandóan, mondhatni rendszeresen hullámozó körülmények két jogtörténeti tényt bizonyítanak. Először azt, hogy a magyar jogszokás korszakunkban nem követett olyan jogszabályt, amely a cselekvőképességet a férfinemre korlátozta volna és nem valósította meg a nemi gyámság néven ismeretes jogintézményt. Másodszor: hogy a finemű hozzátartozók nőrokonait rendszerint külön igazolás nélkül is képviselhették, ez a jog azonban nem volt nemi jellegű, mert a nőrokonokat is megillette. A két tény egybevetéséből önként adódik a régi magyar személyjog vonatkozó tételének rekonstruálása: A nemnek a cselekvőképesség szempontjából hazánkban egyáltalában nincs jogi jelentősége, miután azt a képességet, hogy jogaikat saját tényeikkel szerezhessék, mindkét nemhez tartozó személyek egyaránt élvezték. A nemi gyámság a hazai jogszokásban ismeretlen fogalom és ezért a nőkkel szemben nemük miatt törvényes képviselet nem

500. 1290. 547. 1359. Zichy c.: III. 341. 1368. VI. 235. 1413. IX. 382. 1453. Stb,

⁴³⁵⁾ Egy ilyen kivétel: Zichy c.: VIII. 241. 1425. és Zichy c.: X. 286. 1463.

⁴³⁶⁾ Pl.: Hazai Okmt.: V. 17. 1237. Zichy c.: I. 14. 1265. Wenzel: IX. 483. 1288. Hazai Okmt.: VIII. 284. 1295. Fejér: VII/3. 111. 1295. Anj. Okmt.: I. 63. 1303. 392. 1316. 537. 1319. II. 252. 1326. 333. 1327. IV. 238. 1342. 322. 1343. 361. 1343. 418. 1344. 499. 1345. V. 106. 1347. 207. 1348. VII. 378. 1358. Zichy c.: VI. 530. 1419. 567. 1419. 573. 1420. 580. 1420. 605. 1420. Fejér: X/7. 301. 1430. 369. 1431. Zichy c.: VIII. 595. 1437. Pécz n. App. Oklt.: 399. 1497. 414. 1507. Stb.

⁴³⁷⁾ Zichy c.: VI. 640. 1420 körül.

⁴³⁸⁾ Pl.: Anj. Okmt.: I. 78. 1304. III. 171. 1335. 425. 1337. Teleki Okmt.: II. 142. 144. 1481. 336. 1515. Stb. Az Anj. Okmt.: VI. 483. lapján közölt, 1356-ból származó oklevél nincs ellentétben a mondottakkal, mert nem tűnik ki belőle, hogy a nő részéről közreműködő képviselőre a cselekvőképesség hiánya miatt lett volna szükség.

érvényesül, de közeli rokonaik általában *vélelmezett meghatalmazottaknak tekintetnek*. Ez a jogkedvezmény, — amennyiben ilyennek tekinthető, — azonban *korántsem nemi jellegű*, mert a nőrokonokra is kiterjedt.

4. §. A perképesség.

Minden jog értéke a törvényes úton eszközölhető kényszeríthetőségben gyökeredzván, a perképesség oly vitális része az általános magánjogi képességnek, hogy nélküle a magánjogi személyiség illuzóriussá válnék. Akkor tehát, amikor a nem magánjogi jelentőségének megnyilvánulásait keressük, különös gondossággal kell foglalkoznunk a perképesség kérdésével, mert jórészt az e tárgyban követett szokástól függ, hogy a magyar nők jogi helyzetét az eddig közölt kedvező adatok alapján tényleg kedvezően ítéldhetjük-e meg.

A perképesség tudvalevőleg két elemet foglal magában: a perbeli *jog-* és a perbeli *cselekvőképességet*. Az előbbi azt jelenti, hogy a magánjog szabályai szerint jogképes egyén vélt jogait perben érvényesítheti, vagyis úgy fel-, mint alperesként perben állhat, az utóbbi pedig azt a képességet, hogy mindezt saját személyében teheti, s az összes perbeli cselekményeket saját nevében foganatosíthatja anélkül, hogy e célból törvényes képviselőre szorúlna.

Hogy a nem a perképesség ezen elemeivel milyen viszonyban állott, az okleveles anyagunk alapján könnyűszerrel kideríthető. *Női nemhez tartozó személyeket számtalan esetben látunk a legkülönbélebb tárgyú vagyoni jogi perekben félként szerepelni,*⁴³⁹⁾ — a női vagyon kiadására irányuló

⁴³⁹⁾ Váradi Reg.: 337. (a. e. 130.) sz. eset. 1234. (és nem 1219., mint Fejér közli VII/1. 200. lapon.). (özv.). Kubinyi: 38. 1249—1261. (özv.). Wenzel: XI. 444. 1258. (hitv.). VIII. 179. 1267. (hitv.). XI. 588. 1269. (özv.). X. 391. 1300. (özv.). Anj. Okmt.: I. 531. 1319. (özv.). II. 446. 1329. (özv.). 548. 1331. (özv.). 589. 1332. (hitv.). Fejér: VIII/3. 612. 1331. Anj. Okmt.: III. 66. 1334. (hajadon). IV. 271. 1342. (özv.). 313. 1343. (özv.). 418. 1344. (özv.). 499. 1345. (özv.). 546. 1345. (özv.). 590. 1346. (özv.). V. 64. 1347. (hajadon?). Zichy c.: II. 306. 1348. (hitv.). Anj. Okmt.: V. 402. 1350. (hitv.). 627. 1352. (hitv.). VI. 12. 1353. (özv.). 217. 1354. (özv.). 234. 1354. (özv.). 251. 1354. (hitv.). 262. 1355. (hitv.). 311. 1355. Zichy c.: II. 601. 1355. (hitves és hajadon). Anj. Okmt.: VI. 433. 1356. (hitv.). 466. 1356. (hitves és hajadon). 504. 1356. (özv.). VII. 127. 1358. (özv.). 247. 1358. (özv.). 378. 1358. (özv.). 566. 1359. (hitv.). Fejér: IX/3. 139. 1360. (és nem 1380.). (özv.). Sztáray Oklt.: I. 324. 1362. Zichy c.: III. 203. 207. 1362. (özv.). 211. 1362. (hajadon). 213. 217. 1363. (özv.). Hontm. Oklt.: 229. 1364. (hitv.). Zichy c. III. 232. 1364. (özv.). 280. 283. 1365. (özv.). 286. 321. 1366. (hitv.). 341. 1368. (özv.). 357. 1368. (özvegy?). 364. 1368. (özv.). 412. 1370. (hajadon?). Fejér: IX/4. 305. 1370. 316. 1370. (hitv.). Zichy c.: III. 438. 1371. (hajadon?). 442. 1371. (hajadon). 450. 1372. 452. (hajadon). 471. 1372. (hajadon?)—

keresetek mellett gyakori a *határ- és a birtokper*,⁴⁴⁰⁾ de különösen a XIV. és XV. századból sok *kötelmi tárgyú*, főleg *kártérítésre irányuló per* is maradt reánk.⁴⁴¹⁾ Ahhoz tehát, hogy a *perbeli jogképesség a nőket épp úgy megillette, mint a férfiakat*, történelmi emlékeink beható ismerete mellett *kétség nem férhet*.⁴⁴²⁾

Az idézett okleveles esetek legtöbbszörében a nők úgy fel-

498. 1373. (hitves és hajadon). 499. 1373. 613. 1375. Fejér: IX/5. 129. 1376. Zichy c.: IV. 26. 1377. 118. 1379. 171. 1380. (özü.). 186. 1381. (özü.). 193. 1381. (hitv.). Fejér: IX/6. 249. 1381. (hitves és hajadon). Zichy c.: IV. 240. 1382. 258. 1383. (hajadon). 269. 1383. (hitv.). 271. 1383. (özü.). 288. 1384. (hajadon). 294. 1385. (hajadon). 308. 1385. (özü.). Fejér: X/8. 193. 1385. X/3. 34. 1386. (özü. és hitv.). Sztáray Oklt.: I. 487. 1389. (hajadon). Zichy c.: IV. 385. 1389. (özü.). 408. 1389. (hajadon). 439. 1390. (hajadon?). 455. 1391. (özü.). V. 2. 1394. (özü.). Fejér: X/8. 437. 1397. (özü. és hajadon). Zichy c.: V. 31. 1397. (özü.). 65. 1398. (hitv.). 70. 1398. (hitv.). 90. 1398. (özü.). Fejér: X/2. 769. 1400. (özü.). Zichy c.: V. 147. 1400 (özü.). 162. 1400. (özü.). 172. 1400. (özü.), 254. 1401. (özü.). 262. 1401. (özü. és hajadon). 270. 1401. (hitv.). 272. 1401. (özü.). 276. 1401. (hitv.). 286. 1402. (özü.). 328. 1402. (hitv.). Sztáray Oklt.: II. 30. 1403. (özü.). Hédervári Oklt.: 136. 1405. (hitv.). Zichy c.: V. 427. 1406. (hitv.). 461. 1406. (hitv.). 468. 469. 473. 1406. (özü.). 492. 1407. (özü. és hitv.). 500. 1407. (özü.). Sztáray Oklt.: II. 51. 1407. Hazai Okmt.: 334. 1407. (özü.). Zichy c.: V. 548. 1408. (hitv.). Sztáray Oklt.: II. 60. 61. 1409. (hitv.). 77. 1410. (hitv. és özü.). Zichy c.: VI. 63. 1410. (hitv.). 127. 1411. (hitv.). 148. 1411. (özü.). 179. 1412. (özü.). 248. 1413. (hitv.). Zichy c.: VI. 370. 1415. (özü.). Sztáray Oklt.: II. 156. 1416. (hitv.). Hazai Oklt.: 367. 1417. (özü.). Hédervári Oklt.: 155. 1418. Zichy c.: VI. 484. 1418. (özü.). 526. 530. 537. 559. 567. 1419. (özü.). 573. 1420. (özü.). VIII. 36. 1421. (özü.). 69. 1422. (hitv.). 158. 201. 1424. (özü.). 237. 1425. (özü.). Sztáray Oklt.: II. 269. 1428. (özü.). Fejér: X/7. 226. 283. 294. 300. 301. 1430. (özü.). Zichy c.: VIII. 462. 1431. (özü.). Hédervári Oklt.: 174. 1432. (özü.). Fejér: X/7. 499. 527. 1433. (özü.). 557. 1434. (özü.). Sztáray Oklt.: II. 334. 1437. (hitv.). Fejér: XI. 388. 1439. (özü.). Zichy c.: IX. 67. 70. 1444. (özü.). Sztáray Oklt.: II. 364. 1445. (hitv.). 408. 1448. (hajadon). Zichy c.: IX. 290. 1451. (hitv.). 391. 1453. (hitv.). 449. 1454. (özü.). X. 68. 1459. (hitv.). Hédervári Oklt.: 298. 1461. (özü.). Zichy c.: X. 253. 1463. (özü. Szilágyi Erzsébet). 309. 1464. (özü.). 464. 1468. Hédervári Oklt.: 340. 1468. (özü. és hitv.). 351. 1469. (özü. és hitv.). 456. 1489. (hitv.). Pécz n. App. Oklt.: 399. 1497. (özü.). 402. 1498. (hitv.). Hédervári Oklt.: 511. 1509. (özü.). 516. 1509. (özü.). 521. 1512. (özü.). Pécz n. App. Oklt.: 422. 1515. (hitv.). Stb.

⁴⁴⁰⁾ L. a 266. sz. jegyzetet.

⁴⁴¹⁾ Kubinyi: 38. 1249—1261. Anj. Okmt.: II. 548. 1331. VI. 6. 1353. Zichy c.: III. 474. 1372. IV. 308. 1385. V. 65. 1398. 162. 1400. 328. 1402. 427. 1406. 492. 1407. Sztáray Oklt.: II. 145. 1415. Zichy c.: VI. 406. 1416. 445. 1417. 448. 1417. 451. 1417. 463. 1417. 513. 1418. 522. 1418. 567. 1419. 573. 1420. 605. 628. 629. 1420. VIII. 73. 1422. 201. 1424. Fejér: X/6. 651. 1424. X/7. 499. 1433. 557. 1434. Sztáray Oklt.: II. 315. 1435. Zichy c.: IX. 449. 1454. X. 68. 1459. 464. 1468. Hédervári Oklt.: 340. 1469. 351. 1469. Pécz n. App. Oklt.: 386. 1494. Hédervári Oklt.: 511. 1509. 516. 1509. 521. 1512. Stb.

⁴⁴²⁾ Az okleveles anyagból vett idézeteink természetesen itt is csak példaszerűek, mert a teljes okleveles anyag közlése köteteket venne igénybe.

mint alperesként saját személyükben állottak perben, a keresetre őket magukat és nem — törvényes képviselő gyanánt, — valamely férfirokonukat idézték meg az ország bírái, az összes perbeli cselekményeket maguk a nők foganatosították, és ha — ami a későbbi korban gyakori, — helyettük procurator járt el, az mindig az illető nőnek, s nem valamely törvényes képviselő gyanánt kettőjük közé ékelődő férfirokonának volt a meghatalmazottja. Vagyis egy szóval: a perbeli jogképeség mellett feltalálhatjuk a perbeli cselékvőképesség összes ismérveit is és így a nők javára azt is meg kell állapítanunk.

Történelmi emlékeink kétségtelen tanúságot tesznek tehát aziránt, hogy hazánkban a nem a perképeséget sem a jog, sem a cselékvőképesség irányában nem befolyásolta és ezért a törvénykezési jog szempontjából a jogilag jelentéktelen (közömbös) körülmények közé tartozik.

5. §. Összefoglalás.

Mielőtt tanulmányunkat befejeznők, foglaljuk össze eredményeinek lényegét a következőkben:

A nem hazánk történelmileg kimutatható jogszokásában sohasem volt a személyiség attribútuma, mert a jogképeség áldásaiban mindkét nem részesedett. A részesedés mérve azonban nem volt teljesen egyenlő, mert a leányok öröklőképessége a fiakéval szemben lényeges korlátozásokat szenvedett, az atyai ingatlan vagyonnak — és pedig a Hármaskönyvig tekintet nélkül a birtokszerzés gyökerére, — csak negyedrészig terjedt. Ezenkívül azonban a vagyonjog terén sehol sem tudunk történelmileg oly szokást kimutatni, mely a nemnek akár a jogkeletkezése, tartalma, változása, vagy megszűnése tekintetében lényeges jogi hatályt tulajdonítana. Azt a körülményt, hogy a királyi adományrendszer túlnyomórésztben nem nőket juttatott fekvő vagyonhoz, magánjogi szempontból nem lehet ilyennek tekinteni, mert az adományrendszernek éltető elemei csaknem tisztán közjogiak voltak és így a rendszer gyakorlati eredményei magánjogunk elveinek és szabályainak megítélésére nem alkalmasak.

De nem gyakorolt befolyást a nem a cselékvőképességre sem, amivel hazai magánjogunk a római és a germán jog hatalmas területei között úgyszólván egyedül áll csaknem egész Európában. A nemi gyámságnak nyomai sincsenek hazánkban és így a magyar nők jogi helyzete bizonynyal mondható különösen kedvezőnek.

Ha igaz az, ami a művelődéstörténelmi irodalomban mintegy vezető gondolat gyanánt sokszor visszatér, hogy a nők sorsa egészen a legújabb időkig csupa szenvedés, önkény és jogtalanság volt mindenütt és hogy a nők jogi helyzete az emberi

művelődés egyik legbiztosabb fokmérője, a magyar nemzet a jogtörténeti tények és igazságok világában az európai népcsaládok körében külön helyet látszanék érdemelni, mint aminőt a történelmi múltunkat, sajnos, kevésbé ismerő külföldi tudomány és irodalom a magyar kulturának juttatni szokott.

